

Ҳамидхон НАБИЕВ

ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ БЎСТОНИ

Ҳамидхон НАБИЕВ

ҚАДРИЯТЛАРИМИЗ БЎСТОНИ

Маънавий-маърифий мушоҳадалар

NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI
Axborot-resurs markazi

«Наманган»
нашриёти

Ҳамидхон Набиев 1936 йилда Наманган шаҳрида туғилган. 1953 йилда шаҳардаги 7-сон ўрта мактабни олтин медал билан, 1958 йилда Ўрта Осиё Давлат университети (ҳозирги Ўзбекистон Миллий университети) тарих факультетини имтиёзли диплом билан битирган.

Ҳ.Набиев меҳнат фаолиятини 1958 йилда Наманган Давлат педагогика институти (ҳозирги Наманган Давлат университети)да бошлаган. Бу ерда ўқитувчи, катта ўқитувчи, кафедра мудири, ўқув ва илмий ишлар бўйича проректор вазифаларида меҳнат қилган. 1971 йилдан 1988 йилгача собиқ Ўзбекистон Компартияси Наманган вилоят комитетида масъул лавозимларда ишлаган. У 1989-1991 йилларда Тошкент Тўқимачилик ва енгил саноат институти Наманган филиалининг директори, 1992 йилдан то 1999 йилгача, яъни нафақага чиққунга қадар, шу филиал негизида ташкил этилган Наманган Муҳандислик-иқтисодиёт институтининг ректори вазифаларида фаолият кўрсатган. 1999 йилдан бошлаб мазкур институт «Иқтисодиёт назарияси» кафедрасининг мудири лавозимида меҳнат қилмоқда.

Иқтисод фанлари номзоди, доцент Ҳамидхон ҳожи Набиев 100 дан ортиқ рисола, илмий мақола, ўқув ва услубий қўлланмалар муаллифидир. Уларнинг энг муҳимлари қатор хорижий тилларга таржима қилинган.

Матбуот билан ҳамнафас олим Ўзбекистон Журналистлар уюшмасининг аъзосидир.

389-576,89-998,340

НГ _____ 2004 йил.

390-6,5-(01)-04

© Ҳ.Набиев, «Наманган» нашриёти

ЭЗГУЛИККА ТАШНА ҚАЛБ

Маънавий-маърифий ислохотларни чуқурлаштириш - бугуннинг долзарб вазифаси, давр талаби. Бу борадаги ишларимизнинг самарали бўлишида эл-юртга таниқли нуронийларнинг хизматлари беқиёс.

Ҳамидхон Набиев катта ҳаёт тажрибасига эга бўлган зукко олим, зиёли сифатида муайян ақл, тафаккур ва ихлос билан иш тутиб, миллий қадриятларимизни кенг тарғиб қилаётган ардоқли инсонлардан бири. У нафақада бўлишига қарамай, узоқ йиллар давомидаги раҳбарлик, илмий-педагогик фаолиятида тўплаган бой тажрибасини, кўплаб манбаларни қоғозга тушириб, самарали ижод қилмоқда. Ҳ.Набиев кейинги йилларда «Умр чечаклари», «Маънавиятимиз сабоқлари» номли рисоаларини чоп эттирди. Уларни жамоатчилик илиқ кутиб олди.

Ҳамидхон ҳожи Набиевнинг «Қадриятларимиз бўстони» номли китоби бугунги долзарб мавзу – инсон баркамоллигининг, ижтимоий тараққиётнинг бош омили ҳисобланган маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат тўғрисидаги ўй-фикрлардан иборат бўлиб, уни ўқиган кишини бефарқ қолдирмайди.

Муаллиф қадриятларимизда тараннум этилган ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, ростгўйлик, миллатпарварлик, адолатпарварлик, ҳалоллик, бағрикенглик, оилапарварлик, эътиқод даражасига кўтарилган одабийлик каби хусусиятларни, минг йиллардан буён такомиллашиб келаётган бебаҳо туйғуларни ҳар томонлама таҳлил қилиб, тегишли хулосалар чиқарган.

Ҳ.Набиевнинг маънавий-маърифий мушоҳадалари, фикрлари самимий, лўнда ва равон, хулосалари эса турмушга яқин, ҳаётий. Муаллиф, образли қилиб айтганда, кенг ва чуқур маъноли қадриятларимизга гўёки ҳаёт бўстонидаги гуллар сифатида алоҳида-алоҳида тавсиф бериб, ўзига хос гулдаста тайёрлаган.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (С.А.В.) Ҳадисларидан, Президентимиз И.А.Каримовнинг асарларидан, буюк алломалар,

олиму фузалолар, машхур кишилар, атоқли адабиёт ва санъат намояндаларининг ибратли ҳаёти ва доно фикрларидан, шунингдек, халқ мақоллари, ҳикматли сўзларидан унумли фойдаланганлиги мазкур китобнинг илмий қиммати ва тарбиявий аҳамиятини яна-да оширган.

Президентимиз И.А.Каримов томонидан 2004 йилни «Меҳр ва мурувват йили» деб эълон қилиниши миллий қадриятларимизга ҳурмат-эътиборнинг ёрқин тимсоли ҳисобланади. Шу муносабат билан «Меҳр ва мурувват йили» Давлат дастурини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича Республика комиссиясини тузиш тўғрисида»ги Президент Фармойишида ҳам миллий қадриятларимизни урганиш ва тарғиб-ташвиқ этишга йўналтирилган илмий-оммабоп, публицистик асарлар яратиш зарурлиги алоҳида таъкидланган. Ҳамидхон Набиевнинг мазкур китоби бу жиҳатдан ҳам таҳсинга сазовор.

Китоб нафақат ўқувчи, талабалар, шу билан бирга барча ёшдаги кишилар учун муайян маънавий озуқа беради, уларнинг мустақиллигимизни мустаҳкамлаш йўлидаги ижодий ва меҳнат фаоллигини оширишга даъват этади, деб умид қиламан.

Исматулла Абдуллаев,

*Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан
арбоби, Беруний номидаги Давлат мукофоти
лауэрати, филология фанлари доктори,
профессор.*

*Истиқлол шарофати билан
маънавий, миллий қадриятларимиз
булоқларининг кўзи очилди. Биз бу
булоқларнинг зилол сувидан баҳраманд
бўла бошладик. Бобокалонларимизнинг
дурдона сўзларини обикавсардек
кўзимизга суртмоқдамиз.*

Ислом Каримов

МУКАДДИМА

Мустақил Ватанимизда эркин ва фаровон ҳаётни қарор топтириш йўлида катта бунёдкорлик ишлари амалга оширилиб, барча жабҳаларда асрларга тенг муваффақиятлар қўлга киритилмоқда. Буюк кёлажакка қаратилган янгиланиш ва тараққиёт йўли, Ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлиги - тарихий саъй-ҳаракатимизнинг бош мезонларидир. Ютуқлар замирида муҳтарам Президентимиз И.А.Каримов раҳбарлигида олиб борилаётган иқтисодиётни эркинлаштириш, ислохотларни чуқурлаштириш жараёни ётибди, албатта. Бугун Ўзбекистонда ислохотлар муқаррар тус олди, энди уларни орқага қайтариб бўлмайди. Юртимизда яшаётган одамлар, уларнинг тафаккури, ҳаётга, ўз атрофида юз бераётган барча воқеаларга бўлган муносабати ўзгармоқда.

Маълумки, мустабид тузум шароитида миллий-маънавий қадриятларимиз - миллатимизга тегишли бўлган барча ахлоқий, диний, моддий, ҳуқуқий, бадий меросимиз муайян таъйиқларга, чеклашларга, ҳатто тақиқлашларга учраган эди. Эндиликда миллий қадриятларимиз тикланиб, шаклан ва мазмунан бойиб бормоқда. Миллий қадриятларни эъзозлаш борасида катта хайрли ишлар қилинди ва қилинмоқда.

Юксак маънавий-ахлоқий қадриятлар ва миллий анъаналарни ҳаётга жорий этиш Асосий Қонунимизда мустаҳкамлаб қўйилди. Бу эса ўз навбатида Ватанимизнинг янги

қиёфаси ва ватандошларимизнинг янгича тафаккурини шакллантиришга хизмат қилмоқда.

Миллий қадриятларимиз тарғиботи бундан минг йиллар илгари қанча долзарб бўлса, бугун ҳам шу қадар муҳим аҳамият касб этади. Демак, у асрлардан-асрларга, насллардан-наслларга, авлодлардан-авлодларга мерос бўлиб қолаверади.

«Барчамиз яхши биламизки, - деб таъкидлайди Президентимиз И.Каримов, - фуқаролик жамияти асосларини барпо этишнинг энг муҳим таркибий қисми маънавият ва маърифат соҳасида, шахсни мунтазам камол топтириш борасида узлуксиз иш олиб боришдан иборат.

Бу ҳаётий ҳақиқат биз ҳамиша амал қиладиган тамойилга, жамият ривожининг асоси ва шартига айланмоғи ҳамда ўзида яхлит бир тизимни мужассам этмоғи лозим. Бу тизим марказида маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат каби ўлмас қадриятлар турмоғи керак.

• Мана шу уч буюк қадриятни халқимиз асрлар давомида ҳамиша эъзозлаб келган. Бизнинг муқаддас динимиз ҳам, бутун шарқ фалсафаси ҳам бу қадриятларни улуғлаган, уларни ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим шартлари деб билган».

Юртбошимизнинг бундай хулоса ва кўрсатмалари саховатли ишларда дастуриламал бўлиб хизмат қилади.

Бинобарин, биз халқимизнинг бой меросидан руҳий қувват ва илҳом олиб, миллий қадриятларимиздан кенг фойдаланишимиз лозим. Шуни таъкидлаш керакки, миллий қадриятлар ўзгармас ҳодиса эмас. Миллат тараққиёти билан боғлиқ бўлган ижтимоий, иқтисодий, маънавий ҳаётнинг такомиллашиб бориши, яшаш ва меҳнат қилиш шароитлари ўзгариши билан миллий қадриятлар ҳам ривожланиб боришига имкон яратилади. Халқимиз ўз қадриятларини сақлаши, уларга содиқ қолиши лозим. Шу билан бирга қадриятлар янгиланиб, бойитиб борилиши, ижтимоий тараққиётнинг омили бўлиб хизмат қилмоғи зарур бўлади. Бу ишларни амалга оширишни, айниқса, ёшларсиз, уларнинг куч-қудрати, билими, салоҳияти, ақл-идроқсиз тасаввур этиш қийин.

Ҳозирги демократик жамиятнинг энг муҳим вазифаларидан бири умуминсоний ва миллий қадриятларнинг уйғунлигини таъминлашга қаратилгандир. Ёшларимиз икки тиниқ чашмадан: азалий қадриятларимиз ва жаҳоний тараққиётдан баҳра олишлари лозим. Зотан, шу икки манбанинг пайвандлашуви миллатимиз буюклигини таъминловчи омилдир. Қадриятларнинг мазмун-моҳиятини ёшларимиз онгига уларнинг дунёқараши, ёш хусусиятларини, қизиқишлар оламини ҳисобга олган ҳолда сингдириб боришимиз керак. Бу йўлда маънавий-маърифий тарғиботнинг мунтазамлиги ва таъсирчанлигини таъминлаш муҳимдир. Модомики, юртимизнинг тақдири ёшлар қўлида экан, улар қадриятларимизга интилиб, унга амал қилиш билан ўз борлигини шу азиз Ватанимиз, унинг буюк келажаги, дунёда ҳеч кимдан кам бўлмаслигимиз учун сафарбар этиши лозим бўлади.

Камина муайян ҳаёт тажрибасига эга бўлган бир зиёли сифатида қадриятларимизни тарғиб қилишни ўзимнинг виждоний бурчим деб қараб келмоқдаман. Қўлингиздаги китобда қадриятларимиз, унинг ҳаётимиздаги тутган ўрни ҳақида баҳоли қудрат қалам тебратишга жазм этдим. Ўзингизга маълумки, қадриятларимиз кенг қамровли, чуқур маъноли, бебаҳо уммондир. Табиийки, унинг ҳамма қирраларини батафсил акс эттириш анча мушкул ишдир. Бинобарин, ҳаёт синовларидан ўтган, ростлигига иймон келтирган буюк қадриятларимизни тўла-тўқис ёритишга даъво қилмаган ҳолда фикр ва мулоҳазаларимни билдиришга ҳаракат қилдим.

Рисола азиз ва ҳамиша қадрли китобхонда озгина бўлсада қизиқиш туғдирса, ўзимни мақсадимга эришдим, деб ҳисоблай оламан.

МАЪНАВИЯТ - ТАРАККИЁТ ОМИЛИ

Она битта, Ватан ҳам биттадир. Бу тушунча ҳеч қачон ўзгармайди, сотилмайди, сотиб олинмайди, инъом этилмайди. Ватан нон каби қиммати пасаймайдиган дурдонага ўхшайди. Ватанни суюб «Она Ватан» деймиз. Ватан тупроғи бобокалонларимизнинг муқаддас ҳокидир. Шунинг учун ҳам иморат тиклашда ёки девор урушда мутасадди усталар лой қоришдан аввал аجدодлар руҳини ёдлаб, оятлар ўқийдилар.

Машҳур ўзбек мутафаккири Абдулла Авлоний: «Ҳатто ҳовли-жойини, боғу бўстонини сотиб, ҳаж зиёратига, Каъбага отланганлар ҳам оқибат қайтиб, ўз Ватанига келурлар, уларни тортиб келувчи қувват шу тупроқ, шу Она-Ватанга меҳр-муҳаббатдир», - деб қайд этган эди.

! Ватан – гўзал макондир. Унинг ҳатто аччиқ тутуни муаттар ҳавога, чақир тиканаги гулга, қурбақасининг овози булбул хонишига қиёс этгуликдир! Диёримизнинг биллурдай шаффоф ҳавоси, хушбўй гул ҳидлари қалбимиз ардоғидадир. Аллоҳ назари тушган юртимизнинг виқорли тоғлари, олтин водийлари, зилол сувлари, дилга ором берувчи майин шаббодалари, калтакни экиб қўйсанг кукариб, барг ёзиб мева берадиган серҳосил тупроғи, энг муҳими, бағрикенг, ширин сўзли, ор-номусли, фидойи меҳнаткашларининг борлиги алоҳида маъно ва мазмун бахш этади.

Халқимизнинг атоқли фарзанди Ойбек файзли диёримизни шундай таърифлайди:

*Бир ўлкаки тупроғида олтин гуллайди,
Бир ўлкаки қишларида шивирлар баҳор.
Бир ўлкаки сал кўрмаса қуёш соғинар...*

! Ватан соғинчи шундай бир муқаддас туйғуки, унинг ўрнини ҳеч бир нарса билан тўлдириб бўлмайди! Она тупроқ соғинчи хижратда юрганларни бир нафас тарк этмаганлигига тарихимиз гувоҳлик беради. !Биз нафақат ўзга юртларга чиққанда, балки ўз юртимизда ҳам Ватан соғинчи билан

яшаймиз. Ватан муқаддаслиги ҳужакурсинга мадҳиябозлик, замонасозлик, қарсакбозлик ёки қўғозбозликда эмас, балки юракка битилган бўлиши керак. Ватанга бўлган муҳаббат фарзанд вужудига она сути билан кириши лозимдир. Ана шундагина фарзанд ўз юрти учун жон фидо қилади. Шу азиз Ватан, унинг саодатли келажаги учун фидокорона меҳнат қилиш, мустақилликни қадрига етиш, уни турли бало-қазолардан асраб-авайлаш ҳар бир ўзбекистонлик учун шарафли вазифа, муқаддас бурчидир.

Ўзбекистон байроғи, герби, мадҳияси маънавиятимизнинг энг муҳим тимсоллари ҳисобланади.

Мустақиллик туфайли ўз миллий байроғимизга ҳам эга бўлдик. У юрак деган матодан яратилди. Инқилобчилар ҳатти-ҳаракатини, мақсадини акс эттирувчи «қизил байроқ» ҳам барҳам топди. Эндиликда юртимизнинг мағрур байроғи дунё узра хилпираб турибди. Бундай байроққа эга бўлиш осонликча кечмаган. Кўҳна тарихимиз ўз байроғи атрофида бирлашиб, бир жону бир тан бўлиб, Она-Ватан мустақиллиги учун курашган авлод-аждодларимиздан ҳикоя қилади. Маълумки, «Ё Ватан, ё шарофатли ўлим» деган хитоби билан муғуллардан Хоразмни озод қилишга отланган 76 ёшли шайх Нажмиддин Кубро қаҳрамонона шаҳид бўлганлар. Кафтида Ватаннинг шонини маҳкам тутиб жон таслим қилган Кубронинг қўл панжалари дафн пайтида ҳам очилмаган, ул зот боқий дунёга ҳам бир парча Ватан бўлаги билан кетган эканлар.

Мустақиллик шарофати билан байроғимизнинг юксак қадрига эга бўлдик. Унинг БМТга аъзо давлатлар байроқлари қаторида Нью-Йоркда мағрур кўтарилиши, дунё тан олган спортчиларимизнинг байроғимизга тиз чуқиб, юз-кўзларига суртганча мусобақаларда ғалаба қозонаётганлиги ва албатта, байроғимизнинг халқаро шохсупаларда хилпираётганлиги бизга завқ-шавқ бағишлайди, шукроналикни туғдиради.

Республикаимизнинг Давлат гербида бахт-саодат, эрксе-варлик рамзи – Хумо қуши тасвирланган. Унда жипслик ва барқарорлик рамзи сифатида юлдузлар жилоси берилган.

Қуёш нури халқимиз ҳаёт йўлининг ҳамиша нурли бўлишига ишора бўлса, бошоқ ва пахта чаноқлари ризқ-рўзимиз, бойлигимиз белгисидир. Гербимиз ҳар биримиз ўз тақдиримизни Ватан тақдири билан боғлаган ҳолда, куч-ғайратни Она-Ватанга, унинг буюк келажагига бахшида этиш сари илҳомлантиради, қалбимизни мустақил диёримизга бўлган ғурур билан тўлдиради.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Давлат мадҳияси мустақил давлатимиз тузилиши, халқимиз табиати, менталитети, иқтисодий асослари ва бошқа муҳим белгиларни ўзида акс эттирган. Мадҳия оҳанги ва сўзида юртпарварлик ва ҳақсеварлик туйғулари, миллатнинг асрий эзгу ниятлари, орзу-армонлари, ўтмиши, бугуни ва эртаси уйғунлашиб кетгандир. Юртимиз куч-қудрати, халқимиз ақл-заковати, аجدодларимиз шон-шухрати, бахтиёр авлодлар ёруғ келажагини шарафловчи бу буюк қасида ҳар бир ўзбек учун, ўзбекистонлик учун азиз ва муқаддасдир. Мадҳия садолари бугунги кунда мамлакатимиз ташқи ва ички доирасидаги барча сиёсий, маданий-маърифий тадбирларда ва нуфузли спорт мусобақалари чоғида баралла жарангламоқда. Ўзбекистоннинг Давлат мадҳияси янграганда жаҳон мамлакатлари оёққа турмоқда.

Шуни таъкидлаш керакки, АҚШда Давлат мадҳияси ҳар бир америкалик қалбидан чуқур жой олган, мадҳияни куйлаш улар учун ҳаётий заруратга айланган. Ҳатто Америка ҳудудига кириб борувчи самолёт пассажирлари - америкаликлар кўниш эълон қилиниши билан қўлларини юраклари устига қўйиб, ўз ватанлари ҳақидаги қушиқ - мадҳияни пичирлаб куйлай бошлар эканлар.

Лекин рўй-рост айтиш керакки, бизда мадҳиямизни билишда, куйлашда лоқайдлик, беписандлик, журъатсизлик каби нуқсонлар ҳали ҳам мавжуд. Бинобарин, барча жамоаларда, ўқув-тарбия муассасаларида, маҳаллаларда мадҳияга эътибор Ватанга эътибор даражасига кўтарилиши керак. Мадҳиямиз авлодларни шу жонажон юртга муҳаббат,

садоқат ва ифтихор руҳида тарбиялаш учун хизмат қилмоғи лозим.

Маҳалла миллий қадриятларимизнинг манбаи ва маскани ҳисобланади. Маҳалладошлар бир-бирлари билан ота-она, опа-сингил, ака-ука, куда-анда, дўст-биродар бўлиб яшашиди.

Маҳалла ҳақида Президент И.А.Каримовнинг берган баҳоси диққатга сазовордир: «Маълумки, асрлар мобайнида маҳаллаларда кўпдан-кўп ҳаётӣ муаммолар ўз ечимини топиб келади. Маҳаллаларда сиёсий, иқтисодӣ ва бошқа масалаларга доир жамоатчилик фикрлари шаклланади. Бу эса халқимизнинг турмуш тарзи, ота-боболаримиздан бизга мерос бўлиб келаётган тафаккур тарзидир. Мамлакатимизда кўп қиррали ислохотлар амалга ошаётган бир пайтда маҳалла жамият учун ишончли таянч ва таъсирчан куч бўлиб хизмат қилиши лозим».

Юртбошимиз томонидан 2003 йилнинг «Обод маҳалла йили» деб эълон қилиниши бу муқаддас маконнинг чексиз имкониятларини рўёбга чиқариш, унда яшовчилар учун хайрли ишларни амалга оширишнинг муҳим воситаси ҳисобланади.

Маҳалла инсонларнинг миллати, ёши, жинси, дини, ирқи, тили, эътиқодидан қатъӣ назар, уларнинг бир-бирларига бўлган муносабати, ўзаро ҳурмати, муҳаббати, мустаҳкам дўстлиги асосига қурилган гушадир.

Маҳалла катта мамлакат ичидаги кичик бир шаҳардир. Буюк шоир ва давлат арбоби Мир Алишер Навоӣ «Хайратул аброр» асарида маҳалла таърифини бундай келтиради:

*Шаҳарлар отини маҳаллот этиб,
Бўлди чу юз шаҳр Хири От этиб.*

Халқимиз асрлар оша маҳалланинг мазмун-моҳиятини, нуфузини сақлаб қолди. Маҳаллада бошқарув тизими, ўзига хос ижтимоӣ-иқтисодӣ ва маданий-маърифӣ фаолият

тизими мавжуд. Бундай тизим кўпгина мамлакатларда йўқ ва уни тасаввур ҳам қила олмайдилар.

Маҳаллада шарқона анъаналар, урф-одатлар ва удумларни жамоатчилик асосида амалга оширилади. Маҳаллада бўлаётган ҳар бир тантана ёки маросимда каттаю кичик барча иштирок этади.

«Бир болага етти қўшни ота-она» нақли бежиз пайдо бўлмаган. Маҳаллада ёшларнинг ҳар бир ҳатти-ҳаракати барчанинг диққат-марказида бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, кўпгина чет мамлакатларда ҳатто ён қўшнилар ҳам бир-бирларини танимайдилар. Маҳаллада эса ҳамма бир-бирини танийди, қўшничилик алоқаларини ўрнатади, қувонч ва ташвишларини биргаликда баҳам кўради. Ҳар бир шахс ўз инсоний фазилатларига, аввало, маҳалла таъсири остида эга бўлади. Бу ерда инсон туғилиб, то охирига нафас олгунга қадар, гўдакнинг ақиқа тўйидан тортиб, то сўнгги йўлга кузатиб қўйишгача жараёнда маҳалла аҳли бир-бирлари билан ҳамкор, ҳамнафас бўлади. Бу ерда кучли таъсирга эга бўлган жамоатчилик фикри маҳалла аҳлининг ҳулқ-атвори, оила тинч-тотувлиги, ўзаро муносабатларини адолат ва маънавий мезонлар асосида тартибга солиб туради. Маҳалла – муроса маскани, муаммолар шу ерда бартараф этилади. Айниқса миллий қадриятлар, меҳр-оқибат, эл-юрт шаъни учун кураш каби фазилатларни камол топтиришда маҳалланинг ўрни беқиёсдир. У – меҳр ва мурувват булоғидир.

Маҳалла - маънавият уюғи. Унинг имкониятларидан кенг фойдаланиш фаоллар, нуронийлар ва зиёлиларнинг доимий муҳим вазифасидир.

Китобга ҳурмат ва эҳтиром азалий қадриятларимиздандир. Ота-боболаримиз китобнинг устидан хатлашни гуноҳи азим ҳисоблашган, уни офтобга тенглаганлар. Ҳатто ундан-да ёруғроқ эканлигини таъкидлаганлар. Ҳақиқатан ҳам, офтоб ҳар куни вақтинча нур сочиб, ўз ўрнини, албатта, тунга бўшатиб

беради. Аммо китоб кун-тун, фасл ва манзилларга боғлиқ бўлмайди. Китобдан олган билим йўқолмайди, ёхуд уни бировлар ўзлаштириб ололмайди. Оналаримиз бешикдаги гудак ёстиғининг тагига китоб ва нон қўйганлар. Бунда катта бир ҳикмат бор. Китоб инсон қалбини нурга тўлдириб, умрининг охиригача ёритиб туради. Буюк алломаларимиз жаҳон цивилизациясига катта ҳиссаларини китоб воситаси ила қўшганлар. Биргина мисол: қомусий билим соҳиби Абу Райҳон Берунийнинг илмий мероси унинг 152 асарида акс этган. Унинг қизиққан соҳаларини санаб чиққандан қўра қизиқмаган соҳаларини санаб чиқиш осонроқ экан.

Тарихий манбалар гувоҳлик беришича, Беруний кексайиб, ўлим тўшағида ётган пайтида ҳам қўли қаламдан, қўзи китобга қарашдан, кўнгли фикрлашдан сира бўшамаган экан. Ҳатто ўлимидан бир неча дақиқа аввал у шаҳар қозисидан мерос ҳақида берган саволининг изоҳини эшитган, унинг моҳиятини билиб қолган. Эътирозларга жавоб бериб, «Билиб ўлишим, билмаган ҳолда ўлишимдан яхшироқдир», - деб жавоб берган.

Буюк аллома Абу Наср Форобий Дамашқда бир боғда қоровул бўлиб ишлаган. Чунки бу лавозим шам билан таъминланар, демак, тунда китоб ўқиш учун унга имконият яратилар экан. Буюк табиб Абу Али Ибн Сино Бухоро амирини даволагач, хизмати эвазига олтин эмас, балки сарой кутубхонсидан фойдаланишга рухсат сўрагани ҳам тарихимиздан маълумдир.

Ҳазрати Жомий:

«Ахтариб чиқсанг ҳам бутун дунёни,

Топмассан китобдан ортиқ дунёни», - деб китобни улуғлаган.

Маънавиятимизга эътибор китобга бўлган муносабатдан бошланади. Буюк ҳукмдор, донишманд Искандар Зулқарнайн китоб ўқишга қизиқар, ҳатто шахсий ханжари билан бирга Хомернинг «Илиада» китобини ҳам ёстиғи остида сақлар экан.

Ўзларининг асрий урф-одатларига содиқ грузинларда турмушга чиқаётган қизга энг ноёб сеп сифатида Шота Руставелининг «Йулбарс терисини ёпинган паҳлавон» асарини бериш одати бор.

Японияда, масалан, турмуш қураётган йигит ва қизнинг китоб ўқишга муносабатини урганишга жиддий эътибор қаратишади. Йигит ва қизнинг қанча ва қандай китоб ўқиши улар тутган кундалик дафтарларини бир-бирлари томонидан танишуви асосида аниқланади. Ҳар бир япон хонадонининг муъжаз кутубхонаси бор. Хитойнинг жанубидаги Юнь-нань вилоятида йилнинг уч ойи ёгингарчилик билан ўтгани боис аҳоли китоб ўқиш билан мунтазам машғул бўлар экан. Бу мисоллар жойларда китобга бўлган меҳр ва ибрат намунасини ифодалаб беради. Лекин бугун китоб варақлашдан кўра пул санашга қизиқиш кучаймоқдаки, бу ҳолат маънавиятимизнинг қашшоқлашиб бораётганидан далолат беради. Баъзи бир кишилар китоб жавонларини китоблар билан тўлдирадilar, ундаги китобларни кўз-кўз қиладilar, гўёки шу билан ўзларини билимли, маънавиятли деб ҳисоблайдилар. Лекин бу китоблар ўқилмайди, уларда бармоқ излари, букилган жойлар ҳам йўқ, бир оз униққан ҳолати ҳам кўзга ташланмайди, хуллас, йиллар бўйи уларга қўл теккизилмайди. Ардоқли шоир ва ёзувчи Асқад Мухтор «китоб бойлик, фақат сотиб олингани эмас, ўқилгани» деб жуда тўғри таъкидлаган. Китоб ўқиш инсонга нур ато қиладди. Минг афсуски, айрим ёшлар юз-кўзини нур ўрнига, бўёқ-безаклар қуюқроқ эгаллаб юбормоқда. Бир замонлар китоб совға қилиш катта бир меҳр-мурувват тимсоли бўлса, эндиликда у ҳатто назарга олинмайдиган, ғайриоддий ҳолатга айланиб қолмоқда. Яхшироқ кийинишга, майшатга, фахш, зўравонлик, гиёҳвандлик ва бошқа нохуш жараёнларга интилиш айрим ёшларнинг ҳаёт мезонига айланмоқда. Ташқи кўринишига эътибор бераётган ёшлар китоб ўқимаса ботинан қашшоқликка маҳкумдирлар. Улар буюк насл-насаб ва аъёналаримизнинг давомчилари бўла олмайдилар. Китобнинг буюк бунёдкорлик ва ижодкор-

лик кучини пасайтиришга, камситишга ҳақимиз йўқ. Буни келажак авлод асло кечирмайди.

Энг аввало, китобга меҳр-муҳаббат уйғотиш даркор. Бундай олижаноб ҳаракатни биринчи навбатда боғчалардан бошлаш, сўнгра мактабларда, коллеж, лицей, олий ўқув юртларида изчил давом эттириш, умуман, китобга муҳаббатни ҳар бир оилада шаклланишига эришиш лозим. Маълумотларга қараганда, республикамызда мавжуд маҳаллаларнинг фақат 15-20 фоизигина ўз кутубхонасига эга экан. Ҳолбуки, маҳалла гузарларидан мўъжазгина бир хона топиб, уни кутубхона қилиш, китоб фондини фуқаролар хонадонидида фойдаланил-маётган китоблар ҳисобига бойитиш мумкин. Бунда маҳалла тadbиркорларининг ва зиёлиларининг моддий ва маънавий ёрдамига таяниш лозим. Маҳаллаларда «Ибратли хонадон» танлови эълон қилиниб, унда оила кутубхонаси бор-йўқлиги, оила аъзоларининг китобсеварлик даражаси ҳам ҳисобга олиниши керак. Ўқув юртларида «Энг яхши китобхон» танловини мунтазам ўтказиб борилса, меҳнат ва ўқишда энг яхши кўрсаткичларга эришган кишиларни нафақат қимматбаҳо буюмлар, шу билан бирга китоблар совға қилиш билан ҳам рағбатлантирилса, мақсадга мувофиқ иш булар эди. Шунингдек, китоб ўқиш бўйича ҳозирги ҳаёт тақозо этадиган бошқа воситалардан ҳам фойдаланиш зарурдир. Хуллас, таниқли шарқшунос олим, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, ўнлаб ажойиб илмий асарлар муаллифи, китобнинг жонкуяр тарғиботчиси Исматулла ҳожи Абдуллаев жуда ўринли даъват қилганларидай: «Китоб бебаҳо хазина, устоз, мураббий, маънавий-маърифий ҳаётимиз манбаи, фарзандларимизни тарбиялашнинг асосий қуроли, кўзимиз нури, дилимиз, ақлимиз, фаҳму фаросатимиз озуқаси эканлигини унутмайлик».

Тил – миллат ва маънавият кўзгуси. У халқ тараққиётида гоят муҳим ўрин тутди. Мурғак гўдак қалбига она сут ва тил

меҳрини беради, алла билан қулоққа қуяди. Шунинг учун она тили дейилади. Аммо ота тили, тоға, амма, хола тили дейилмайди. Ўзбек адабий тили асосчиларидан бири Ҳазрат Алишер Навоий машҳур «Ҳамса»ни туркий тилда ёзган. У она тилисини

*«Турк назмида чу мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни як қалам» –*

деб таърифлаган эди. Кўҳна тарихимиз далолат беришига қараганда, Навоийнинг дўсти, шоҳ ва хассос шоир Ҳусайн Бойқаро шу муносабат билан уни оқ отга миндириб, от жоловини ўзи ушлаб Ҳиротни айлантириб чиққан, буюк шоир хизматини шундай шарафлаган, эл-юртга яна бир бор танитган экан.

Шуни таъкиддаш керакки, ўтмиш замонларда тилимиз миқёси чегараланган, худди қафасда яшаган қушдай тасаввур туғдирар, шўро тузуми даврида рус тили ҳукмрон тилга айланган ва ҳар қандай мажлислар, унинг кўпчилик иштирокчилари ўзбек бўлса-да, рус тилида ўтказилар, йўқса иштирокчилар «миллатчи» деб айбланарди. Ўзбекистон фирқа кўмитаси раҳбари, марҳум Шароф Рашидов ҳам йилда фақат бир марта – пахтакорлар қурултойида ўзбекча гапирар эди.

Дарҳақиқат, «руслаштириш» ғояси ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига изчил кириб борган, боғча, мактаб, техникум ва олий ўқув юртларида, меҳнат жамоаларида ҳафтанинг маълум кунини «рус тилини ўрганиш кунини», деб эълон қилинган эди.

Рус тилини улуғлаш ғояси бадий адабиётда ҳам кенг акс этган эди. Биргина мисол: ёзувчи В.Воронцовнинг «Симфония разума» – «Тафаккур гулшани» китобида шўро ва чет эл ёзувчилари, олимлари, рассомлари, сиёсат ва давлат арбобларининг ҳикматли сўзлари тўпланган. Ундаги жами 6415 ҳикматли сўздан, атиги 163 таси ёки 2,5 фоизигина Шарқ донишмандларига тегишлидир. Катта совет энциклопедиясида

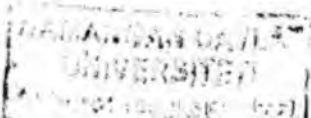
ҳазрат Навоий ҳақида 2,5, рус шоири Некрасов ҳақида эса 4,5 устун мақола берилган.

Мустақиллик туфайли ўзбек тилига Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили» мақоми берилди. Шу билан бирга диёримизда яшовчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ҳурмат қилинмоқда, уларнинг ривожланиши учун шароит яратилмоқда. Хусусан, республикадаги 10 мингга яқин мактабнинг 1032 тасида рус, 247 тасида қорақалпоқ, 43 тасида қozoқ, 79 тасида тожик, 3 тасида қирғиз, 6 тасида туркман тилларида машғулотлар олиб борилади.

Холбуки, Эстонияда, масалан, фуқаро бўлиш қийин кечади. Паспорт олиш учун у ерда, албатта, эстон тилидан жиддий имтиҳон топшириш лозим. Шунинг учун русий забон оилалар болаларини фақат эстон тилида ишлайдиган боғча ва яслиларга беришади.

Дунёда миллатлар, тиллар кўп. Ҳар бир миллат ўз тилини севади ва иймон-этиқод билан ардоқлайди. Машҳур авар (Доғистон) шоири Расул Ҳамзатов ёзишича, Францияда ишлаш учун кетган авар йигити бир киши орқали онасига салом йўллайди. Онанинг «Айтинг-чи, ўғлим менга саломни қайси тилда йўллади», деган саволига у киши «француз тилида» деб жавоб қайтаради. Она эса «Ўз тилини йўқотган ундай ўғлим йўқ, уни тан олмайман», - дейди изтироб билан. Ҳа, тил тушунчаси она-Ватан тушунчаси билан ҳамоҳангдир. Хорижий тилда «сайраб», ўзбек тилида «дудуқланаётган» ёшларнинг ишини тилни ва демак, ватанни камситиш деб баҳолаш лозим.

Ўзбек тили бой, жозибали ва гўзалдир. Уни асраш-авайлаш, софлигини сақлаб, келажак наслларимизга етказиш виждон амри, ҳақиқий миллатпарварлик намунасидир. Қалбимизда она тилимизга чуқур эҳтиром, ҳурмат туйғуси мужассамлашган бўлиши, хусусан, тенги ва нисбати йўқ буюк бобомиз Алишер Навоийнинг ҳар бир асари нафақат китоб жавонларидан жой олиши, балки муҳаббат билан урганилиши керак. Унинг камида 100 қатор шеърини ёд бидмаган ўзбекни, айниқса, зиёлини ҳақиқий зиёли деб бўлмайди: фикримча.

Миллатни ҳурмат қилиш, энг аввало, унинг тилини қадрлаш ва эъзозлашдан бошланади. Орадан чорак асрдан кўпроқ вақт ўтганига қарамай ҳеч эсимдан чиқмайдиган бир воқеани ҳикоя қилиб берай. Республика радиосининг 50 йиллик юбилеи тантаналарида Москвадан машҳур сухандон Левитан ҳам иштирок этган эди (кекса авлод уни иккинчи жаҳон уруши жанг воқеаларидан хабардор қилган қудратли овоз соҳиби сифатида эслайди). Йиғилиш ҳайъатида тақдир тақозоси билан икковимиз ёнма-ён ўлтиришимизга тўғри келиб қолди. У мендан аввал «Здравствуйте», сўнгра «Большое спасибо» сўзларининг ўзбек тилидаги таржимасини сўради ва бу сўзларни ён дафтарига қайд этди. Унга сўз берилганда, нутқини жарангдор овози билан «Ассалому алайкум» деб бошлади ва «Катта раҳмат» деган жумла билан тугатди. Зал гулдурос қарсақлардан ларзага келди. Айтмоқчиманки, ўша пайтлардаги турли катта-кичик йиғинларда фақат рус тилида гапириш қатъий одат тусига кирганди. Давомли қарсақлар эса ўзбекларнинг ўз тилига содиқлиги, уни бундай йиғилишларда ҳам интиқ кутиши, соғинганлигини билдирар, иккинчи томондан ҳар қандай мажлисларни рус тилида олиб борилишига қарши ўзига хос норозиликнинг яққол ифодасига айланган эди.

Бугун республикамиз аҳолисининг ялпи саводхонлиги масаласи тула ҳал этилган, дейиш мумкин. Ишлаб чиқаришда банд бўлган ҳар тўртинчи киши олий ёки ўрта махсус маълумот эгасидир. Юртимиз таълим даражаси бўйича ҳақли равишда маорифи юксак даражада тараққий этган мамлакатлар сирасига киради.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги Қонуни қабул қилинганидан кейин таълим бўғинларида ўзбек тилини ўқитишга эътибор ортди, уни ўрганиш имкониятлари кенгайди. «Тилга эътибор - элга эътибор» сўзи реал мазмунга

эга бўлди. Она тилимизда чиройли, равон сўзлашимиз, бехато ёзишимиз кишига роҳат бахш этадиган замонлар келди.

Лекин таажуб қиладиган бир жараён бор. Мамлакатимиз инсон салоҳияти юксак ривожланган давлат бўлатуриб, ижтимоий ҳаётнинг айрим жабҳаларида саводсизлик, унинг кўринишлари ҳамон ҳукм суриб келмоқда.

Ҳаётдаги айрим хатолик, саводхонликнинг пастлиги ҳатто инсон тақдирини ҳам ўзгартириб юбориши мумкин. Айтишларича, армия сафига кетган йигит севгилисига «Азизим, мен сизни сўяман» («суяман» сўзи ўрнига) деб хат ёзган, бундан кўрқиб кетган қиз бошқа йигитга турмушга чиқиб кетган экан. Демак, саводхонликка жиддий эътибор қаратиш зарур.

Маълумки, саводхонлик ўқув масканлари, энг аввало, мактабларда тўла шаклланади. Бинобарин, биринчи навбатда она тили ва адабиёт ўқитиш сифатини ошириш лозим. Ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қанча эътибор ва ғамхўрлик зарур бўлса, саводхонликни таъминлашга ҳам шунчалик эътибор билан қараш, уни давлат сиёсати даражасига кўтариш лозимга ўхшайди. Бу, айниқса, лотинча ўзбек алифбосига ўтилаётган бир даврда ниҳоятда муҳимдир.

Дунёда, деярли, барча нарса – буюмларнинг, жонли мавжудотларнинг баҳоси бор. Аммо шундай зотлар борки, улар бебаҳодирлар. Биз бу ўринда ота-оналарни назарда тутяпмиз. Улар фарзандни дунёга келтириб, униб-ўсишини истаб, кўкларга кўтарадиган буюк инсонлардир. Дунёда аксарият қилинган меҳнатларнинг ўлчови бор, миннати бор. Аммо ота-онанинг фарзандга қилган меҳнати ўлчовсиз ва беминнатдир. Дунёда одамнинг одамга қиладиган меҳр-муруввати чегарали, лекин ота-онанинг фарзандларига бўлган муҳаббати чексиз ва чегарасиздир. Уларнинг меҳрини қайнар булоққа ўхшатиш мумкин. Фарзанди соғ бўлиб, ўйнаб-кулиб юрса, кўнгли-кўкси ўсган, касал бўлса кўзига дунё тор кўринадиган, овқат еса унинг қорни тўйгандек ҳис қиладиган,

унга кирган зирапчани киприклари билан олишга тайёр турадиган зотлар – ота-оналардир. Фарзанднинг дардини олиш учун жонини фидо қилган ҳам яна шу падари бузруквор, волидаи меҳрибонлар. Фарзанднинг бахти баркамоллигини кўрган ота-онанинг қувончини аниқлайдиган ўлчов бирлигини ҳали фан ихтиро қилгани йўқ. Бу шунчаки гаплар эмас, балки ота-оналарга юрак тубидан отилиб чиққан ҳамду санолардир. Уларни чексиз давом эттириш мумкин. Буюк мутафаккир, шеърят мулкининг султони Мир Алишер Навоий фарзандларга шундай йўл кўрсатадилар:

*Бошни фидо айла, ато қошига,
Жисми қил садқа, ано бошига.
Икки жаҳонингга тиласанг фазо,
Ҳосил эт ушбу иккисидан ризо.
Тун-қунингга айлагали нур фош,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш.*

Ҳадиси Шарифда «Аллоҳнинг розилиги – ота-онанинг розилигидир ва Аллоҳнинг ғазаби уларнинг ғазабидир» дейилган. Ота-она фарзанд учун улуг ва муқаддасдир. Фарзанд ота-онаси олдида масъулиятни ҳис этиши, уларни ҳеч қачон норози қилмаслиги, уларнинг ҳурматини, барча истакларини бажо келтириши, ота-онага фақат қувонч келтиришга интилиши керак. Маълумки, фарзанд ота-онадан бир умр қарздорлигини ёши маълум бир жойга етгандагина англайди. Аслида бу саховатли ишда шошилиши даркор, чунки ота-она ғанимат, сизу биз билан умрбод бирга бўлаолмайдилар. Бу ҳолат сўнгра бир умрга армон бўлиб қолмаслиги лозим. Ҳаёт ҳақиқати ота-онанинг қобил фарзандлари ҳақида дуоси ижобат бўлишини кўрсатади.

Кўҳна тарихимиздан мўтабар ота-оналарнинг фарзанди – жигарбандларига чексиз меҳр-муҳаббатини намоён қилган минглаб мисоллар келтириш мумкин. Лекин гап бошқа ёқда. Бугунги кунда ота-онани муқаддас билиб, унга муносиб хизмат қилиняптими? Бу саволга бир сўз билан жавоб бериш қийин.

Туғри, ота-онанинг иззатини ўрнига қўяётган минг-минглаб тарбияли, хулқ-атворли фарзандлар бор. Улар ота-онани рози қилишни бахт-саодат деб биладилар. Лекин шундай фарзандлар ҳам борки, улар ота-онани зор-интизор қиладилар, гаплашганда юзни буриштириб сўзлайдилар, овозни баланд кутарадилар, қилган озгина хизматларини миннат этадилар, уларга нисбатан ноҳуя ҳатти-ҳаракатлар қиладилар. Ота-онага қўл кўтариш, уларни бадном қилиш, умрларига зомин бўлиб, уларнинг азиз жонларига қасд қилиш ҳолатлари ҳам бор. Инсонга хос бўлмаган бундай мудҳиш жиноятлар уларнинг бу дунёсини хароб айлаб, у дунёда дузах утларида куйишга маҳкум этади. Бундай ноқобил фарзандлар Аллоҳнинг қаҳрига учрашлари тайин.

Бинобарин, маънавиятимизни бойитиш деган сўз, энг аввало, ота-оналарнинг тиригида дуосини олиш, бу оламни тарк этганда, уларнинг руҳини шод этиш демакдир. Қолаверса, бу ўчмас ғояни ёш авлод онги ва шуурига сингдириш барчамизнинг хайрли, саховатли, чин инсоний бурчимиз бўлиб қолиши даркор.

Инсон борки, ҳаётда унинг қандайдир орзуга эришуви имконияти бўлади. Масалан, мулкдорнинг самарали тадбиркорлик бахти, деҳқоннинг соҳибкорлик бахти, муҳандиснинг ихтирочилик бахти, ўқитувчининг баркамол авлодни тарбиялаш, шифокорнинг касални даволаш, илмий изланувчаннинг олим бўлиш бахти ва ҳ.к. Аммо аёлдаги бахт – фарзанд кўриш бахти барча бахтлар ичида энг улуғдир. Инсон маданиятининг даражаси аёлга бўлган муносабатга қараб белгиланади.

Президент И.А.Каримовнинг «Аёл омон бўлса, оила омон бўлади, оила омон бўлса, жамият омон бўлади, жамият омон бўлса, давлат қудратли бўлади», - деган пурҳикмат сўзлари бутун меҳрини фарзандига, Она заминига берган, фидойи, меҳнаткаш, қўли қадоқ, бағрикенг, мунис, меҳрибон оналарга қаратилгандир.

Фарзандари камоли - онанинг бахти. Иқтидорли шоира ва ҷамоат арбоби Шарифа Салимова «Бешикдаги болажон» шеърида гудакнинг томири дунёга етишини, унинг ўзбек кўксида ўсаётган ёш бир тоғ бўлишини она орзуси сифатида ифодалайди:

*Бешикдаги болажон, гувранади, кулади,
Эгилсам, ундан улуг зотлар иси келади.*

Дарҳақиқат, бугунги кунда ҳам Имом Бухорийлар, Форобийлар, Берунийлар, Ибн Сино, Навоийлар ва бошқа улуг зотлар туғилишини, буюк кашфиётлар бўлишини орзу қиламиз. Буюк инсонларни эса буюк оналар тарбиялайдилар. Бинобарин, миллат тараққиёти учун оналар илми, ҳаракатчан, миллий қадриятларимизга содиқ бўлишлари, айниқса, муҳимдир.

Фарзандини тўққиз ой қорнида кўтариб юрган, сўнгра қанча кунларни, бедор тунларни ташвишда ўтказиб, уни вояга етказган она умр давомида минг ўлиб, минг тирилади.

Бу дунёдан ўтар чоғида ҳам гарчи айрим болалари оқпадар бўлиб, унинг дастидан ҳар қанча азоблар чеккан бўлса ҳам фарзандини азоб-уқубатда юришини истамайди, лаблари пичирлаб, дуода бўлади.

Муштипар онани ўз фарзандига беқиёс муҳаббатини кўрсатувчи ривоятлар ва ҳикоятлар тарихдан кўплаб топилади. Ривоят қилишларича, қадим замонда разил, золим шоҳ тинч юртни босиб, барча аҳолини қиличдан ўткази бошлабди. Шунда шоҳ олдида бир жувон келиб, қўлидаги гўдаги янги туғилганлигини, уни юргунча парвариш қилиб олсам, сўнг қатл қилсангиз ҳам розиман, дебди. Шоҳ 10 ой муҳлат беришини ва бунинг эвазига ҳар ойда она панжаларидан биттасини кесиб ташлаш шартини қўйибди. Она рози бўлибди ва навбати билан панжаларини қилич тагига тутибди. Она азобларга мардона

чидабди, сунг фарзандига «Бу қийноқ, оғриқлар утаверади, фақат сен соғ бўлсанг, бас», деб жонини қурбон қилибди.

Иккинчи жаҳон урушида фашистлар кўплаб мудҳиш, инсонни таҳқирловчи тажрибаларни ўтказган. Жумладан, қаттиқ қиш шароитида музлаётган ҳовузга болали ва боласиз аёлларни ташлашган. Боласиз аёл 18 минутда совуқдан ўлган. Аммо иккинчи аёлга боласини узоқдан кўрсатиб турганликларини боис 3,5 соатдан сунггина вафот этган. Фарзандига муҳаббат уни ҳатто муқаррар ўлимдан ҳам вақтинча чекинтирган.

Фарзанднинг онага чексиз илтифотлар кўрсатиши чин инсонийлик белгисидир. Тарбия кўрган оилалар буни чуқур ҳис қиладилар. Рус халқининг «Онангга ҳатто кафтингда куймоқ пишириб бериш муъжизасига эга бўлсанг ҳам, унинг сен учун чеккан заҳматининг бир сониясини ҳам қайтара олмайсан», деган мақолида катта рамзий маъно бор. Токи она тирик экан уни асраш-эъзозлаш, дунёни тарк этганда эса руҳи покини шод этиш фарзандларнинг бурчи, камолотга эришиш йўлларида ҳисобланади.

Пайғамбаримиз (С.А.В.) «Жаннат оналар оёғи остидадир», деганлар. Бинобарин, онасининг оёғини ўпиб бўлса-да розилигини олган киши жаннатга сазовор бўлгусидир.

Шуни айтиш керакки, буюкларнинг буюғи бўлган онани мадҳ этиш борасида ҳали ҳам юқори даражага эришилмаган. Қалам аҳли, санъат ва маданият аҳли энг яхши асарларини ана шу улуг зот шаънига кўп ва ҳўб бағишлаши лозим деб ўйлайман.

Ҳали онаси ҳаёт пайтида дийдорни ғанимат билган фарзанд онасига моддий ва маънавий хизмат кўрсатиши, озгина бўлса-да унинг қадрини ўзининг ҳаёти мазмунига айлантириши лозим. Зотан, бу дунёни қайтар дунё деб ҳам атайдилар.

Инсоният – табиатдаги энг олий мавжудот. У ижодий меҳнат қилади. Иш жараёнида болалик давридаги «қарзи»ни

узади, ўзини-ўзи таъминлайди, қариган чоғи учун замин тайёрлайди ва ёш авлодга қарз беради. Бу ҳолат авлодлараро давомий ва масъулиятли жараёндир.

Бу жиҳатдан олганда, биз бугун замон юкини елкамизга оламиз. Утмиш қарзимизни узиб, ҳаётимизни таъминлаймиз. Шу билан бирга фарзандларимизга «қарз» бериб, уларнинг эртанги кунлари яна-да гузал, серфайз булиши учун ғайрат, шижоат, куч-қувват сарф этамиз. Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидовнинг «Ота тилаги» шеъридаги:

*Кипригига зарра қунмаса қайғу,
Бахти комил бўлса, толеи бекам.
Кўрса биз кўрмаган манзилларни у,
Етса биз етмаган ниятларга ҳам.*

каби мисралари зурриёдларимизнинг келажагига ишонч ва умидлар мадҳияси сифатида салоҳиятли ва ғоят таъсирчан янграйди.

Устоз ва шогирд муносабатлари кўнгилда ҳамиша илиқ туйғулар уйғотади. Дунёда бирор кимса йўқки, унинг устози бўлмаса. Қўли гул косибми, соҳибкор деҳқонми, иқтидорли шифокор, фидокор ўқитувчими, буюк алломами, ҳукумат раҳбарими, халқ меҳрини қозонган ёзувчими, кўйингки, барча-барчанинг ўз устози ва ҳаёт йўлини чароғбон этиб турувчи йўлбошчиси бўлади.

Бугунги устознинг вазифаси Она-Ватанга садоқат билан хизмат қилиш, унинг озодлиги, ободлиги, равнақи йўлида фидойилик кўрсатиш, шогирдлар қалбида миллий ғурур ва ватанпарварликни, меҳнатсеварлик, ростгўйлик, ҳалолликни тарбиялашдан иборат бўлмоғи жоиз.

Устоз ва шогирд муносабатлари турли тарихий даврларда турлича аҳамият касб этган, ижобий ва салбий ҳолатлар билан бойиган. 3000 йиллик тарихга эга бўлган «Авесто»

китобида ҳам устоз, муаллимларнинг мақоми ҳақида ибратли фикрлар бор. Масалан, бир ўринда:

«Донолар, муаллимлар ўз хирадманди билан тангрига яқин кишилардир. Шунинг учун ҳам уларнинг ҳар бир сўзи, даъвати илоҳий мазмунга эга бўлиши, улар ёшларни тўғри йўлга бошлашлари лозим. Маънавиятдан таълим берадиган муаллимлар ҳақиқат йўлини тутганлари учун, хонадонларга янги аҳкомлар олиб кириб, халқ ардоғига соҳиб бўлганликлари учун уни мадҳ этамиз ва улуғлаймиз», дейилади. Тангри таоло – Охурамазда ношуд, нодон муаллимлардан сақланиш кераклиги ҳақида шундай дейди: «Ёмон устоз ҳаёт чироғини сўндиради... Улар ўз саёз билимлари билан халқнинг энг яхши хислатларидан юз ўгиртирадилар. Улар жаҳон аҳли ҳаётини ёлғон гаплар билан паришон қиладилар». Бу пурмаъно гаплар ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган. Халқимизнинг «Устоз отангдек улуғ», деган нақли бор. Ҳақиқатан ҳам, иқтидорли шогирдлар устоздан ўтмаса, жамият тараққиёти олға силжимайди. Шогирднинг устозидан ўтиши, устознинг яна-да улуғланиши демакдир. Ньютондан устози тўғрисида сўрашганда: «Агар мен Декартдан кўра узоқроқни кўраётган бўлсам, бунинг сабаби шуки, мен Декартдай бир алпнинг елкасида турибман», деб жавоб қайтарган экан. Шогирдларининг улуғ кашфиётларидан фахрланиб, завқланиб юрган устозлар тўғрисида ҳам ўтмишимиз гувоҳлик беради. Айни пайтда устозига умрбод таъзим бажо келтириб, унинг руҳи покини ҳам эъзозлаб юрадиганлар билан бир қаторда, фидойи устозга қўл кўтариб, уни бадном қилишга уринган, ўлимига сабабчи бўлган шогирдлар ҳам орамизда мавжуд. Қолаверса, ҳаётда иқтидорсиз шогирдлар билан бирга бахил олимлар ҳам борки, Ҳазрат Алишер Навоий уларга «нокасу ножинс авлод», «унда на соя бору, на ҳаён (фойда) йўқ» деб таъриф берган.

Кўп ҳолларда устоздан нечта шогирдингиз бор ва улар кимлар деб ҳам сўрашади. Бунга бир сўз билан жавоб бериш қийин кечади.

Гап шундаки, бир маҳаллар устозини эъзозлаб, иши битгач (ёки ҳунар ўрганиб ёки олимлик даражасига эришгач ёки яхши амалларга мингач), ундан воз кечадиганлар, ҳатто ўтмишини унутиб қўйганлар, таълим берганга таънаи-маломатлар қилганлар ҳаётда анчагина топилади. Шогирдлардан яна бир тоифаси борки, улар омадлари юришиб, бошларида қуёш порлаган чоғларида устозни унутишади, омадлари чопмай, турмуш қийинчиликларига учраганларида яна устозини эслаб, илтифот кўрсатадилар. Менимча, устоз ва шогирдлик муносабатларида собитлик, содиқлик, ўзаро ҳурмат, бир-бирини авайлаш каби фазилатлар чин инсоний муомала даражасига кўтарилмоғи даркор. Шундагина бу ҳаётда устозини зимдан, диллари меҳр билан, ҳавас билан тан олган шогирдлар кўпроқ учраши мумкин.

Бинобарин, ҳақиқий устозлик, содиқ шогирдлик миллатимиз маънавиятининг муболағасиз кўркам намоиши десак, бўлади.

Дўстлик тушунчаси қадим-қадимдан улуғлаб келинади. Хали ёзув вужудга келмасдан аввал халқ оғзаки ижодида дўстлик туғрисида теран мазмунли фикрлар ифода этилган. Ҳақиқий дўстлик насл-насаб, амал, моддий фаровонлик даражасига асосланмайди.

Ўтмишда кўплаб буюк мутафаккирлар, олиму фузалолар, шоиру ёзувчилар, санъаткорлар дўстлик мавзусида шоҳона асарлар ёзишган ёхуд уни жўшиб қуйлаганлар. Оташнафас шоир Машраб қаламига мансуб қуйидаги мисралар фикримиз далилидир.

*«Муздуру иймони комил бўлса ёр,
Салтанатни тарк этиб, олдиға бор».*

(Маъноси: «Агар дўстинг иймони комил мардикор бўлса, ҳатто подшоҳликни тарк этсанг ва унинг ёнида бўлсанг арзир»).

Дўстлик бу икки инсоннинг бир-бирига фидо бўлиши, бирининг айбини тузатишга ҳаракат қилиши, хурсандчилигига шерик, ташвишига жони ачишидир. Фақат дўстнинг қўлигина юракдаги тиканни суғуриб олиши мумкин. Адолатли дўстлар қийин кунларда ёрдамга келиб, бир-бирларининг огирини енгил қиладилар. Тил учуда дўстлик қилувчи иймон-этиқодсиз «дўстлар» мурувват қўлини чўзмай, ўзларини панага оладилар.

Сохта дўст манфаат кўриш илнжида ширин гапиреди, чин дўстликни қадрлаганнинг бошига иш тушса, тезда юз ўгиради. Гуёки унинг илтифоти оғу қўшилган шакарга ўхшайди.

«Дўст ачитиб гапирар, душман кулдириб» нақлида ҳақиқий дўстлар бир-бирларининг камчиликларини танқид қиладилар, хатоларини тузатадилар, деган маъно ётади. Ҳақиқий дўстлик баландпарвоз гапларга, мадҳиябозликка муҳтож эмас. Бу туйғу бир-бирига кўрсатилган беминнат фидойиликда намоён бўлади. Ўзбекистон халқ шоири Ҳабиб Саъдулла:

*«Бошга кулфат тушса билингай дўстлар,
Беадад ҳимматин илингай дўстлар.*

Дўстига тиг тегса тилингай дўстлар

Дўстликка фидолик энг олий ҳавас», - деб бежиз ёзмаган. Дунёда дўст-биродарсиз яшаб бўлмайди. Дўстлик ҳаётга муносабатдай гап. Ҳаётда беайб дўстлик йўқ ҳисоби. Шу боис уни асраб-авайлаш керак. Акс ҳолда, дўстига боғланиб қолган бир инсон учун майда-чуйда, арзимаган нарсалар, шу асосда туғилган гинахонликлар катта йўқотиш бўлиши мумкин.

Қахрамон шоир Абдулла Орипов айтганидек: «Ҳақиқий дўстни сотиб олиб бўлмас, аммо сотиш мумкиндир». Чин инсон учун ҳақ сўзни айтувчи дўстлар бўлишдан ёқимлироқ нарса йўқ.

Носир Хисравнинг шундай мисралари бор:

*«Чинакам дўст айтган ҳар ўғит - масал,
Сирти заҳар эрур, томири асал».*

Демак, ҳақиқий дўстнинг ўринли танқиди асал каби тотли бўлади. Ўзбекистон халқ артисти Юлдуз Усмонова қўшигидаги

Жисми-жонинг бирла тингла

Дусту ёрлар суҳбатин,

Инсон инсондир ҳамиша

Ҳам фикр, ҳамроз билан, деган мисралар бу инсоний туйғуни асраб-авайлашга, қалб иморатини чин дўстлар билан мустаҳкамлашга чақиради.

Хулоса қилиб айтганда, одам туғилганда ҳамма учун баробар «инсон» деган мақомни олади. Сўнгра ҳаёт, умри давомида турли-туман унвону лавозимларга, бойликларга эга бўлиши мумкин. Ниҳоят, умр поёнида яна дастлабки мақомларига қайтади, яъни мансаб битта бўлиб қолади. Онгли умри давомида кишилар дўст орттирадилар. Ўтмишда улар қандай амалларга ва бойликларга эга бўлганликларидан қатъий назар, муомалалари ўзгаришсиз қолса, билингки, бу ҳақиқий дўстлик белгисидир. Пасту баланд амалларсиз, хушомаду илтифот ва таъмаларсиз, бир хил имконият – инсонийлик қўйнида туғилган дўстликка ҳаргиз завол етмасин. Чунки дунёдаги энг мусаффо, муқаддас, беғубор, энг самимий туйғу дўстлик ҳисобланади.

Севги ва муҳаббат... Кўпчилик унинг кўчасидан муқаррар ўтади. Муҳаббат барча эҳтирослардан энг кучлиси бўлиб, бир вақтнинг ўзида ақлни, қалбни ва вужудни забт этади. Инсоният пайдо бўлибдики, бу муқаддас тушунча, жамии қалам аҳлини ижодга йўллаган. У қадимий ва ҳамиша навқирон мавзу бўлган, шундай бўлиб қолади. Фақат буюк қалбларгина муҳаббатни ҳамиша улуғлайдилар. Халқимизнинг ардоқли шоири, Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидовнинг қўйидаги мисралари муҳаббатга ошно қалбларни бефарқ қолдирмайди:

Менга севги бердинг, ул офтоб талъат,

Дилимга дард солди ҳам бўлди шифо.

*У боис менда бор қувонч ва ҳасрат,
У боис кўрарман вафо ҳам жафо.
Майли, ўша ўтда ёнайин, фақат,
Лекин муҳаббатдан қилмагин жудо.*

Маълумки, ҳаётда бир кўришда севиб қолганлар бор. Табиийки, улар кўпинча турмуш қурадилар. Лекин, менимча, ҳали бу тулиқ муҳаббат эмас, унинг ибтидосидир, холос.

Ҳисоб-китобли, гўеки «букюртма» асосида ота-оналар мавқеи, амали, бойлигига қараб ишқ-муҳаббат изҳор қиладиган, унга ҳатто эришадиган, сўнгра севгидан юз ўгирадиган ёшлар ҳам ҳаётда учраб туради. Ҳақиқий муҳаббат, вафо ва садоқат турмушнинг 5-10 йилларидан кейин, ҳаётнинг аччиқ-чучуклари, имтиҳонларидан аҳиллик билан ўта олган оилаларда таркиб топади. Акс ҳолда, кечаги «эҳтиросли» муҳаббат сўниб боради. Севишганлар бир-бирларидан камчилик излаб, таъна тошларини ёғдирадилар. Асқад Мухтор тўғри таъриф берганидай эндиликда «севгига доғ тушса, кўз ёшлари юваолмайди». Охир-оқибатда муҳаббатнинг гулли йўллари тиканли йўлларга айланади. Қалбни мумтоз ашулада айтилганидай «Билмайин босдим тиканни тортадирман дардини» қабилидаги афсус ва надомат эгаллайди. Ўзаро муносабатларда сохталик вужудга келади.

Немис нақлларида шундай дейилади: «Сиз нима учун рафиқангизни «асалим» дейсиз? - Э биродар, ростини айтсам, асал мижозимга сира ёқмайди». Бу ҳазил-мутойибада ҳам муайян ҳақиқат ётади. Бинобарин, биргаликда кечирган умр йўлларида беқиёс хуррамлик, завқ-шавқ билан бирга, гоҳо ташвиш, ғам-ғуссалар ҳам учрайди. Унга бардош берган оилаларгина муҳаббат асосига қурилган бахтли турмушга сазовор бўладилар. Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов ибораси билан айтганда «Эр-хотиннинг уруши дока рўмолнинг қуриши» деган гап бор. Фақат бу рўмол кундузи офтобнинг иссиғида эмас, кўпроқ кечаси қурийди».

Октябр тўнтаришидан кейин Рўзаи рамазон ва Қурбон ҳайитлари билан бирга Наврўз байрами ҳам диний маросим сифатида тақиқланган эди. Шуни айтиш керакки, Наврўзнинг Ислом динига алоқаси йўқ. У ислом дини кириб келишдан кўп асрлар аввал (эрамиздан аввалги VI асрдан бошлаб) аждодларимиз томонидан уйғониш, янгиланиш, йил бошланиши, туну кун тенглиги айёми сифатида тантанали нишонланган. «Янги кун» деган маънони англатадиган Наврўз келиши билан дала ишлари бошланиб, ҳазрат Навоий айтганларидай «деҳқон ер ҳайдаб, уруғ сочади ва шу тариқа эл-юрт учун ризқ-насиба йўлини очади». Наврўзда мевали ва манзарали дарахтлар, гул кучатлари экилади, ҳудудлар ободонлаштирилади ва кўкаламзорлаштирилади. Шўх-шодон ўйин-кулгулар, спорт беллашувлари бўлади. Беморларга, ночор оилаларга эътибор ва мурувват кўрсатилади. Ўтганлар хотираси ёдга олинади.

Наврўз инсонийлик, меҳнатсеварлик, меҳр-мурувват ва саховат, эзгулик, бунёдкорлик, ҳамкорлик, келажакка умид ва ишонч каби кўплаб миллий қадриятларимизни ўзида мужассамлаштирган. Лекин мустабид шўро даврида бу қадимий ва ҳамиша навқирон байрамни халқимиз пинҳона байрам қилар эди. Москвадан йўлланган дастлабки «қайта қуриш» дастури туфайли юртимизда бу байрамни тиклашга уринишлар бошланган эди. 1987 йилда Наврўз байрамига бағишланган шиорлар тайёрланиб, Наманган боғида ҳозирлик қилинаётган бир пайтда Республика Комфирқа Марказкоми тазйиқи остида тадбир ноилоҳ «Навбаҳор» номи билан ўлда-жўлда, қўрқа-писа, қаттиқ назорат остида ўтказилган эди. Ўйин-кулгулар ўтказилган хонадонларда сумалаклар ҳам пинҳона тарзда пиширилган, унга йўл қўйган партия аъзолари қаттиқ жазоланган эди.

Мустақиллик туфайли Наврўз тикланди. Диёримизда Наврўзнинг мавқеи борган сари юқориламоқда, фалсафий-бадий мазмуни яна-да кенгаймоқда. У халқимизнинг эркин,

озод ҳаётидаги энг улуғ ва энг азиз айёмлари қаторидан мангу урин олди.

«Хотира ва қадрлаш куни» миллий маънавиятимизнинг ва умуман, қадриятларимизнинг табаррук тамойилига айланди. «Хотира ва қадрлаш, - деб таъкидлайди Президентимиз И.А. Каримов, - халқимизга хос миллий ўзлигимиз, урф-одатларимиз билан чамбарчас боғлиқ муқаддас тушунчадир».

Маълумки, иккинчи жаҳон уруши Ўзбекистонни ҳам ўз домига тортган эди. Қурол тутишга қодир кишиларнинг ярми гитлерчилар Германиясига қарши урушда қатнашди. Чунки фашистлар Россияни эгаллаб олган тақдирда ҳудудимизни ҳам босиб олиб, мустамлакага айлантириши тайин эди. Урушга биргина Наманган вилоятидан 79 минг киши қатнашиб, улардан 36 минг нафари қаҳрамонларча ҳалок бўлган. Қанча-қанча хушсурат ўзбек ўғлони чимилдиқ кўрмай, куёвлик либосини киймай кетган бўлсалар, қанчалари ота-оналари, оилалари, фарзандлари, ёру биродарлари қалбида ўчмас армонга айландилар.

Қолаверса, фронт ортида меҳнат қилиб, оламдан кўз юмганлар ҳам бор.

Ушбу муқаддас кунда барча-барча барҳаёт сиймоларнинг хотирасини ёдга олиб, арвоҳларини шод этиш учун дуои фотиҳа қилинади.

Атоқли шоир, Ўзбекистон Қаҳрамони Абдулла Ориповнинг:

Жангоҳларда жон берган боболарни унутманг,

Машоқ териб нон берган момоларни унутманг.

Эътиқод, иймон берган дуоларни унутманг,

Фақатгина халқ яшар, фақатгина қолур халқ,- деган мисралари ёшларга, келгуси авлодларга абадият қўшиғи сифатида қолса не ажаб.

Эндиликда вилоятимизда 4 мингга яқин иккинчи жаҳон уруши қатнашчилари қолди, холос. Вақт ўтиши билан уларнинг

сафлари сийраклашиб бормоқда. Бугун ҳаёт бўлган уруш қатнашчилари умри нечоғли ғанимат эканлигини ҳис этишимиз лозим. Тинчлик, осойишталик, мусаффо осмонимиз бор бўлган шароитда нафақат уруш қатнашчилари, балки улар билан мулоқотда бўлган кекса кишилар ҳам қадрланадиган ва эъзозланадиган вақтлар келди. Шу билан бирга Ватанимиз гуллаб-яшнаши, эл-юрт равнақи учун бутун куч-қувватини бахш этган қарияларни қадр-қимматини юқори тутиб, иззат-ҳурматини ўрнига қўйиб, уларни ардоқлаш ва эъзозлаш чин инсоний, фарзандлик бурчимиз бўлиб қолади. Шу боис ушбу қутлуғ кун Президентимиз Фармони билан ҳар йили эзгу айёмлардан бири сифатида нишонланмоқда. У жонажон диёримиз ва забардаст халқимиз учун фахр-ифтихор ҳиссини уйғотиш йўлида хизмат қилмоқда. Хотира боқийликка, қадр эзгуликка айланмоқда.

Тўй фақат инсониятга одат бўлган қувончли ва ҳаяжонли жараёндир. Унинг ҳадаблабки маъноси «чақирилган жойда тўйиб ноз-неъматлар истеъмол қилиш» деганидир. Бизнингча, бунда яна бир-бирининг дийдорига тўймоқ маъноси ҳам бор. Гап шундаки, қариндош-уруғ, кўни-кўшни, ёру биродарлар, маҳалладошлар, жамоа аъзолари учрашадилар, кўз-кўзларга тушади, баҳонаи сабаб дилдан суҳбатлашадилар, ҳол-аҳвол сўраб, соғинч ҳисларини изҳор қиладилар. Айниқса, ёши улғайиб бораётган тенгқурларнинг узоқ кўришмасдан учрашишлари, кучоқ очиб кўришишлари алоҳида мазмун ва маъно касб этади, чунки улар ёшидагиларнинг бир қисми бу фоний дунёдан ўтган бўладилар.

Лекин шу билан бирга тўй айрим мулоҳазаларни ҳам туғдиради. Менимча, тўй дастурхони ва унинг таркиби барча учун баб-баробар ёзилиши ва ўлтирган жойи бир хил белгиланиши, «алоҳида нуфуздаги кишилар учун» қилинган иззат-эҳтиром бошқаларни ўкситиб, ранжитиб қўймаслиги керак. Зотан, тўйхат бир хил мазмунда ёзилиб, маросимга

таклиф қилинувчиларга тенг тарқатилади-ку?! Қолаверса, дастурхондаги егуликлар худди чет элдаги ватандошлар одатидек оддий, камтарона, бир хил тартибда бўлиши ҳам бунга қодир бўлмаган кишиларни хижолатдан чиқаради. Бундай тадбир пайғамбаримиз ҳадисларида «ейингиз, ичингиз, садақа берингиз, яхши кийимлар кийингиз, аммо исрофгарчилигу такаббурлик қилмангиз» деб айтилган сермазмун даъватнинг амалий ифодаси бўлади.

Тўй маросимлари миллатимиз маънавиятининг бир бўлагидир. Деярли, ҳар куни дастурхон бошида ҳам «топганимиз тўйларга буюрсин» дея фотиҳага қўл очилади. Шунини айтиш керакки, тўй жараёни турли халқларда ҳар хил кечади. Литвада, масалан, тўйга чақирилувчиларнинг сони 40-50 кишига етиб бораётганлигини «катта ташвиш, оила бюджетига зарар», дея қабул қилинади.

АҚШда икки ёш никоҳи қайд этилган жойда 15-20 киши (энг яқин дўст-қариндошлари) иштирокидага тўй маросимлари бўлиб ўтади.

Японияда тўйларни оиланинг моддий аҳволи, ота-оналар ва турмуш қўраётган икки ёшнинг истаклари асосида кўрам ва ихчам ўтказишга интилишади. Қудалар ўртасида аждодлари шажараси ва қариндошларининг қаерда яшашлари, қайси лавозимда ишлашлари ҳақидаги маълумот ёзма тарзда алмашилади. Шу билан бирга барча оила аъзоларининг соғлиги тўғрисида тиббий маълумотнома ҳам икки томонга берилади. Тўй тадбирларида бор-йўғи 40-60 киши иштирок этади. Улар бир кунда ўтказиладиган тўй тантанасига ном қолдириш, бировлардан ўтказиб дастурхон солиш сифатида эмас, балки кўпроқ оилавий мустаҳкамлик, бир-бирига меҳроқибатли бўлиш, туп отиб палак ёзишнинг асосий воситаси деб қарашади.

Келинг, энди ўзбекнинг тўйига келайлик. Унинг нимаси кўп, тўй-тўйчиғи кўп. Ўзбек кўзини очганидан то сўнгги

нафасигача элга дастурхон ёзиб, ош тортади. Ўн йиллаб йиғиб, бир кунда сарфлайди. Қиёсий олганда, игна билан йиғиб, паншаха билан совуради. Бу хотамтойлик унинг қон-қонига сингиб кетган. Замон ўзгарди. Энди ўн кунлаб тўй бериб, зиёфатбозлик қиладиган даврлар ўтди.

Бугунги кунда ҳали ҳам айримлар учун тўй обрў топиш воситасига айланмоқда. Қуда-андачиликда 50-100 саватлаб, тоғоралаб кийим-кечак, нозу неъматлар, шунингдек, тилла тақинчоқлар, хуфёна равишда ҳатто автоуловлар совға қилинмоқда. Тўй эгалари машҳур санъаткорларни олиб келишади, фалон бош мол-қўй сўйилади, кўп миқдорда ош дамлаб, элга тарқатишади, қанча-қанча сўм пулларни ҳофиз устидан, яқин қариндошлар устидан сочишади, умуман кераксиз сарф-харажатларга ружу қўйишади. Улар ўзларича халқни едирган-ичирган бўлишади, аслида халққа оғир қилишади. Гап шундаки, оддий фуқаро номус кучли, ундан қолишмасликка ҳаракат қилиб, уй-рузғор ризқидан қирқади, моддий-маънавий инқирозга учрайди. Ҳамма нарса меъёрида гузал бўлади. Исрофгарчиликнинг эса уволи тутати.

Пайғамбаримиз (С.А.В.) нинг «иқтисод узра ҳаракат қилганлар асло хор бўлмас» деган пурҳикмат сўзлари бор. Қолаверса, бу улуг зот никоҳ тўйлари учун бир қўй сўйиб, зиёфат беришни тавсия этганлар.

Юртбошимиз И.А.Каримовнинг тўйларни дабдабасиз, камчиқим қилиб ўтказиш тўғрисида тинмай куйиниб фикр-мулоҳазалар юритиши, ҳукуматимизнинг чиқарган қатор қарорлари ҳам ҳар бир ўзбек оиласи учун ҳаёт тарзига, виждон ишига айланмоғи керак, деб ўйлайман. Умуман олганда, никоҳдай покиза, умрда бир марта бўлиб ўтадиган юқелик дунёда йўқ. Иккала оиланинг кўп йиллик орзулари ушалар экан, келин-куёвнинг ҳаёт оstonаларини қутлуг айлаб, тўйни ортиқча шовқин-суронсиз, исрофгарчиликсиз, бежиримгина қилиб, ёру дўстлар даврасида камтарингина ўтказишга не ўтсин.

Фикримизни давом эттирамиз. Японияда ёшлар аввал ўқув даргоҳларида ўқийдилар, касб ўрганадилар ва ишлайдилар. Япон қизлари 23-30 ёш атрофида турмушга чиқар эканлар. Чунки япон ўқув даргоҳларида эрга теккан ёки ўйланган талабаларни ўқишига рухсат берилмайди. Ўзбекларда эса қиз болалар, асосан, 16-20 ёшда турмушга чиқадилар, бир вақтнинг ўзида ҳам ўқийдилар, ҳунар ўрганадилар, ҳам оила ташвишларига бериладилар, тез орада фарзандли бўлиб, бола тарбияси билан ҳам шуғулланадилар. Бу ишлар ёш келинчак учун жуда оғир кечади.

Аслида фарзандлар келажагини ўйлаб, никоҳ қуриш муддатларини имкон қадар кейинроққа қўзиш зарурий эҳтиёжга айланиши лозим.

Яна бир гап. Тўйдаги замонавийлик миллийликка асосланиши керак. Улар миллий урф-одатлар ва удумлар, шарқона лутф ва илтифотлар билан ўтказилиши зарур. Тўй бир кунда ўтади-кетди. Шу муносабат билан дуоларимиздаги «топганинг тўйга букюрсин» деган жумлага «фарзандларининг камолига ҳам букюрсин», - деб қўшиб қўйиш керакка ўхшайди. Зотан, оиланинг топган-тутгани фарзандининг билим олиши, касб танлаши, ўзлигини топишига ҳам сарфланишини давр тақозо этмоқда. Бинобарин, бугун энди дабдабали тўйларни эмас, балки фарзандларнинг истиқболини ўйлайдиган давр келди.

Маълумки, мансаб кишига эл-юртга садоқатини, маънавий баркамоллигини, раҳбарлик салоҳиятини ҳисобга олган ҳолда берилади. Табиийки, бир умрлик эмас, бойлик манбаи ҳам эмасдир. Бобокалонларимиз айтганларидай: «Қуш осмонга учса, албатта, ерга қайтиб тушади».

Раҳбарлар орасида ўз ишларининг билимдони, ғайратлиси, инсофлиси, таъмагирлик қилмай, жамоа манфаатини ўз манфаатидан устун қўядиган, уларнинг қувончлари ва ташвишларини биргаликда баҳам кўрадиган, хуллас, нонини ҳалоллаб еб юрганлари ҳам талайгина. Улардан эл-юрт рози,

лекин айрим раҳбарлар фақат ўзларининг, оиласининг роҳат-фароғатини ўйлайдилар. Айрим мансабдорларнинг қилган тўймаъракалари, юбилейларини олиб кўрайлик. Уларнинг тадбирлари оддий одамларнинг тўйларидан фарқ қилади. Оддий одамлар тўйдан бор-будларини сарфлаб, ҳориб чиқсалар, мансабдорлар турли-туман совға ва илтифотлар билан яна-да бойиб, ғолиб чиқадилар, гўё мартабаларига мартаба қўшилди, деб ҳам ҳисоблайдилар.

Тўй ёки бошқа тадбирларга чорлаган айрим амалдор-ниқига аксарият унинг қўл остида ишлайдиган ходимлари, муридлари, яқинлари, менимча, сабаби тирикчилик учун борадилар. Бу ерда қалб изҳори эмас, балки лавозимда туриш зарурияти, раҳбар мавқеидан фойдаланиб қолиш манфаатлари ётса керак, деб ўйлайман. Ўзбекистон халқ шоираси Ҳалима Ҳудойбердиева бундан ҳолатни:

Тенгсизга чопарлар, тенглига бормас,

Минг қўйлига борар, мунглига бормас.

Тўйига, уйига борар, во дариг,

Ҳеч ким бир-бирининг кўнглига бормас, - деб изоҳлайди.

Бинобарин, айрим мансабдорлар ўз ноҳўя ҳатти-ҳаракатлари билан эл-юрт норозиликка, ҳатто нафратига учрайдилар, унинг назаридан қоладилар.

Маънавиятли раҳбар учун эл-юрт ишончига, ҳурматига сазовор бўлиш олий мукофот ҳисобланади.

Оламдан ўтганларни сўнги йўлга кузатиб қўйиш, оила аъзоларига ҳамдардлик билдириб, вафот этганнинг охиратини обод қилишликни Аллоҳдан сўраб, дуода бўлиш ҳаммамизнинг бурчимиз. Лекин масаланинг бошқа томони кишини таажужбга солади. Табиийки, таъзия тўй эмас, у оила аъзоларини мусибатга қўяди. Лекин марҳум маъракасида тўкин дастурхон солинади. Ташриф буюрувчилар жигаргўшасини йўқотганларнинг изтиробларига ҳамдард бўлиш ўрнига меҳмонлар шарафига тайёрланган маишат эгасига

айланадилар. Таъзия маросими бир вақтнинг ичида нозу неъматлар туфайли хурсандчилик масканига айланади-қолади. Қиёсий олганда «лабларда кулгу, кўзларда ёш» жараёни содир этилади. Совуқ маросимлар айрим кишилар учун ҳатто бойлигини кўз-кўз этувчи, сохта обрў орттиришга қаратилган урфга айланиб бормоқда. Ориятли кишилар, ночор кун кечирувчилар эса бундан жабр кўрмоқда, қарз кўтариб маърака ўтказишга мажбур бўлмоқда. Шундай экан, кераксиз дабдабалар ўрнига, ўтганларнинг эзгу ишларини эслаб, дуо-фотиҳа қилиш уларнинг руҳини шод этади. Ортиқча маблағлар ҳисобига эса жамоа учун зарур иншоотлар қуриб бериш, етим-есирларга, ночор оилаларга ёрдам кўрсатиш, уларнинг дуоси, миннатдорчилигига сазовор бўлиш чин инсоний фазилатдир.

Эътиқод йўлида собит туриш барча замонларда қадрланган. Бундан кейин ҳам қадрланади. Шўролар замонида минг-минглаб оддий меҳнаткашлар учун партия аъзолиги катта эътиқод даражаси ҳисобланган. Шу туфайли унинг ишига содиқлик билан хизмат қилишган, ҳар қандай топширигини сўзсиз бажаришган. Мустабид тузумнинг етмиш йиллик ҳукмронлиги даврида кишиларга сўзсиз итоат руҳи сингдирилган.

Аслида чин партия аъзоси ўзбекона ҳаёт кечирган, ўзбекона сўзлаган, миллий қадриятларимизга риоя қилган, уларни асраб-авайлаган. Бинобарин, партия аъзолиги динсиз, иймонсиз дегани эмас, деб ўйлайман.

Қалбакилик, ёлғончилик, қўшиб ёзишлар, уриб қолишлар, ҳақиқатни яшириш, адолатни топташлар ва бошқа нохуш ҳатти-ҳаракатлар маънавиятимизга зид ҳодисалардир. Шўролар тузуми ҳам бундай ҳолатларга кенг имкониятлар очиб берган эди. Яқин ўтмишни олиб кўрайлик. 1986 йилда содир бўлган Чернобил атом электр станциясидаги ҳалокат бутун дунёга маълум бўлса ҳам, Шўролар мамлакатиди бу

тўғрида лом-мим дейилмаган, ошкор этилмаган. Холбуки, бу машъум воқеа кўплаб кишиларнинг ёстиғини қуритган, ногиронликка маҳкум қилган, наслу насабига жиддий зарар келтирган эди.

Мустабид тузум, масалан, қўшиб ёзишни меъёрий иш тарзига айлантириб юборган. «Шўро – энг олий давлат тузumi, Шўроникими, демак, у дунёда энг асил маҳсулот» деган шiorлар ҳам кишилар онгига сингдириб юборилган. Гўёки бу гоълар билан тузумнинг афзаллиги кўз-кўз қилинар эди. Ҳаттоки 1966 йилда содир бўлган Тошкент зилзиласининг зарби неча балл бўлганлигини ошкор этилмаган.

Машҳур ёзувчимиз Абдулла Қаҳҳор бир чиқишида мутасадди ўртоқларга қаратиб «Социализм шароитида ер ҳам қаттиқ силкинмайди ё совет зилзиласи дунёдаги энг яхши, беозор зилзила ҳисобланади, деб ўйласаларинг керак» деб ичидан куйиниб гапирган экан. Шу ўринда яна бир гап. Шўро тузumi даврида Ўзбекистонда пахта тайёрлаш социалистик мажбуриятини адо этиш шон-шараф ва виждон иши деб қаралган. шу асосда республика аҳлига баҳо берилган. Бундай топшириқларни бажариш, аввало, жуда мушкул иш эди. Қолаверса, оширилган социалистик мажбуриятлар ҳам қабул қилиш Москвадан тавсия этиларди. Мана, бир мисол. 70-йилларнинг ўрталари, чамаси, июн ойида КПСС МК бош котиби Л.Брежнев пахта режасини яна 50 минг тоннага кўпайтириш тўғрисида Ўзкомпартия Марказий Комитети раҳбари Ш.Рашидовга телефон орқали топшириқ берган. Шунга кўра пахтанинг бундай миқдори оширилган мажбурият сифатида барча вилоятларга бўлиб берилган. Қолаверса, Наманган вилоятига тегишли улушни Ш.Рашидовнинг шахсан иштирокида Турақўрғон туманидаги «Ўзбекистон» колхозининг боғида барча бригада бошлиқларига тақсимлаб берилган эди. Бундай шароитда топшириқнинг бажарилмаслиги аниқ ва равшан бўлиб, пахтани қўшиб ёзишга ўз-ўзидан кенг йўл очилар эди. Биз аждодлар орзуси – Мустақилликни қўлга киритдик. Эндиликда ўзимиз учун, ўз жонажон Ватанимиз,

унинг равнақи, шон-шухрати учун ҳалол меҳнат қилиш асосий турмуш тарзимизга айланмоқда. Бугун эски тузум туғдирган қалбаки иш юритишлардан ҳоли бўладиган пайт келди. Лекин, афсусланадиган жойи шундаки, қўшиб ёзиш, сохта обрў олишга қаратилган ҳатти-ҳаракатлар худди юқумли касалликлар сингари ҳозир ҳам учраб турибди. Эл-юрт обрўсига соя соладиган бундай нопок кимсаларга қарши ҳар бир виждонли киши курашиши, ўзининг сўзини айтиши шарт. Узоқ вақт интиқлик билан кутилган мустақиллик шаъни биздан шуни талаб қилади.

Салбий иллатларга қарши курашиш – жамият поклиги учун, унинг тараққийси учун хизмат қилиш деганидир. Бу кураш моддий-маънавий соҳаларда олиб борилади. Энг аввало, ҳуда-беҳуда мақтовлардан тийилиш, камчилик ва нуқсонларни очиқ-ойдин кўрсатиш лозимга ўхшайди. Ахир, касал одам врачга ўзининг соғ жойларини эмас, аксинча, оғриётган жойни айтиб нолийди-ку!

Ҳозирги иллатларнинг бир кўриниши, образли қилиб айтганда, сўз билан иш ўртасида Хитой девори борлигидадир. Айрим мутасадди раҳбарлар иллатларни таг-томири билан тугатиш юзасидан жон куйдириб маърузалар қиладилар, лекин асли унга ўзлари риоя этмайдилар, ҳатто бундай иллатларга амал қилувчи, уларнинг томир отишига йўл қўяётган шахс бўлиб чиқадилар. Гўёки «домланинг айтганини қилу, қилганини қилма» деган халқ мақолига амал қилишаётгандай. Аллома шайх Саъдий айтганидай «Сўзига амал қилмаган мураббий машъала кўтарган кўрга ўхшайди».

Экспертларнинг маълумотларига қараганда, коррупциядаги юқори балл 6 га тенг экан. Ҳолбуки, Ўзбекистонда ҳозир у 4,4 бални ташкил этаркан.

Тошкент Давлат Иқтисодиёт университети талабалари ўртасида «Иқтисодий ислохотларнинг жадал боришига биринчи навбатда қайси ҳолатлар тўсқинлик қилмоқда» деган

сӯров утказилганда қатнашчиларнинг 25 фоизи маҳаллийчилик, қариндош-уруғчилик муносабатлари, 60 фоизи эса порахўрлик, таниш-билишчилик каби иллатларни курсатган. Забардаст шоир Муҳаммад Юсуф:

*«Бох бу ёруғ оламга –
Кимлар зўрга кун кўрар,*

Одамлар бор богдаги

Булбулдан ҳам пул сўрар». - деб чуқур изтироб билан бежиз ёзмаган.

Бинобарин, ҳаётимизнинг оғриқли нуқталари: коррупцияга, уруғ-аймоқчиликка, порахўрликка, маҳаллийчиликка, миллатчиликка ва бошқа хавфли иллатларга қарши курашиш орқали жамиятни соғломлаштириш ниҳоятда зарурдир. Қалам, сўз ва жиддий амалий фаолият билан жамият оғриқ нуқталарига «укол» қилиб туриш, «яра»ларни жарроҳлик йўли билан кесиб ташлаш, шу асосда иллат микробини камайтириш, энг аввало, ҳуқуқни ҳимоя қилиш ташкилотларининг, оммавий ахборот воситаларининг, зиёлиларнинг, умуман, жамоатчиликнинг долзарб ва муқаддас вазифаси бўлиб қолмоқда.

Тўғри, мустабид тузум асоратидан қутулиш осон кечмайди. Чунки тузумнинг меҳнат ва турмуш тарзи ҳар бир киши онги ва шуурида михланиб қолган. Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаб ўтганларидек, «Шўро тузумини кўрган ҳар бир киши ўша давр психологиясидан, яъни лоқайдлик, боқимандалик ва шу каби салбий ҳодисалардан тула-тўқис «тозаланаолмайди».

Маълумки, бугунги кунда ёшларга ишониб яшаш, уларга суяниш ҳаёт тамойилларидан бирига айланиб қолмоқда. Бунинг боиси бир томондан ёшларда навқирон куч, шижоат ва жасорат мавжуд бўлса, иккинчи томондан истиқлол берган дадиллик, мустақил фикрлаш, қийинчиликлардан чўчимай, масъулиятни ўз зиммасига олиш, ҳамиша олға интилиш кўпроқ уларга хос. Ёшлар бозор муносабатлари имкониятларидан

туғри ва оқилона фойдаланадилар, унинг талабларига жавоб берадилар, янгича фикрлаб, янгича яшаш, янгича ишлашга тез ўрганадилар. Зотан, ёшлар зиммасида Ватанимизнинг келажагини буюк қилиш, эл-юрт фаровонлигини юксалтириш вазифаси турибди. Айтиш жоизки, ўтмиш аجدодларимиз ҳам ёшларга катта умид боғлашган. Масалан, Бобурнинг ўғли Ҳумоюн ўғли Акбарга қилган васиятида: «Ўғлим, сен юртдаги ёшларга суян, уларга ғамхўрлик курсат. Чунки улар берадиган бойликни сенга бошқа ҳеч ким беролмайди», – деган экан. Шох Акбар буюк салтанат барпо этгани бежиз эмаслиги шундан кўриниб турибди.

Бахт ҳавойи тушунча эмас. Ўз-ўзидан пайдо бўладиган муъжиза ҳам эмас. Бахтнинг асоси – меҳнатда. Меҳнат қилган элда азиз бўлади. Онда-сонда учрайдиган бахтли тасодифлар изчил, мунтазам бахт белгиси бўлаолмайди. У худди чақмоқдай бир ёруғ беради, холос. Қолаверса, бахтни турлича тасаввур қиладиганлар бор. Масалан, кўчага сув сепадиган машина ҳайдовчисидан: «Ҳаётингиздаги энг бахтли кунларни эслайсизми?», деб сўрашганида, «Ҳа, эслайман, ўша кунда шаррос ёмғир ёққан эди», деб жавоб берган. Бир оз ғалати бўлса-да айтайин. Йил серёғин келса қўсибнинг, кўпроқ дўл ёғса ойна солувчининг, зилзила бўлса қурувчининг омади келди, деган гаплар ҳали ҳам юради халқ орасида.

Бизнингча ҳар бир одам ўз бахтини, маънавий камолотини тасодифлардан эмас, аксинча, покиза, фидойи меҳнатидан топсин.

Диёримиздан утган кўпгина машҳур кишилар, санъат ва адабиёт намоянадалари ҳалоллик, поклик ғоясига тўла-тўқис амал қилганлар. Уларнинг довуғли бўлиб кетишларида халқнинг дуоси, қўллаб-қувватлаши ҳал қилувчи омил бўлиб хизмат қилган.

Узоққа бормай, яқин ўтмишимизга назар ташлайлик. Овозлари беназир ва бетакрор деб тан олинган Маъмуржон Узоқовни гудаклигида оналари ҳеч қачон бетаҳорат эмизмас эканлар. Шундан бўлса керак, у туй-томошаларда пулга кўз тиккан эмас. Аксарият ҳолларда туйда тушган пулни уша хонадон эгаларига ташлаб кетган. Аслида ўзи оиласи билан ночор аҳволда яшаб, қўшимча юмуш – маҳсидўзлик билан шуғулланиб, рўзғор тебратган. Машхур санъат дарғаси Сора Эшонтўраева ўксик қалб билан, етимлик нонини еб улғайган. У машхурлик пиллапоёсида турса ҳам, ҳалол ва покиза ҳаёт тарзи туфайли, ҳатто қулоғига тилла зирак тақишни ўзига эп кўрмаган.

Буюк Ойбек ҳам фидойи меҳнати билан яшаб, умргузаронлик қилган. Пул сураб келган ночор кишига ёрдам берган, аммо уни қайтариб олмаган. Академик шоир Ғафур Ғулом ҳалол ижоди билан халқ назарига тушган, саховатпеша инсон бўлган. У бозорда эски самоварни, хокандоз, оташкуракни, гарчи у рўзғорига керак бўлмаса ҳам, бир кампирдан сотиб олган, шу билан уни муҳтожликдан қутултирган. Шоир Муқимий ҳаттотлик билан кун кечирган, бир қанча муддат Сирдарёнинг кесиби ўтиш жойи (Попда) назоратчи-паттачи бўлиб ишлаган. Бинобарин, улуг сиймоларимиз меҳнатсеварлик, камтаринлик, ҳалоллик билан ҳаёт кечирганлар ва буни бахт деб тушунганлар. Уларнинг халқумлари «булганган» эмас.

Машхур файласуф шоир Абу Абдуллоҳ Рудакий, меъёрида ҳаёт кечириб, инсонларга чексиз яхшилик қилиш, уларга кераклигини ҳис этиш лозимлигини таъкидлаб, шундай ёзади:

*Бахт ҳавода шамол каби эсмайди,
Бахт меҳнатдан келади.*

Халқимизнинг бу буюк қадриятларини чуқур англаш ва таҳлил этиш лозим. У айниқса, ёшларимизга насиб қилишини дил-дилдан истар эдик.

Инсон қанча умр кўрмасин, ёруғ дунё неъматларидан абадий баҳраманд бўлишни орзу қилади. Ҳамма ҳам узоқ яшашни истайди, лекин ҳеч ким қаришни хоҳламайди. Утган ҳаёт йўли эса унга жуда қисқа бир лаҳзадек туюлади. «Таврот»да ёзилишича, 969 йил умр кўрган Муфасоилнинг қабр тошига ҳам бевақт вафот этган, деб уйиб ёзилган экан. Инсон ҳаёти, унинг умри абадий эмас. Узоқ умр кўриш ҳар жиҳатдан, аввало, моддий таъминотга, инсоннинг яшаш тарзига, шунингдек, маънавий ва маърифий камолот даражасига тўла дахлдор, деб уйлайман.

Элшунос олимлар тадқиқоти бўйича қариллик уч поғона (кексалик 60-74, нуронийлик 74-90, умрбоқийлик 90 ёш ва ундан ортиқ, яъни 100 билан юзлашув даври)га бўлинар экан. Ҳар даврнинг ўзига хос психологик кечинмалари бўлиб, уни гоҳо «инжиқ қария» ёки «чиройли қарибди» деган сўзлар билан ҳам ифодалашади.

Донишмандлар фикрича, инсон қиёфасидаги ўзгаришни 60 дан 70 ёшгача ҳар йилда, 70 дан 80 ёшгача ҳар фаслда, 80 дан 90 ёшгача ҳар ойда, 90 дан юқори ёшда ҳар кунда сезиш мумкин экан. Бу ҳолат узоқ йиллар кўришмай юрган дўсту биродарларингиз билан дийдорлашганда, айниқса, яққол кўринади.

Кексаликнинг абадул абад йўлдоши – кўнгилнинг ўзгармаслиги, қаримаслигидир. Кексаликнинг белгиларидан бири сочининг оқара бориши бўлиб, унинг ҳам ўзига хос сурури, салобати, армонлари бор. Чиройли қариганлар чехраларида нуронийлик, донишмандлик уфуриб туради. Улар «бошимда қишу, кўнглимда баҳор», «тоғнинг ҳусни қор билан», деб ўзларига тасалли бериб, шукроналик билан умргузаронлик қилишади.

Ёш улғайган сари инсоннинг орзу-уйлари, режа ва интилишларида ҳам улғайиш бўлади.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, қариганда, айниқса, ялқовлик ва ишсизликдан эҳтиёт бўлиш керак, чунки ҳаракатсизлик нохуш ҳолатларга олиб келади. Ҳайратланарлиси шундoki, бу даврда айрим кексаларда умрнинг энг мазмунли, серҳосил фасли, комиллик палласи кузатилади. Улар фидойи меҳнат қиладилар, чарчамайдилар, ижодлари гуллаб-яшнайдилар, жамият учун фойдали фаолият кўрсатадилар. Масалан, Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддиновнинг сўнгги ўн йил ичида қилган таржималари, ёзган мақолалари фикримизни тасдиқлайди. Шунингдек, атоқли олимлар Восил Қобулов, Матёқуб Қўшчонов, Азизхон Қаюмов, Музаффар Хайруллаев, Исматулла Абдуллаев ва бошқалар ҳам тинмай ижод қилмоқдалар. Бинобарин, бу беш кунлик дунёда қариликдан қўрқиш керак эмас, аксинча, ақл, шижоат билан ишлаш лозим бўлади. «Беш кунлик дунё» деганда одам ёшининг турли даврлари (ғудаклик, ўспиринлик, навқиронлик, ўрта ёшлик, кексалик)га нисбат берилади. Шубҳасиз, унинг ҳар бир босқичида инсон ҳаётининг қувончу ташвишлари, орзую армонлари яширинган. Кексалар бу тўғрида тез-тез эслаб туришлари, ҳаёлга толишлари табиий. Муҳими, улар босиб ўтган йўллари, ҳаётий тажрибасидан келиб чиқиб, ёшларга насиҳат қилишади, қийинчиликларни мардона енгишга тайёрлашади.

Менинг фикримча, қариганда одам, кўпинча, «вайсақи», «эзма» бўлиб қолади, деган нақлда жон бор. Гап шундаки, инсон то нафақага чиққунга қадар жамоа билан тифиз алоқада бўлади, унинг аъзоси сифатида меҳнат қилади, қувонч ва ташвишларини биргаликда ўтказади, шу жараёнда муайян сўз, гап, фикр заҳирасини тўплайдилар. Жамоадан узоқлашгач эса бу заҳирани оилада, қариндош-уруғлар даврасида, маҳаллада, жамоат жойларида сарф қилишга эҳтиёж сезади. Натижада кўп ва такрор-такрор гапирадиган бўлиб қолади. Бу жамоадан

ажралиб қолган барча кишилар учун умумий муштарак муаммо, деб ўйлайман. Лекин, нима бўлса-да, хонадонда, энг аввало, қарияларнинг борлиги, шукроналик билан Аллоҳ таолога илтижо қилишлари, панду насиҳатлари ва оила аъзоларини беозор қойишлари ўзига хос файзу баракот ҳисобланади. «Қариси бор уйнинг париси бор» деб бежиз айтилмаган.

Қарияларни қадрлаш юксак маънавият белгисидир. Муборак ҳадиси шарифларда айтилишича, «Аллоҳ кишига қанчалик улуғ ёш ато этса, унга шунча кўп уз неъматларини ёғдиради». Кексаларнинг сўзлари тиллога топилмас ноёб дуру гавҳарлардир. Баъзан биз «ўқимишли»лар айрим «ўқимаган» қарияларнинг сўзларига кўп ҳам қулоқ солавермаймиз. Аммо вақт ўтгач, уларнинг ҳақлиғига иқрор бўламиз ва ўзимизнинг нодонлигимиздан пушаймон чекамиз. Уларнинг ҳикмат тула насиҳатлари, пурмаъно сўзларигина эмас, балки ҳаёт эканликлари, нурли қиёфаларининг ўзи ҳам биз учун азиз бўлиши лозим. Улар давраларнинг, хонадонларнинг файзидирлар. Зотан, «Қари билганни пари билмас» деган нақл ҳаёт синовларидан ўтган ғоят ибратли ҳикматдир.

Қомусий билим соҳиби Абдулҳай Абдурахмонов ўзининг «Саодатга элтувчи илм» номли китобида қария ва йигит умрини таққослаб: «Унинг (яъни қариянинг) кўрган умри нақд, ўзиники. Аммо йигит шунча йил яшайдими, йўқми – номаълум. Шунинг учун ёшлар кексаларнинг ҳеч бўлмаса ёшини ҳурмат қилсалар, уларга ҳавас қилиб, иззат-икром кўрсатсалар, дуоларини олсалар, шояд Тангри таоло уларнинг ёшларига етиб яшаб юришларини насиб этса. Нима эксангиз, шубҳасиз, шуни ўрасиз», деб жуда тўғри фикр билдирган.

Умр елдек ўтмоқда. Ҳар бир инсонга Аллоҳ томонидан умр белгилаб қўйилган. Вақт, умр ўтиш жараёнини ёшлар ва

кексалар турлича талқин қиладилар. Келажакдаги эзгу орзулари тезроқ рўёбга чиқишини истаганликлари боис ёшларга вақт секин ўтаётгандек туюлади. Бир шоир айтганидай «Кексаликнинг ҳовлисига кўчиб ўтган», умр поёнига етиб бораётган кишилар учун эса умр, вақт тез илгарилаб кетаётганга ўхшайди. Ҳар икки ҳолатда ҳам яшаш завқи, орзу-умидлар чексизлиги ўзининг даражасида сақланиб қолади. Чунки ҳаёт ва умид ҳеч қачон одам тўймайдиган бойликлардир.

«Умр ғаниматдир, дийдор ғанимат» деган тушунчалар бор. Дийдорлашув умр мазмунига ишорадир. Зотан, одамлар дунёга дийдорлашув учун келадилар. Дийдорлашув ўзбек халқи турмуш тарзининг маънавий ва ахлоқий томонларини ўзида уйғунлаштирган.

Ота-онанинг фарзандлар дийдорини, аксинча, дилбандларнинг оқ сут берган, парваришлаган падари бузруквори, волидаи меҳрибони дийдорини соғиниши, дийдорлашуви, ундан олинган ҳис-ҳаяжонни таърифлаш қийин. Қариндошуруғ, дўст-биродарларнинг дийдорлашувида ҳам алоҳида завқ-шавқ мужассам.

Илмга интилувчи ёшлар устозлар дийдорига интиқ бўладилар, чунки ҳаёт тақозоси билан устозлар умр бўйи улар билан бирга яшамайдилар.

Халқимизнинг «юзингни юзингга иссиқ кўрсатсин, Аллоҳ дийдорига мушарраф қилсин», деган нақли ҳар биримизнинг қалб шиоримиз бўлиши лозим. Келинлар, бир-биримизни кўрганимизда қувониб, кўрмаганимизда бир-биримизни соғиниб яшайлик. Зеро, буюк файласуф Умар Хайёмнинг қуйидаги мисралари умрнинг бебаҳо ва бебаҳо эканлигига ишорадир:

*Кекса, ёш – ҳар кимки ҳаётга етар,
Ҳаммаси бирма-бир, изма-из ўтар.
Бу дунё ҳеч кимга қолмас абадий,
Кетдилар, кетамиз, келишар, кетар.*

Ҳаёт ҳақиқати шундайки, вақт утиши билан ҳаётнинг айрим шакл-қолиплари одамлар онгида чуқур илдиз отади. Мустақил жушқин ҳаёт кечириш ўрнини муайян турмуш тарзига қуниқиш эгаллайди. Бундай ҳолатлардан қутулиш жараёни қийин кечади.

Машҳур ёзувчимиз Абдулла Қаҳҳор бу туғрида гапириб, узоқ йиллар занжирбанд қилинган фил, масалан, занжирдан бўшатилгач ҳам, қозиқ атрофида айланишни давом эттирганини қайд қилиб ўтган. Яна бир мисол, хабарларга қараганда, Нью-Йорк шаҳридаги марказий истироҳат боғида боғбон бўлиб ишлаётган Фин Сую исмли кишига омад кулиб боқиб, лоторея ўйнида 128 миллион доллар ютиб олган. Ундан «Энди ишни ташлаб, янги ҳаёт бошлайсизми?» - деб сурашганида «Бунини бошлиқдан сураш керак» дея жавоб берган экан.

Мустабид тузум одамларни лоқайдлик, беғамлик, боқимандаликка, гафлат уйқусига ўргатган эди. Зотан, уйқудаги юрак ҳам секин ўради, тана ҳам қийналмайди. Бу энди биз учун кечаги кун бўлиб, қолмоғи лозим. Шу билан бирга бугун беғамликни, «бизга шу ҳам бўлаверади» каби қарашларни, наридан-бери, ҳафсаласизлик билан бажарилган ишдан қониқиш ҳосил қилишни ҳам эски тузум асоратлари сифатида баҳолаш керак. Таажжубланарли томони шундаки, биз лоқайд инсонларни кўриб-кўрмаганликка оламиз. Ўз касбига лоқайд ўқитувчи, шифокор, қурувчи, агроном, муҳандис, фарзандига лоқайд ота-она... Бундай мисоллар айрим бошқа касб эгаларига ҳам тегишли. Мазкур иллатларнинг ҳаммаси кишилик жамияти ҳаётининг асоси бўлган моддий неъматлар ишлаб чиқаришни паст даражага тушириб, одамларнинг маънавий юксалишига тўсиқ бўлади. Бу пировард натижада жамият учун жуда қимматга тушиши

мумкинки, унинг келтирган зарарини оддий улчовлар билан аниқлаб бўлмайди.

Юртимизнинг атоқли раҳбарларидан Шароф Рашидов лоқайдликни бўрондан, селдан, довулдан, тошқиндан ҳам кучли эканлигини таъкидлаб, унга салбий баҳо берган эди. Бугун барча жабҳаларда лоқайдликни ҳаётимиздан супуриб ташлаш зарур. Доимий ҳаракатни, самарали меҳнатни, ҳушёрликни, собитқадамликни, меҳр-оқибатни, ҳалолликни унга қарши қўйиш ҳаётий эҳтиёжга айланиши лозим.

Ҳозирги пайтда ўз касбидан нолийдиганлар анчагина топилади. Ўз касбини, қобилиятини тирикчилик воситасига айлантириб яшайдиганлар, агар у етарли манфаат бермаса, бошқа касбнинг этагини тутиб кун кўрадиганлар бор. Айримлар эса ўз касбини муқаддас билиб, унинг аччиқ-чучугини татиб, ўнқир-чўнқир сўқмоқларидан юриб, истиқболли йўлларга етишни ҳаёт мезони деб биладилар. Демак, касбни, аввало, тўғри танлаш лозим. Киши танлаган касбнинг фидойисига айланиши, танлаган касбисиз яшашнинг қизиғи йўқлигини қалбидан ҳис этиши керак.

Шуни таъкидлаш керакки, қанчадан-қанча касб соҳиблари борки, улар ҳаёт учун зарарли соҳаларда ишлайдилар. Бундан бошқа жамоада ишлашни тасавур ҳам қилаолмайдилар. Бинобарин, касбини ардоқлаган, севган, шунинг орқасидан фарзандларига ҳалол луқма тутган инсон ўз соҳасига хиёнат қилмайди. Умрининг охиригача унга содиқ қолади, ҳатто ўғил-қизлари қалбида эгаллаган касбига нисбатан муҳаббат уйғотади. Халқимизда «олманинг тагига шафтоли тушмайди» деган гап бор. Ота касбини танлаганлар ҳеч қачон хор бўлмайдилар.

Инсон умри вақтдек югурик. «Умр масофаси, - деган эди академик шоир Ғафур Ғуллом, - икки қош ўртасидаги қисқа,

муддати эса кўз очиб юмгунча ўтган дамга тенг». Ҳар бир инсон бу дунёга яшаш, чиройли хулққа эга бўлиш, ном қолдириш завқи билан келади. Умр мазмуни эзгу ишлар кўлами билан ўлчанади. Инсоннинг энг қимматли бойлиги унинг вақтидир. Уни беҳуда, бесамар ўтказиш талон-тарожлик ҳисобланади.

Бинобарин, вақтни бой бериш ўрнини тўлдириб бўлмайдиган йўқотишдир. Тўғри, ҳар бир инсон саҳий қалб эгаси бўлишга интилади. Аммо ақлли кишилар ўтаётган, қайтариш мумкин бўлмаган вақтни ғоят қадрлайдилар, фақат вақт масаласидагина хасислик қиладилар. Мумтоз шоир Данте: «Вақтни бой бераётганида хуноб бўладиган одам энг доно одамдир», - деб таъкидлаган. Лўнда қилиб айтганда, ўлимдан бошқа ҳамма хайрли фаолиятга шошилиш лозим. Зотан, ўтган беҳуда умр армон бўлиб қолмасин. Таниқли қўшиқчи Юлдуз Усмонованинг

«Бу дунёда ҳамма меҳмон,

Бу дунёда бул яхши», деган чорлови ҳам юқоридаги фикрларимизнинг тасдиғидек янграйдики, бундан кўнгиллар файзиёб бўлиб, яйраб-яшнаб кетасан киши.

АХЛОҚ-ОДОБ – ИНСОН БЕЗАГИ

Ўзбекона ахлоқ-одоб халқимиз асрлар оша орттирган ва авлоддан-авлодга мерос сифатида ўтиб келаётган буюк фазилатлар мажмуидир. Инсоннинг ростгўйлиги, ҳалоллиги, меҳнатсеварлиги унинг ахлоқ-одоби билан узвий боғлиқдир. Ахлоқан пок одам, энг аввало, ҳалол меҳнат қилиб, турмуш кечиришни ўзи учун ҳаётий зарурият деб билади. Фарзандлар тарбиясига алоҳида диққат-этибор билан қарайди. Ахлоқ-одоб, аввало, оилада сўнгра меҳнат, ўқиш жараёнида, жамоатчилик орасида шаклланадиган тўхтовсиз жараёндир. Бизда боланинг ота-онасига тик қараши, гапини қайтариши, унга жаҳл қилиши, этиборсизлиги катта одобсизлик саналади.

Ҳолбуки, Ғарб мамлакатларида ота-бола муносабат-ларига соф демократик нуқтаи-назардан қаралади. Матбуот хабарларидан бирида АҚШлик ота билан боланинг судлашгани, оқибат суд ҳукми билан «жабрланган» бола фойдасига отадан 50 минг доллар ҳақ ундириб берилгани ҳикоя қилинган эди. Албатта, бу ҳолатлар шарқона ахлоқ-одоб мезонига сиғмайди.

Бизда ахлоқ-одоб ҳар қандай қимматли нарсадан устун туради. Шу боис ахлоқ-одоб хусусида жуда кўп нақллар бор. Улардан бири «Оз сўзлаб, кўп тингла» деган ҳикматдир. Таниқли мутафаккир Абдулла Авлоний ҳам бу тўғрида шундай ёзади:

*Сўзинг бўлса кумуш, жим турмак олтин,
Мисга чиқгай сўзинг, кўп бўлса бир кун.*

Шарқона ахлоқ-одоб ҳаётимизнинг ажралмас бўлаги деб қаралгани боис, буюк халқимизнинг ибратли турмуш тарзи тўғрисида кўплаб асарлар ёзилган.

Жумладан Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романидаги ижобий образлар ақл-заковати, фаҳм-фаросати, гузал одоби, муомала-муносабати, қўйинги, барча-барча фазилатлари билан кўнгилга нур сочади. Бу ноёб асарда ахлоқ-одобнинг барча қирралари тараннум этилган. Масалан, Кумушбибини олинг. Ўлим талвасасида ётиб, ҳаёт билан видолашаётган бир пайтда ҳам у қайнотасига илтифот кўрсатади, унинг ҳурмати юзасидан туришга тараддудланади, ўзбекона одобни намойиш этади. Асрлар силсиласида ҳаёт синовларидан ўтган бундай шарқона ахлоқ-одоб хиралан-маслиги, камситилмаслиги даркор. У халқимиз ёққан буюк машъал сифатида келажак наслларга тула-тукис етказилишини орзу қиламан.

. ***

Фарзанд тарбияси асосан, оилада амалга ошади. Қуш уясида кўрганини қилади. Демак, ҳамма гап уяда, ундаги ўзига

хос оилавий муҳтда. Зотан, бургут уясидан бургут, тошбақа уясидан тошбақа чиқади. Бургут узоқларга кўз тикади. Унинг аксарият умри парвоз билан ўтади. Чивин бургут парвозини қила олмайди. Тошбақа эса бир йилда саккиз ой ухлайди, умрининг учдан икки қисмини, бошқача айтганда, ўртача 180 йиллик умрининг 120 йилини ўз уясида уйқу билан ўтказади. Қуёндаги ҳадиксираш, шердаги кучлилик, айиқдаги беғамлик, кабутардаги беозорлик, чумолидаги меҳнаткашлик ўша уяларида шаклланган бўлади.

Инсон боласи яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам ўз уйида кўради. Бола ота-онанинг хулқ-атворидан ўрнак олади. Боланинг кўнглида эзгулик, меҳр-оқибат туйғуларини жонлантириш, уни китобга, ҳаёт гузаллигига ошно этиб тарбиялаш, болалигиданоқ ҳалол меҳнатга иштиёқ уйғотиш оиланинг вазифасидир. Бинобарин, фарзанд тарбиясида ота-онанинг ҳиссаси беқиёсдир. Ота раҳбарлигида оилада меҳнатсеварлик, қаттиққўллик, рўзгор ишларида масъулият, оила истиқболи тўғрисида ғамхўрлик ҳислатлари шаклланса, она раҳбарлигида сарамжон-саришталик, меҳр-мурувват, оқибат каби фазилатлар қарор топади. Умуман, фарзандини қўрқмас, фидойи, ахлоқ-одобли, маънавий баркамол қилиб тарбиялаш ҳар бир оиланинг муқаддас бурчидир.

Саломлашиш аждодларимиздан қолган урф-одатларимиздан ҳисобланади. У миллатимизнинг иймон, маданият даражасини кўрсатувчи омилдир. Аввало, кишилар учрашганда ўнг қўлни юрак устига қўйиб ним таъзим билан, табассум аралаш кўзларни кўзларга жо қилиб, «Ассалому алайкум» дейдилар. Бу «мен сизга тинчлик-омонлик тилайман», деган маъно беради. Лекин бу сўзни тўғри талаффуз қила билиш лозим, чунки сал қисқартирилган ҳолда «ассому алайкум» дейилса, «мен сизга ўлим тилайман», деган нохуш маънони англатар экан. Мусулмончиликда танишга, ҳатто нотанишга ҳам салом берилади. «Аввал ким биринчи салом бергани маъқул?»

- деган саволга, пайғамбаримиз Мухаммад (С.А.В) «Кимнинг Аллоҳдан умиди кўпроқ бўлса, ўша», деб каромат қилганлар. Пайғамбаримизнинг ўзлари учратган ҳар бир кишига биринчи бўлиб салом берар, кўришганда қўлларини биринчи бўлиб узатар эканлар. Шунини айтиш керакки, кўришаётганда кишиларни яхши ва ёмонга ажратмай, астойдил саломлашганликлари туфайли уларнинг кўнгил-кўксилари ўсар, руҳлари тетикланар, соғликлари ҳам яхшиланаркан.

Экстрасенс даволовчиларнинг тасдиқлашича, кишилар ўзаро кўришганларида бир-бирларидан қувват олишар экан. Демак, кишилар саломлашганда, албатта, кўзлари кўзларига тушиб, шарқона лутф билан кўришишлари лозим. Зеро, меҳр кўздадир. Кўришаётган вақтда инсонларни табақаларга ажратиб, кимларгадир икки қўлини чўзиб, эшилиб, катта илтифот билан саломлашадиган одамлар иймони сушт кишилардир. Инсонлар бир-бирлари билан кўришганда самимийликни йўқотмасликлари зарур. Бу ҳолатда сохталик, лоқайдлик, калондимоғлик қилиш, ким ва қайси ёшда бўлишидан, насл-насаби, мартабасидан ва бойлигидан қатъий назар, маънавий қашшоқликнинг нишонаси ҳисобланади.

Яна бир гап. Саломлашиш одоби, мазмуни Шўро тузумида хира тортган эди. Ҳатто уни Ислом динига боғлаб, эскилик қолдиғи деб ҳисобланган. Унинг ўрнига «салом» (привет) деб қуруқ, маъносиз сўз ишлатилар эди. Эндиликда ана шундай саломлашиш одатини айрим ёшларда ҳам сақланиб қолганлиги бизнинг азалий одатимизга хилоф ҳолатдир. Қолаверса, ёшлар ўртасида катталарга умуман, салом бермаслик ҳолатлари учрамоқда. „Ахир, саломлашишса, ҳеч нарса ютқазишмайди-ку? У қарз эмас-ку? Катталардан салом эвазига олинадиган яхши сўз, дуолар-ку! Ҳатто ота-оналарига раҳмат олиб беришади-ку бу билан.

Кейинги йилларда аксарият эркаклар ва аёлларнинг ўпишиб кўришишлари авж олиб бормоқда. Тўғри, узоқ кўришмаган қариндош-уруғ, ёру биродарлар, ҳижронда бўлган она - фарзанднинг ўпишишини табиий ҳол деб қараш лозим.

Аммо ҳар қандай жараеннинг меъери, макони ва замони бўлади. Согинч, дил изҳори, ҳурмат фақат бир-бирларини упишда эмас, деб уйлайман. Бу бизнинг шарқона урф-одатларимизга, шахсий гигиена талабларига ҳам тўғри келмайди.

Тарбияли оилаларда саломлашиш одобини фарзандларига гўдаклик чоғидан ўргатишади. Бу ёруғ дунёда бир-биримиз билан очиқ чеҳра ва қалб амри билан саломлашиб юришни Аллоҳ барчамизга рўзи насиб айласин.

Камтарлик инсоннинг энг гўзал ахлоқий фазилатлардан биридир. Ўзига бино қўйиш, мақтовларга берилиш маънавий баркамоллик эмас. Аксарият ҳолларда у бойлик, юқори мансаб, сохта билим туфайли юзага келади. Бозор иқтисодиёти сўзсиз нотенгликни вужудга келтиради. Билим ва қобилиятларини ишга солиб, меҳнат ва фаолиятда юқори самарадорликка эришган кишилар бой-бадавлат ҳаёт кечириш имкониятига эга бўладилар. Тўғри, халқимизнинг «қозончининг ихтиёри, қаердан кулоқ чиқарса», деган мақоли бор. Лекин топиладиган бойлик ўзига хос истеъмол буюми бўлиб, уни ҳам мақсадга мувофиқ тасарруф қилиш лозим. Айрим мулк эгалари қатор-қатор ҳовли-жойлар, унлаб турли русумдаги автоуловларга ва зебу зийнатларга эга бўлиб, маънавиятимизга зид бўлган ҳатти-ҳаракатлар қилмоқдалар, нокамтарона ҳаёт кечирмоқдалар. Уларнинг кирдикорларини эл-халқ шундай кўриб турибди. Улкан шоиримиз Эркин Воҳидов шу боис унга:

«Камтарин бўл, ҳатто бир қадам

Ўтма гурур остонасидан.

Пиёгани инсон шунинг чун

Ўпар доим пешонасидан» – дея жуда чиройли таъриф берган.

«Аргументы и факты» газетасининг хабарларига кўра, 25 ёшга кирган бир тадбиркор Олма Отанинг нуфузли

меҳмонхонаси ресторанида дабдабали юбилей ўтказиб, тунда ўзининг шарафига тўпдан 20 марта ўқ ўзиб, салют бердирибди. Москвалик «янги рус» бойи туғилган кунини бир миллион долларда баҳоланадиган уйида ўтказган. 70 яшик тоза француз шампан виносини бассейнга қуйиб, ўзига яқин 8 биродарини унда чўмилтирган. Ўлтириш дабдабали мушакбозлик билан якунланган. Кўриниб турибдики, ортиқча шуҳратпарастлик ақлли кишиларни беақлга айлантиради.

Ҳозирги «янги ўзбек» бойлари бундай шуҳратпарастлик кўчасидан юрмасликлари керак. Моддий бойликка эга бўлган кишилар қалби маънавий бойлик билан ҳам мунаввар бўлмоғи лозим. Давлат арбоби, йирик мулкдор Алишер Навоийнинг фаолияти улар учун катта ибрат мактабидир. Ҳазрат Навоий ўзининг «Маҳбул қулуб» асарида ёзишича, киши қўлидаги бойликнинг ўз эҳтиёжига, кун кечиришига керакли қисмидан қолгани ўзгаларникидир. Улуғ шоир катта тадбиркор сифатида ўз маблағлари ҳисобига масжид-мадраса, мактаб қурдирганлар, боғлар, меҳмонхона, карвонсаройлар бунёд этиб, ариқлар қаздирганлар. Манбаларнинг хабар беришича, Алишер Навоийнинг бунёдкорлик ишлари адади 370 дан ортиқдир. Ҳазрат ташкилий ишларга бош-қош бўлиб, кези келганда, ўзлари ишга ҳам киришиб кетганлар. Ўзлари яшаган маҳаллани ободонлаштириб, йўқсил бечораларнинг аҳволини яхшилаганлар, илм-санъат арбобларига ҳадялар қилганлар, илмга чанқоқ талабаларга нафақа тўлаганлар. Ҳозирги мулкдорларимиз ҳам бойликларининг бир қисмини муҳтожлар, етим-есирлар билан бирга баҳам кўрсалар, мазлумлар дардига малҳам бўлсалар, жамоа учун зарур иншоотлар қуриб берсалар, хуллас, савобли ишлар қилишса қандай соз булар эди?!

Умуман олганда, бу фоний дунёда камтарона, соғ ва саломат ҳаёт кечириб, ҳаётнинг аччиқ-чучукларини сабр ва шукроналик билан ўтказиш, эл-юрт равнақи, манфаатлари йўлида эзгу ишлар қилиш ажиб саодатдир. Машҳур файласуф шоир Умар Хайём ёзганларидек:

*Кимнингки бор бўлса бир бурда нони,
Ўзига яраша уй-ошёни,
На биров унга қул, на у бировга,
Айт, шод яшайверсин, хушдир замони.*

Қариялар дуога қул очганларида «иймонимни басаломат қилгин, бу фоний дунёдан рихлат қилганимда гавҳари иймонимни олиб кетай» деб айтадилар. Уларнинг жойнамозлари жамоли дуоларда очилади. Иймон, эътиқод Аллоҳга ишониш таслим бўлиш демақдир. Шунини таъкидлаш керакки, иймон-эътиқодни деворга осиб, кўз-кўз қилиб, тарози билан ўлчаб, пулга қақиб бўлмайди. У ҳар бир одамнинг англаган ички дунёси, ботиний кучидир. Иймон инсоф, ҳаё, адолат, шафқат ва марҳамат каби инсоний тушунчаларни ўзига мужассамлаштиради. Иймонсизлик иллати тарихда буюк мутафаккирларни ҳам безовта қилган. Чунончи, ҳазрат Навоий:

*«Танда жон чиққанда иймон гавҳарин кўнглимга сол,
Айлагин жондан жудо, лек этма иймондан жудо»*

Иймонсиз киши ўзига, оила аъзоларига, яқинларига, қўни-қўшни, маҳалла аҳлига ўз нонуя ҳатти-ҳаракатлари билан хавфу хатар туғдиради. Унинг қатор кўринишлари бор. Гиёҳвандлик, зино қилиш, хиёнат, ватанфурушлик, товламачилик, бировнинг пулига, жонига қасд қилиш, ўғрилик, ёлғончилик, ҳасадгўйлик, иккиюзламачилик кабилар шулар жумласига киради. Иймонсизлик оқибатида инсон ўзлигини унутади, тубанликка юз туттади. Унинг икки дунёси ҳам барбод бўлади. Кишининг кимлиги, ахлоқ-одоб жиҳатдан етуклиги ташқи қиёфаси, чиройли кийиниши, чиройли сўзларига қараб эмас, балки унинг иймон-эътиқоди мустаҳкамлигига кўра белгиланади.

Ҳақиқий бойлик мол-дунё тўплашда эмас, балки нафснинг тўқлигида, иймон бутлигидадир. Иқтидорли ёзувчи Тоҳир Малик «Шайтанат» асарида ёзганидай: «Одамнинг

чунтаги эмас, иймони бой бўлиши керак. Эгамнинг олдига шу бойлик билан борасиз». Бундай ибратомуз гаплар бой ва камбағални ҳам баб-баробар ўйлантириб қўяди, инсофу диёнат, меҳр-оқибатга чақиради. Юксак маънавиятли одамлар иймонни асраб-авайлайдилар. Уни умр мазмунига айлантирадилар.

Бинобарин, инсон иймон-этиқод устуворлигига асосланиб, юксак мақсадлар сари интилиб яшайди. Бу йўлда комил инсонларнинг турмуш тарзи, панду насихатлари иймонда адашган одамлар учун ўзига хос маёқ бўлиб хизмат қилишига шак-шубҳа йўқ.

Ислом динида ҳалоллик дейилганда рухсат этилган ҳатти-ҳаракатлар ва ишлар, тоза ва пок ҳисобланган озиқ-овқат ичимликлар мажмуи тушунилади. Ҳалоллик азал-азалдан халқимиз улуғлаб келган фазилатдир. Халқимиз бировнинг ҳақидан қўрққан, бир луқма бўлсин унинг эгасини рози қилиб, ҳалол этиб еган. Афсуски, ёшларимизнинг айримлари ота-оналари ўзлари ишлайдиган жойлардан ниманидир «ундириб» келишларига табиий ҳолат деб қарайдилар. Ҳатто бировнинг кийимларини кийишдан, уй-рўзғор буюмларини ишлатишдан ор қилмайдилар. Ҳолбуки, тарихимизда ҳалоллик улуғланган ривоятлар кўп. Масалан, ҳали она қорнидаги Бобораҳим Машраб бозорда бировнинг узумидан бир ғужумини розилик олмай еб қўйган ҳомиладор онасини огоҳлантирган экан. Қолаверса, ҳалолликни тарғиб қилиш бадиий адабиётнинг-да ўзига хос вазифаси ҳисобланган. Узоққа бормаи таниқли ёзувчи Ўлмас Умарбековнинг «Қиёмат қарз» деган пьесасини мисол сифатида олайлик. Унда асар қаҳрамони Сулаймон отанинг урушга кетаётиб икки қўйини ташлаб кетган Нуъмонжон исмли йигитни кўпайиб кетган қўйлар, яъни қиёмат қарзини қайтариш мақсадида излаши, шу аснода халқуми бўлганган қатор кимсаларга рўбарў бўлганлиги кўрсатилган. Охир-оқибат қўйларнинг пуллари хотира ҳайкалларини

ўрнатишга сарфланади. Ёки иқтидорли драматург Э.Хушвақтовнинг «Қирмизи олма» пьесасида бир йигит ариқдан оқиб келган олмани рухсатсиз еб қўйиши, сўнгра кўп саъй-ҳаракатлар орқасида олма эгаси розилигини олиши, айти пайтда унинг покиза қизига уйланиши қаламга олинган. Бугун ҳалолликнинг асл илдишлари тўғрисида кишиларни чуқурроқ ўйлашга, ҳулосалар чиқаришга даъват қилиш лозим. Харом луқма одамни бузади, унинг фикри ҳам булғаниб қолади. Орномусли оилалар ундан хазар қиладилар. Зотан, ҳалоллик комиллик сари элтувчи асосий йўллардан биридир.

Таниқли шоир Садриддин Салим Бухорий ҳалоллик ҳақида бундай ёзади:

*Ҳалол луқма сени бериё айлар,
Ҳалол луқма сени пурзиё айлар.
Ҳалол луқма сени Ҳаққа этар дўст
Ҳалол луқма сени авлиё айлар.*

Амир Темур бобомизнинг «Уламо билан суҳбатда бул ва пок ниятли, тоза қалбли кишиларга талпин. Буларнинг ҳикматларидан улуш тиланиб, муборак нафаслари билан дуои фотиҳа беришларини илтимос қил», деган панду насихатлари ҳозирги даврда ҳам ўз моҳияти ва аҳамиятини йўқотган эмас.

Лафзи ҳалоллик-покиза, жозибали туйғу. У аксарият инсоний муносабатларда тилга олинади. Дарҳақиқат, кишилар, одатда, юз-қўлларини ювгачгина овқат истеъмол қилишга ўлтиришади. Мусулмонларнинг беш вақт намоз ўқишларидан аввал. албатта, ювиниш, тараниш, узига оро бериш амаллари бор. Лафзи ҳалоллик ўзи пок, сўзи пок ва дили пок кишиларгагина насиб қилади. Ривоят қилишларича Имом Бухорий ҳазратлари қорамолларини икки баробар паст баҳода, бунинг устига, насияга бериб юборганларида бошқа харидор қорамолларга икки баробар юқори нарх белгилаб, пулини нақд гуламоқчи бўлади. Аммо ул зот бунга

кўнмаганлар, яъни лафзни мол-дунёдан устун қўядилар. Лафзи ҳалоллик буюк мутафаккиримизнинг яшаш тарзига айланиб кетган.

Ҳалол лафз туфайли одамлар ўз вазифаларини сидқидилдан адо этадилар, жамоа обрўсига обрў қўшадилар. Покиза лафзли оилалардан келажақда баркамол инсонлар етишиб чиқади. Лафз туфайли инсонлар бир-бирлари билан дўст-қадрдон, меҳр-оқибатли бўлиб қоладилар, улар ўртасида муҳаббат ришталари боғланади.

Таниқли шоир Ҳусниддин Шарипов бежиз қуйидаги мисраларни ёзмаган:

*Сўзи ширин ёримдан,
Кўзлари хуморимдан,
Минг ўргилсам арзийди,
Лафзи ҳалол ёримдан.*

Аксинча, лафзсизлик одамни сохталикка, бебурдликка, охир-оқибатда тубан ишларга етаклайди. Демакки, лафзга хиёнат қилмаслик барчамизнинг бурчимиздир. Ҳаммамизни лафзсизликдан Аллоҳнинг ўзи асрасин. Зеро, ҳар қандай шароитда ҳам лафзга содиқ қолиш чин инсонийлик белгисидир.

Ҳаё ва иффат, меҳнатсеварлик, поклик, оилапарварлик, фарзандларига жон фидо қилиш аёлларимизнинг мангу маънавий гузаллиги ҳисобланади. Лекин на илож, гуруч курмаксиз бўлмаганидек, айрим аёллар беҳаёлик, бағри-тошлик кучасига кириб қолмоқдалар. Фарзандларини болалар уйига бериб, кайф-сафо йўлини танламоқдалар. Республика-мизда ота-онаси бўлатуриб 10 мингдан зиёд гудакларнинг меҳрибонлик уйларида тарбия топаётганлиги ачинарли ҳолдир.

Нуфузли «Саодат» журнаlining кейинги бир сонида болалар уйида тарбияланаётган, онасини соғиниб, кўз ёшлари шашқатор бўлган Зафар исмли боланинг илтижоси босилди.

Ундаги «Онажон! Наҳотки, ўглингиз борлигини, у сизнинг меҳрингизга зорлигини, дунёларга қиёс қилиб бўлмайдиган муҳаббатимни сиз сезмасангиз? Наҳотки, тўйма-тўй юриб, номаъқул қилиқлар билан топаётган пуллар, ялтур-юлтур тақинчоқлар сизнинг кўзларингизга парда тутган бўлса. Наҳот, қандайдир суюқоёқ эркаларга очилган бағрингиз ўз фарзандингизга берк бўлса. Беш кунлик дунёнинг мол-мулки деб, наҳотки, дўзахни танлаган бўлсангиз», деган эҳтиросли ва аламли сўзлари ҳеч кимни бефарқ қолдирмайди. Меҳрли инсонлар қалбида болага муҳаббат, беҳаё онага нисбатан нафрат ҳисларини уйғотади.

Яна бир муаммо. Ҳозирги кунда айрим аёллар мардикор бозоридан паноҳ топмоқда, гиёҳвандлик йўлига кирмоқда, фоҳишалик билан шуғулланмоқда, чайқовчилик, товламачилик ва бошқа нохуш ишлар содир этмоқда. Ахир, улар кимнингдир опаси, синглиси, онаси эмасми? Бу ҳолат ориятли, ғурурли, андишали халқимиз миллий қадриятларига, ижтимоий тараққиётимизга зид ҳодисалар эмасми? Бинобарин, уларнинг тақдири учун масъулият лавозимли шахслардан тортиб, оддий фуқаролар зиммасига-да тушади. Мазкур оғриқларимизга даво топиш энг зарур ва долзарб вазифадир. Акс ҳолда, бундай бефарқлигимиз учун эртага келажак авлод бизни асло кечирмайди, деб ўйлайман.

Адолат туйғуси барча фазилатлар ичида энг олийси бўлиб, у қалбда макон топади. Адолат туйғуси одамларга яхшилик қилишнинг, ҳақни қарор топтиришнинг қалбда зарурий эҳтиёжга айланишидир. Адолатни қарор топтириш учун ҳуқуқий билимларни эгаллашнинг ўзи кифоя қилмайди. Адолатли одам инсофли, диёнатли, виждонли бўлиши керак. Виждонни эса алдаб бўлмайди, у покиза ҳакам ҳисобланади. Ҳаётда алданиш, алдаш мумкин. Артистлар, масалан, образга кириб инсон қиёфасини ҳам бутунлай ўзгартириб юборадилар. Лекин фақат кўзнинг ҳолатини ўзгартириб бўлмайди. Виждон

- бу қалбнинг кўзидир. Виждон ҳар қандай муаммони адолат тарозисида кўради. Инсоф, иймон, адолат туйғуси Амир Темур ҳаётининг мазмунини ташкил этган. Бобокалонимиз буюк жаҳонгир бўлсалар-да куч-қудрат зўрлик, зуравонликда эмас, аксинча, адолатда эканини теран англаган эдилар. У кишининг маънавий-ахлоқий қарашлари «Рости-русти» – «куч – адолат-дадир» жумласида ўз аксини топган. Буюк бобокалонимиз бу шиорга қатъий амал қилган. Ҳатто ҳар дам, ҳар нафас эслатиб туриши учун қўлидаги узукка бу ҳикматни ёздириб олган эканлар.

Азал-азалдан маълумки, одамлар оч-юпунликка бардош берсалар-да адолатсизликка чидай олмайдилар. У киши қалбини жунбушга келтирадиган, оддий учқунни кучли ёнғинга айлантириб юборадиган жараёндир. Шу боис аксарият буюк алломаларимиз адолатга ташна ўтдилар, ўзларини адолат тимсоли бўлган халққа бағишладилар. Улар адолат учун курашганлар, ўз азиз жонларини ҳам шу йўлда қурбон қилганлар. Ҳозир ҳам ҳаётимизда рўй бераётган айрим каттаю кичик адолатсизликлар, мансабдор шахслар томонидан амалга оширилаётган сохталик, нохуш ҳатти-ҳаракатлар, баъзи бошқарув, тиббиёт, таълим ва бошқа тизимларда содир бўлаётган таъмагирликлар аҳолининг жиддий эътирози, норозилигига сабаб бўлмоқда, шубҳа-гумон туйғуларини уйғотмоқда. «Ким нимани экса, ўшани ўради» деган халқ нақли ҳам бор. Керакли жойда ҳақ гапни айтиб, ҳақиқатни кўрсатиб қўйиш ҳам адолатпарварликка киради.

Адолат тарозиси қонундир. Жойларда қонун устуворлиги тўла таъминланса, муаммолар ана шундагина ижобий ҳал этилади.

Адолатнинг ўрнатилиши, унинг барқарорлиги туфайли яшаш завқи гузал, турмуш тарзи маъноли бўлади. Шунинг учун ҳам юксак маънавиятли одамлар учун адолат умр бўйи ҳаётларининг мезони бўлиб хизмат қилади.

Уят ўзбекнинг ҳаётий ва муқаддас, айтиш жоизки, қадимий ва ҳамиша навқирон қадриятидир. Уни ҳатто ўлимдан ҳам қаттиқ эканлиги қайд этилган. У табиатан шарм-ҳаёли, ифбатли, одобли кишиларнинг ҳаёт тарзида кўринади. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида айрим йигит ва қизларнинг шарм-ҳаёсиз кийинишлари, ножўя ҳатти-ҳаракатлари бизнинг миллий руҳимизга, урф-одатларимизга зид ҳодисадир. Эл-юртга малҳам бўлиш ўрнига, ҳалол меҳнат қилмай, бировларнинг ҳақини ейиш, зўравонлик, алдамчилик билан кун кўриш тубанлик, уятсизликдир.

Миллат дардига дармон бўлиш ўрнига газ таъминоти танқис бўлган бир шароитда ҳовлиснинг олдига махсус газ тақсимлаш ускунасини ўрнатиб, маҳалла аҳолисига тегишли газ ёқилғисини шахсий роҳат-фароғатини ўйлаб ўз уйига «ҳайдовчилар» ҳам уятсизлардир. Аҳолига ноқулайлик туғдириб кўча ҳисобидан тижорат дўконларини очиб, катта фойда кўриш ҳам уятсизликдир.

Ўзи катта бойликка эга бўлиб, чор-ночор ҳаёт кечираётган ака-ука, опа-сингиллардан ота меросини талаб қилиш ҳам, менимча, уятсизлик ҳисобланади ва катталарнинг болалар кўз ўнгида ичкиликбозлик қилишлари, сўкинишлари, бошқа ножўя ҳатти-ҳаракатлари уятсизликка киради.

Ҳолбуки Японияда отанинг уйга маст ҳолда келиши катта уят ҳисобланар экан. Мабодо шундай бўлиб қолган тақдирда ҳам ширакайф ота фарзандларига кўринмай уйга кириб ухлаш пайида булар экан. Шунга ўхшаш мисолларни анчагина келтириш мумкин.

Масаланинг аянчли томони шундаки, моддий бойликка ўчлик, сохта маданият, шаҳвоний майлларга берилиш, Она Ватанга садоқат туйғусини ҳужакурсинга айлантириш нафақат шахсни, балки жамиятни-да маънавий-ахлоқий нопоклик сари етаклайди. Уятсизлик охир-оқибатда навқирон авлод вакилларига салбий таъсир кўрсатиши, буюк мақсадлар йўлидаги сафарбарлик ишларига жиддий путур етказиши мумкин.

Бинобарин, уят олий туйғу, унга риоя қилиш, уни тарғиб этиш эса барчамизга муқаддас инсоний вазифа бўлиб қолмоғи лозим.

Ҳасад барча иллатлар ичида энг жирканчлиси ҳисобланади. Ҳасад деган бало кишини ўтдан олиб ўтга солади. Изтироб чўғида ёндиради, қалбни кемиради. Ҳасадни билиш жуда мураккаб кечади. У ошкора ва пинҳона бўлиши мумкин. Б.Шоу айтганидай «Муҳаббатни телескоп орқали, ҳасадни эса микроскоп орқали кўрилади». Ҳасад ожиз кишиларга хос иллатдир. Ҳасад нафрат, сотқинлик ва фисқу фужурларни келтириб чиқаради. Ҳасадгўйларни нафақат ўз шахсий омадсизликлари, балки ўзгаларнинг ютуғи ҳам азобга солади. Ҳасад уруғини сепганлар ҳаётларида ғам-ғусса мевасини терадилар. Тибет табobati далиллариға қараганда, ҳасад жигарнинг ҳолатини ёмонлаштираркан, оқибатда бош оғриғи, талоқнинг шамоллаши, ҳатто ошқозон фаолиятининг бузилиши рўй берар экан. Ҳалол одам ҳеч кимға ҳасад қилмайди. Изтиробда юрмаслик учун ҳасад қилмаслик лозим. Ҳасадчиларға қарши курашиш учун бағрикенглик билан, ҳамиша яхши кайфиятда юриш керак. Ҳасадни даволаса бўлади. Унинг давоси меҳнатдир. Сидқидилдан қилинган меҳнат туфайли одамнинг ичидағи ҳасад тер билан чиқади, юрағи зардобдан тозаланади. Зотан, дунёдағи ҳамма шодлик, фаровонлик, эзгуликларнинг манбаи меҳнатдир. Инсон ҳасад билан эмас, ҳавас билан яшаши керак. Орамизда ҳасад деган балоға ҳеч ким дучор бўлмаса, деб орзу қиламан.

Беайб ёлғиз Парвардигордир. Инсон борки, унинг ютуғи билан бирга, албатта, камчиликлари ҳам мавжуд бўлади. Шу туфайли одамлар бир-бирлари билан дўсту қадрдонларға ёки гина-кудратли муҳолифларға айланадилар. Бир-бирларига таъна тошлари отадилар. «Вақт-ҳакам» дейдилар. Бу жараён

унутилиб кетиши, улар ўртасида илиқ муносабатлар ўрнати-
лиши мумкин. Бундай ҳодисалар кўп учрайди. Ҳадислардаги
«бир-бирингизга кечиримли бўлингиз» дейилгани бежиз эмас.
Айни пайтда бир-бирларига эски гиналар қўзғалиши ҳам
эҳтимолдан ҳоли бўлмайди. «ковланмаган чўғ қўр остида
қолиб кетади» деган ўзбек халқ мақоли бор, яъни ўтиб кетган
эски гапни, гинахонликларни қайтиб ковламасанг, бора-бора
унутилиб, ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетади. Агар кавлайдиган
бўлсанг, эски гаплар, гиналар қайта қўзғалиб, асабингни, кай-
фиятингни бузади. Бу ўткинчи дунёда гина ва фисқу фужурсиз
яшаш, осуда ҳаёт кечириш ҳар инсоннинг ўз қўлидадир.
Кечириш ҳам, бағрикенглик ҳам фақат яхши одамларга хос
фазилатдир.

Аҳиллик инсонларга меҳр, эзгулик, бағри кенглик,
олижаноблик, осойишталик бахш этадиган қудратдир. Аҳиллик
бирдамлик, ҳамфикрлилик, ҳам деганики, якка бармоқнинг
кучи бўлмайди, бармоқлар бирлашганда мушт бўлади.
Қолаверса, чапак уйғун ҳолда икки кафтдан чиқади. Якка кафт
қанча ҳаракат қилмасин, овоз чиқараолмайди. Аҳиллик
туфайли катта бунёдкорлик ишлари бажарилади, юксак ахлоқ-
одоб тамойиллари намоён бўлади. Аҳиллик бор жойда ҳар
қандай ёмон одат даф қилинади, чунки у инсонларни
ҳамкорликка, дўстликка чорлайди. Катта Фарғона каналининг
қирқ беш кун ичида ҳашар йўли билан техника, деярли, йўқ
бир шароитда бунёд этилганлиги чет элларда «Ўзбекистон
мўъжизаси» деб ном олган эди. У тарихимизда халқимизнинг
меҳнатсеварлиги, юртпарварлиги, аҳиллиги, ҳамжиҳатлигининг
ёрқин тимсоли бўлиб қолди. Аҳил оилада тотувлик, ўзаро
ҳурмат, қут-барака қарор топади. Оилада аҳиллик билан
қилинган меҳнат, ижод унинг аъзоларини эзгуликка, маънавий
баркамолликка етаклайди.

Меҳрли кишиларни қайнар булоққа, меҳрини бировдан аямайдиганларни эса мисоли қуешга ўхшатилади. дунёда кўплаб нарсаларни пулга чақилади, аммо меҳр-оқибатни пулга чақиб бўлмайди. Меҳрни, масалан, роботлар идрок қила олмайдилар. Меҳрсиз одамнинг роботдан фарқи ҳам бўлмайди. Меҳр-оқибатли бўлиш тирикликнинг маънавий устуни ҳисобланади.

Меҳр-оқибат мисоли бир олманинг икки палласи. Меҳр улашилган жойда оқибат қарор топади.

Меҳр берилсаю унинг оқибати бўлмаса, у тошга ёлган ёмғирга ўшаб кетади. Ҳаётда оила аъзоларини, қўни-қўшни, ёру биродар, маҳалладошларни меҳр ришталари ўзаро боғлаб туради. Оқибатда инсонлар етти ет бегоналарга ҳам меҳр кўрсатади. Йиқилганни суяйди, йиғлаганга ҳамдard, қувончларига шерик бўлади. Бир «чимдим» меҳр, озгина эътибор, самимий табассум инсон қалбини кўкларга кўтариши мумкин.

Ҳақиқий меҳр-оқибат тафти тошни эритади, борлиқни яшнатади. Айниқса, ён қўшни-жон қўшнилари бир-бирларига меҳр-оқибат билдириши, севинчидан суюниши, ташвишидан куюниши, моддий ёрдам кўрсатиши чин инсоний фазилатлар жумласига киради. Японияда меҳр-оқибат жуда улуғланар экан. Бирор кимса бошига иш тушса унга кумак беришга тайёр туришаркан. Масалан, бирор автохалокат рўй берса, бу жараёнга гувоҳлик беришни биринчи даражали меҳр-оқибат, деб ҳисоблашаркан.

Оқибат мавжуд бўлган оилада тинчлик, тотувлик ҳукм суради. Қўш уясида кўрганини қилганидек, оқибатли оила фарзандлари ота-она анъаналарини мудом давом эттирадилар.

Меҳр-оқибатни, айниқса, касалларга кўрсатиш лозим. Озгина мурувват, ҳол-аҳвол сўрашлар улар кўксини тоғ қилади, соғайишига ёрдам беради. Касалнинг дуосини олиш меҳр-оқибат самараси ҳисобланади. Абдуллоҳ ибн Умар ривоят қилган ҳадисда «Хастанинг олдига кирганингда сенга

хайрли дуо қилишни сўрагин. Чунки хастанинг дуоסי малакларнинг дуосига тенгдир», дейилган.

Яна бир гап. Меҳр асраб-авайланадиган тиниқ туйғудир. У чанг олмаслиги, хиралашмаслиги лозим. Меҳр кўзда. У бир-бири билан учрашиб тургандагина товланиб туради. Ёрдўстлар, қариндош-уруғлар бир-бирлари билан тез-тез учрашиб, хол-аҳвол сўраб турсалар, ҳамдард, ҳамнафас бўлсалар бир-бирларига яна-да яқинроқ ва қадрлироқ бўладилар. Акс ҳолда, бир-бирларидан тобора узоқлашиб, меҳр-оқибатлари, қадр-қимматлари сустлашиб бораверади. Меҳр-оқибат бир оз тақчил бўлиб бораётган ҳозирги замонда бир-биримиздан бу инсоний туйғуни дариг тутмайлик.

Халқимиз «Умрингизга, ризқингизга Худо баракасини берсин» деб дуо қилади. Барака – инсониятга Аллоҳ томонидан берилган инъом-эҳсон ёхуд неъматнинг бахш этилишидир. Унинг асосида ҳалоллик, поклик, ростгўйлик, меҳнатсеварлик, тежамкорлик, иймон-эътиқодлилиқ, ҳар нарсани меъёрида ишлатиш каби инсоний ҳислатлар ётади. Баракани таъминлашда оилавий тотувлик ҳам ётадики, мақолларда «бир кун жанжал бўлган уйда қирқ кун барака қочади», деб тўғри ифодаланган. Бировларнинг кўнглини топишда, ночорларга ва беморларга раҳм-шафқат кўрсатишда ҳам кишининг умри ва ризқига Аллоҳ барака ато қилар экан. Баракали, умр, баракали меҳнат ва баракали ризқ-рузга эга бўлиш ҳаммамизга рузи насиб қилсин. Миллий қадриятларимизнинг кўринишларидан бири сифатида барака қалбларимизда, барча амалий фаолиятимизда мустаҳкам ўрин топишини истар эдим.

Халқимизда «Битта майизни қирқ киши ейди», - деган нақл бор. Амалий жиҳатдан – бундай ҳолатни умуман тасаввур қилиб бўлмайди. Лекин бу нақлда халқимизнинг бағрикенглик,

сахийлик, меҳр-мурувватлилик каби ҳислатлари мужассамлашган.

Ўтимишимизда хотамтойлик, бошқаларга фидойилик кўрсатиш катта ўрин тутган, меҳр-шафқат кўрсатиш чин инсонийлик белгиси деб қаралган.

Иккинчи жаҳон урушида етим қолган турли миллатга мансуб болаларни ўз бағрига олган тошкентлик Шомаҳмудовлар оиласини, бир оғиз ширин сўз, бир бурда нон арзанда бўлган шароитда бошпанасиз қолган минг-минглаб кишиларга жой бериб, топган нонини биргаликда баҳам кўриб, қалб меҳрини берган ватандошларимизни унутиб бўлмайди. Бугунги бозор иқтисодиёти шароитида, айрим қийинчилик ва етишмовчиликлар туфайли меҳр-мурувватлилик, раҳм-шафқатлилик каби ахлоқий фазилатлардан ҳаммани баҳраманд қилиш, уни худбинлик, эгоизм, шафқатсизлик кўринишларига қарши қўйиш муҳим аҳамиятга молик вазифадир.

Инсон салоҳияти тўғрисида мутафаккир Аҳмад Дониш «...инсоннинг меҳри товланса, бечора чумолини киприги устида сақлайди. Агар унинг хасислиги ружу қилса, қумурсқа оғзидаги донни талашади», - деб изоҳ берган эди.

Ўтмишдошларимиз бизга бағрикенглик, сабр-тоқатлилик, инсон зотини ҳурмат қилиш, меҳр-мурувватли бўлиш каби фазилатларни мерос қилиб қолдиришган.

Буюк шоир ва файласуф Умар Хайём қуйидаги рубоийсида:

*Бир гариб кўнгилни қила олсанг шод,
Яхшидир ер юзин қилгандан обод.
Ўтфинг-ла бир дилни қул қила олсанг,
Афзалдир юз қулни қилгандан озод.*

деб инсонлардаги меҳр-мурувват ва раҳм-шафқатни куйлаган.

Бинобарин, меҳр-оқибатни хаспўшлаб маънавий қашшоқликка йўл тутилса, ўтмиш авлодларимиз руҳи поки таҳқирланган, келажак авлод эса бунинг учун бизни ҳеч қачон кечирмаган бўлур эди.

Президентимиз И.А.Каримов томонидан 2004 йилни «Меҳр ва мурувват йили» деб эълон қилиниши кўнгилларимизни нурга тўлдирди. Чунки бу билан жамиятимиздаги ногирон, етим-есирларга, бева-бечораларга, боқувчиларидан жудо бўлганларга, ёлғиз яшаётганларга, кам таъминланган, кўп болали оилаларга, ўзини боқишга қийналаётган инсонларга моддий ва маънавий кўмак бериш кўзда тутилмоқда. Бу аҳолини ижтимоий ҳимоялашни кучайтириб бориш тўғрисидаги ўзбек моделининг ҳаётдаги амалий ифодаси ҳисобланади.

Меҳр ва мурувват йили фуқаролар орзу-умидларини акс эттириб, умуминсоний ҳаракатга айланганлиги боис меҳр-мурувватли, оқибатли халқимиз, иншоолоҳ, ҳеч қачон завоّل кўрмайди.

Инсонлар ичида доно ва нодонлари бўлади. Нодонлар ўз ҳатти-ҳаракатлари билан «катталар» олдида обрў-эътибор топмоқчи бўладилар. Ҳатто бунга эришадилар ҳам. Илмсизлик-лари, ўқувсизликлари, маданиятсизликлари, иккиюзламачилик-ларини яшириш мақсадида атрофдагиларга илтифот кўрсатадилар. Ҳатто ўзларини билагон кўрсатиб, ҳамма нарсадан хабардор сифатида айрим мансабдор шахслар назарига тушадилар.

Нодонлар ҳаёт қувончу ташвишлари тўғрисида тезликда хулоса чиқаришга ҳаракат қиладилар. Лекин ўз хатоларини тан олмайдилар. Нодон кишининг ўзига ишончи кўп бўлади, мақтаганни ёқтиради, ҳар хусусда шошма-шошарлик қилади, ножўя сўзларни сўзлашдан тортинмайди. Такаббур ва мағрур бўлади. Ҳатто кулса қаттиқ кулади, йиғласа қичқириб йиғлайди. Гуноҳ ишларни қилиб, сўнгра хўжакўрсинга ибодат қилиб, уни тезда ювиб кетади, деб ўйлаган кишилар ҳам нодонлар қаторига кирадилар. Улуғ шоир Паҳлавон Маҳмуд «... бир аср зиндонда ётмоқ, нодон суҳбатидан кўра яхшироқ», деб шеър битган бўлса, мумтоз адабиёт вакили Махтумқули нодонга нисбатан «Сирдош бўлма, йироқ айла ўзингни» деб

даъват қилган. Хуллас, нодонларнинг ҳатти-ҳаракати донолар турмуш тарзига зид жараён ҳисобланади. Эҳтимол, шунинг учун ҳам хассос шоир Зокиржон Фурқат:

Чарх кажрафторининг бир шевасидан догман,

Айшни нодон суриб, кулфатни доно тортади», - деб изтироб билан қалам тебратгандир. Халқимиз ҳикматларида таъкидланганидай, доно кишининг тоққа, юксакликка интилиши қийин кечади. Лекин нодонлик шундай чуқурликки, унга тушиш осон, лекин чиқиб кетиш мушкул. Буюк мутафаккир Алишер Навоий ёзганларидек:

Неким қилди жоҳилки, эрди ёмон...

Тутиб аксини топдим, андин омон.

Бинобарин, нодонликдан, айниқса, нодон дўстан Аллоҳнинг ўзи асрасин. Нодонликдан қутулиш учун, энг аввало, илмни ҳақиқий ва чуқур ўрганиш лозимдир. Доно кишилар ҳаёт тарзи, панд-ўғитлари ҳам муҳим ўрин тутadi. Бу ўринда ақлни донодан ўрганиш керак, деб уйлайман.

«Дунёга йиғлаб келсангу, кулиб кетсанг» деган ҳикматли сўз бор. Дарҳақиқат, умрнинг ибтидоси ва интиҳоси бўлади. Йиғлаб келган гўдак, энг аввало, ота-онасининг, қариндош-уруғларининг орзу-умиди ушалгани, шу туфайли уни кутганларнинг чексиз севинч-қувончидир. Гўдак ўсади, вояга етади, оила ва жамият учун меҳнат қилади, каттадир-кичикдир – бирор соҳада фаолият кўрсатади. Тарбия кўрган фарзанд эл-юрт ташвишига шерик бўлади. Хайрли ишлар қилиб, одамларда меҳр ва ҳавас уйғотади. Эл-юрт равнақиға ўзининг муносиб ҳиссасини қўша олади. Шу туфайли ҳам умр поёнига етаётган пайтда ўзининг қилган меҳнати ва фаолиятдан, катта бир ижтимоий кучнинг кичик бир аъзоси сифатида ўзининг намунали ахлоқ-одоби, фидойи меҳнати билан ўз изини қолдирганлигидан мамнун бўлади, қониқиш ҳосил қилади, қолганларни рози қилиб, эл-юрт ҳурмати ва эҳтиромиға

сазovor бўлади. У оилапарвар бўлади. Умр бўйи яхши хулқли, меҳнатсевар, ҳалол, ростгўй фарзандларни етиштиради. Уларни илм олишга, ҳунар эгаллашига ургатади. Машҳур «Авесто» китобида «Бу дунёдан кетар экансан, ортингда эзгу сўз, эзгу ният, эзгу амаллар қолсин» деб таъкидланган. Ҳақиқий инсон бу ёруғ дунёни тарк этаётганида ундан гуёки кулиб хайрлашади. Лекин унинг оила аъзолари, дўст-ёр, биродарлари, жамоаси ва маҳалладошлари эса қон-қон йиғлаб, уни сўнгги йўлга кузатадилар.

Яхшилик инсон қалбидаги энг покиза туйғулардан бўлиб, у қадимий ва ҳамиша навқирон миллий қадриятларимиз сирасига киради. Унинг асосида кишиларга яхшилик қилиш, яхшилик қилганларга қўлидан келса, ундан ошириб яхшилик қайтариш, ҳатто ёмонлик қилганларга ҳам яхшилик қилишдек амалий фаолият ётади. Аммо яхшилик қилиш таънаи маломатга айланиб кетмаслиги керак, акс ҳолда, у ўзининг юксак мазмунини йўқотади. Бир донишманддан «Нимани эсда сақлаб, нимани унутмоқ керак» деб сўрабдилар. У «Агар кишилар сенга яхшилик қилган бўлсалар, уларни унутма, агар сен бировга яхшилик қилган бўлсанг, уни унут», деб жавоб қайтарибди. Ҳаётнинг кўз илғамас қонунлари, мувозанатлари бор. Гап шундаки, ҳеч қачон ёмонлик жазосиз, яхшилик эса мукофотсиз қолмайди. Умрингизнинг ҳар куни бирон-бир арзимас туюлган, кичик бир яхшилик қилиш билан ўтса, билингки, бу сизнинг буюк инсоний фазилатларга эга эканлигингиздан далолатдир.

Тўғрилиқ инсоннинг ахлоқ-одобини белгиловчи омиллардан ҳисобланади. Ҳаётда тўғри одам сўзида, оилада, меҳнат фаолиятида, дунё ишларида собит бўлади. Шу ҳислатлари билан у ҳурмат-эътибор топади. Терак, масалан, тўғри ўсиб, катта бўлганлиги учун пировард оқибатда хайрли

из қолдиради, уй-жойни безайди, рӯзгор буюмлари сифатида зарур эҳтиёжга айланади.

Халқ нақлларида тўғри туришлик, ҳатто эгри кучалардан ҳам тўғри юришлик улуғланади. «Тўғри тил тош ёрса, эгри тил бош ёради», деб таъкидланади. Ҳозирги шароитда содир этилаётган айрим фирибгарлик, сотқинликлардан, тўғрилиққа иснод келтирувчи турли ҳатти-ҳаракатлардан сақланиш, ёлгончиликдан ҳазар қилиш лозим. Фарзандларни гудаклигидан рост сўзлашга ўргатиш ниҳоятда зарур, акс ҳолда, келажакда улардан иккиюзламачилар, риёкорлар етишиб чиқишига сабабчи бўлиб қолишингиз мумкин. Оилада ёлгончилик бола тарбиясини издан чиқаради, уни субутсиз қилиб қўяди, ризқ-рӯз, файзу баракотга путур етказди, охир-оқибат маънавий қашшоқликка маҳкум этиши мумкин.

Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз (С.А.В) ҳадисларида «буюкларнинг энг буюғи – тилнинг ёлгон сўзламаслигидир», деб таъкидланган.

Улуғ шоир Алишер Навоий сўзлари билан айтганда, «Ўзи поку сўзи поку, дили пок» кишилар Аллоҳ олдида ҳам, одамлар олдида ҳам севимли ва шарафли инсонлар қаторидан жой оладилар.

Ҳозирги ёшларимиз илгариги ёшларга қараганда анча хушёрроқ, билим олишга чанқоқроқ, ташаббускорроқдир. Уларнинг аксариятида чет тилини ўрганишга, компьютерга қизиқиш катта, чет элларга боришга ҳавас кучли. Уларнинг ичидан моҳир тадбиркорлар, ишбилармонлар етишиб чиқмоқда. Ёшларнинг аксарияти халқ хўжалигининг ҳамма соҳаларида фидокорона меҳнат қилмоқдалар. Мактаб, лицей, коллеж, олий ўқув юртларида «яхши» ва «аъло» баҳоларга ўқимоқдалар. Президентимиз И.А.Каримов «Биз ўз истеъдодли, фидойи болаларимиз, фарзандларимизга билим ва касб чўққиларини забт этиши учун қанот беришимиз керак», деб кўп таъкидлаганлар. Бироқ ёшларнинг бир қисми ҳамон

лоқайдлигича қолмоқда. Айрим ёшларнинг мустақил фикри йўқ. Бу эса ҳар қандай оломон орқасидан эргашиб кетаверади, деган сўздир. Анчагина ёшлар ўзини бозорга урмоқда. Бозорда сув, сақич, сигарет сотиш, ҳаммоллик, аравакашлик қилиш ва бошқа ёшига мносиб бўлмаган ишлар билан машғул бўлиб қолмоқда. Кўпинча бу юмушлар ўқиш, ҳунар ўрганиш, ҳатто ахлоқ, одобдан юқори қўйилмоқда. Ҳолбуки, бозор иқтисодий жараён бўлибгина қолмай, у маънавият кўрсаткичи ҳамдир.

Шуни таъкидлаб ўтиш керакки, тарихимизда бундан икки минг йил аввал ҳам ўспиринлар махсус танлаб олиниб, уларга савдо сирлари ўргатилган, ўзга юртларга савдогарчиликка юборилган. Бугун ҳам жамият учун муайян миқдорда савдогарлар зарур. Лекин савдогарчилик ҳам маълум билим, иқтидор, юксак ахлоқ-одобни талаб қиладиган касбдир. Республикамизда шундай мутахассислар тайёрлаш учун етарли ўқув масканлари бор. Лекин аянчли аҳвол шундаки, пул топиш мақсадида савдо-сотиққа иқтидори бўлмаган ёшлар ҳам бозорга ўзларини уришмоқда. Ундан кўра бундай ёшларнинг ўз иқтидорларига яраша касб-ҳунарни танлашлари фойдадан ҳоли бўлмасди. Дарҳақиқат, илгари ёшлар янги ўқиган китоблари билан мақтанишар эди, ҳозир эса беш сўмни қандай қилиб ўн сўмга айлантирганлиги билан мақтанадилар.

Тижорат билан шуғулланаётганларнинг барчасини қоралаш нотўғри иш бўлар эди. Негаки, тижорат ва тадбиркорлик туфайли эл-юрт фаровонлиги ортади. Аммо бозордан тайёр маҳсулотни арзонга олиб, шу жойнинг ўзида қимматига сотишни тижорат деб бўлмайди-ку!

Ёшлар орасида ичкиликбозлик, гиёҳвандлик, маиший бузуқлик, қиморбозлик иллатлари ҳам учрайди. Шунингдек, беқарорлик кўрсатиб, қонуний ҳукуматга қарши уюштирилган диний оқимларга қўшилиб, туғилиб ўсган Ватанини сотишгача борган ёшлар ҳам мавжудлигидан кўз юмиб бўлмайди.

Қолаверса, бир қисм ёшлар ҳеч бир юмуш билан машғул эмас. Улар такасалтанг бўлиб, ота-оналарининг елкасига

миниб олганлар. Ҳатто айримлари соғлом, куч-қувватли булганлари ҳолда тиланчиликка ружу қўймоқдалар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (С.А.В) тиланчилик қилиб келган бир кимсага болта билан арра берган эканлар. Буни кўрган Ҳадича онамиз ҳайратланиб: «У бизга тиланиб, нон деса, сиз болта билан арра бердингиз, бу қандай гап?», деб сўрабдилар. Шунда Пайғамбаримиз (С.А.В): «Нон берсам, еб тугатади, болта билан арра берсам, меҳнат қилиб тирикчилигини юритади» деган эканлар.

Халифалардан Умар Ибн Хаттобнинг «Осмондан на олтин, на кумуш ёмғир бўлиб тушмайди» деган машҳур ибораси бор. У зотнинг меҳнат қилиб, насиба топиш ҳақидаги чақириқлари ҳам пайғамбаримиз (С.А.В) «Ҳалол тер тўкиб, тирикчилик ўтказинг», деган даъватларини тасдиқлайди. Болаларимизни бекор юришга эмас, касб-корга ўргатайлик.

Умр бўйи севган касби туфайли эл орасида обў-эътибор топиб, бола-чақани боқиб, уни вояга етказган ота-оналар фарзандини ҳам касб-ҳунарга ўргатишлари лозим. Акс ҳолда, бирор ҳунарнинг бошини ушламаган фарзанд такасалтанг бўлиб, жамият ишига нафи тегмайди, оиласига ғам-ташвиш келтиради.

Машҳур шоир Абдураҳмон Жомий бу тўғрида шундай ёзади:

*Қайси фарзанд фазлу ҳунарсиз бўлиб,
Отадан лоф урса, одамдан йироқ.
Меваали дарахтнинг мевасиз шохи,
Ўтиндан бошқага ярамас мутлоқ».*

Ёшлар тарбияси билан ҳамма: боғча, мактаб, маҳалла, жамоа шугулланиши керак. Бунда, айниқса, ҳуқуқий тарбияга катта ўрин бериш лозим. Турли зўравонлик, ахлоқсизликни акс эттирувчи фильмларни ташвиқ қилишга ҳам чек қўйиш вақти келди. Улар бизнинг миллий қадриятларимизга тўғри келмайди.

«Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ёшларни фан, илм-хунарга йўналтирувчи восита бўлди. Йилдан-йилга қанчадан-қанча касб-хунар коллежлари очилмоқда. Биргина мисол. Бу мақсадда Ўзбекистонда халқ таълими учун сарфланаётган маблағнинг ялпи ички маҳсулотдаги ҳиссаси 9,5 фоизни ташкил этмоқда. Бу Япониядан 2,5, Туркиядан 2,8, жаҳон ўртача кўрчаткичидан 1,8 баробар кўп демакдир. Мазкур ҳолат келажакда жамиятимизнинг ишлаб чиқариш қобилиятини изчил тараққий эттириш имкониятларини белгилаб беради.

Камбағалларни қўллаш, унга меҳр-шафқат кўрсатиш асрий қадриятларимиздан ҳисобланади. Камбағаллик шундай бир ҳолатки, бундай вазиятда инсон ўзининг асосий эҳтиёжини қондириш имконига эга бўлмайди. Камбағаллик тўғрисида жуда кўп нақллар, мақоллар, ривоятлар мавжуд. Масалан, «камбағалнинг туянинг устида ҳам ит қолибди», ёки «камбағал уйланганда тунлар қисқаради», яна «камбағал рўза тутганда кунлар узаяди», деган мақоллар борки, бу уларнинг орзу ва армонларининг ифодасидир.

Албатта, давлат ижтимоий ҳимоя сиёсати орқали аҳолининг бой ва камбағал қатламлари ўртасидаги фарқнинг чуқурлашмаслигига, ижтимоий тафовут ва зиддиятларнинг кучайишини олдини олишга ҳаракат қилади. Лекин бу муаммонинг бошқа томони ҳам бор. Айрим ҳолларда камбағаллик учун кишининг ўзи айбдор бўлади. Ялқовлик, ишёқмаслик, лоқайдлик, боқимандалик ва шу каби салбий сифатлар уни камбағалликка маҳкум қилиб қўяди. Аллоҳ ҳам ҳаракатдаги кишиларни ёқтиради.

Нақл қилишларича, бир камбағал йигит бўлган. Камбағалчилик, йўқчилик туфайли хотини доим у билан уришаверар экан. Ўша йигит чойхонага чиқиб, бир нуроний кишига ҳасрат қилиб: «Хоғинни урдим – бўлмади, сўкдим – бўлмади, чакаги ҳеч тинмайди, нима қилишимни билмай қолдим» дебди. Шунда чол «Сен ёш экансан, ишла, меҳнат қил, пул топ, шу йўл билан

хотинингни оғзига ур, чакаги тинади - қолади», дебди. Йигит бу ўғитларга амал қилиб, тадбиркор бўлиб кетган, оиласи билан бирликда тинч-тотув, туқ-фаровон турмуш кечиришган экан.

Кўпинча фалон кишининг боши умр бўйи муҳтожликдан чиқмас эди, энди ўзига келиб, тукин-сочин рўзгор тебратмоқда, боз устига фарзандлари тадбиркор бўлиб, ҳашаматли бино қуриб олибди, машинали бўлибди, дала ҳовлиси бор экан, чет эл саёҳатларига мунтазам бораётган эмиш, деган гаплар қулоққа чалиниб қолади. Буни табиий ҳол деб қараш керак. Гап шундаки, деярли, бир инсон умри давомида ҳукм сурган шўро тузуми, барчани бараварлаштиришга, тенг тутишга уринган эди. Ўша вақтлари ҳалол пул топишга ёмон кўз билан қаралган, бой бўлиш нуқсон ҳисобланган. Бундай сиёсат кишилар хулқ-атвори, ҳатти-ҳаракатини ҳам белгилаб берган. Меҳнатсиз даромад олишга қарши кураш шиори асосида ўз иқтидори бўйича яхшироқ яшашга интилган кишилар таъқиб ва қувғин остига олинган. Аслида бундай ҳаракат ҳаёт қонунига зид эди. Чунки беш қўл баробар бўлмаганидек, иқтидорли, ҳаракатчан, тадбиркор одамлар фаровон турмуш кечиришга ҳақли эдилар. Бозор иқтисодиёти бундай ҳаракатни тўла-тўқис рўёбга чиқармоқда. Шу билан бирга масаланинг бошқа жиҳати ҳам бор. Моддий бойликка эгалик маънавий жиҳатдан етуклик билан уйғун ҳолда олиб борилиши керак. Кишиларнинг маънавий дунёси мусаффо бўлса, моддий турмуши ҳам мукаммалашаверади. Бойлар кўпайсаю, уларнинг маънавият даражаси қашшоқлигича қолса, миллий тараққиётга эришиб бўлмайди. Тараққиёт тақдирини пировард натижада маънавий жиҳатдан етук одамлар ҳал қилади. Хуллас, фидойиларча меҳнат қилиш, ғайрат ва шижоат кўрсатиш камбағалчиликдан қутултирадиган асосий воситадир.

Буюк аллома Баҳовуддин Нақшбандийнинг «Дил ба ёру даст ба кор», яъни «Дилинг Аллоҳда, қўлинг меҳнатда бўлсин», деб айтган пурмаъно сўзлари икки дунё саодати учун хизмат қилади. Аллоҳни танишга, йнсоф-диёнат, ҳалолликка чорлайди. Меҳнатдан қўл узмаслик эса фаровонлик демакдир.

Расм-русумлар инсон умри давомида такомиллашиб, моҳият ва мазмуни ўзгариб боради. Масалан, Катта Фарғона канали қурилишида машҳур санъаткорларимиздан Тамара-хоним, Мукаррамахон Турғунбоева, Ҳалима Носирова каби санъат дарғаларининг ўйин ва ашулалари томошабинлар томонидан ўта олқишланган, йигитлар қарсақлардан ташқари «дўст, «дод» каби сўзлар билан завқларини ифодалашган. Бундай завқланиш натижасида ўпкадаги эски ҳаво янгиланиб, қон айланиши яхшиланар экан. Ҳатто «дўст» демаганлар киноя ва таҳқир остига олинган экан. Эндиликда томошадан завқланган кишининг «дўст» тортиши кўп учрамайди. Аксинча, беҳаё бақириш-қичқиришлар, ғайри оддий «ув» тортишлар томошабиннинг ахлоқ мезонига айланиб бормоқда. Худди шундай аҳволни акса уриш жараёнида ҳам кўриш мумкин. Анча илгари пайтлар акса урган одамга ҳамма баробар «соғ бўлинг» деган иборани ишлатар эди. Бу сўзни айтмаганлар таънаи маломатга қолишар эди. Эндиликда эса акса берган одамнинг бошқа кишилар тинчлигини бузган шахс сифатида талқин қилиниши ва у аксарият ҳолатларда жамоа олдида кечирим сўраши одат бўляпти. Худди шунга ўхшаш яна бир жараён. Илгариги пайтларда бўлажак куёвнинг ишчанлиги ва тадбиркорлигини тўнка ёрдириб аниқланар эди. Ҳозирги кунда бу ҳолат куёв ва келинга эриш туюлади. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Ҳа, ҳаёт ҳамиша ўзгариб, янгиланиб боради. Бугун тўғри бўлган тушунча эртага нотўғри дейилиши мумкин. Ҳаёт – нисбийликдан иборат. Кишилар психологияси ҳам шунга мослашади. Машҳур олим Алберт Эйнштейн нисбийликка «Гўзал жонон қўйнидаги бир соат йигитга бир дақиқадек туюлади. Аммо йигитни қизиб турган печкага ўтказсангиз, бир дақиқа бир соатдек кўринади. Нисбийлик дегани худди шу бўлади, - деб бежиз изоҳ бермаган.

Аждодларимиз инсон наслу насабига катта эътибор билан қараганлар. Шажараларини турли ёзув манбаларида ифода этганлар. Оиланинг бир неча авлод чақалоқларига маълум муддат яшаш маскани эканлигини ҳисобга олиб, ҳатто бешикка оила шажараси ёзиб қолдирилар экан.

Шўро тузуми халқимизнинг насл-насабини, ўзидан олдинги етти авлодни билиш каби қадриятларига путур етказган. Тавсифномалар ёзишда кишининг камбағал деҳқон оиласида туғилганлиги асосий мезон қилиб олинди ва бу хизмат лавозимларига тайинлашда ҳар томонлама ҳисобга олинди. Шўро тамойили ҳаммани баб-баробар, насл-насабидан қатъий назар, тенг тутиш бўлди.

Ота-боболаримиз ўғилга қиз танлаганларида, аксинча, куёв томонни ўрганганларида бир-бирларининг аждодлари ва зотларини суриштирганлар, чунки фарзандлар бир кунмас бир кун, барибир, ўз зотларига тортадилар. «Онасини кўриб қиз ол, қуроғини кўриб бўз ол», «Қарисан, қартасан асли зотингга тортасан», «Қимирлатма лабингни, мен биламан тагингни» каби мақоллар бежиз ҳаёт синовидан ўтиб келмаяпти. Пайғамбаримиз ҳадисларида «насабларингни билинглар, қариндошларингга силаи раҳм қиласизлар» дейилган.

Яна бир гап. Ўзоқ ўтмишимиздан маълумки, насл-насаби тоза оиланинг фарзанди ахлоқ-одоб бобида баъзи чекинишлар қилиши мумкин. Лекин пировард оқибатда ўзининг асл насл-насабига қайтади. Тарбияли кишилар мақомидан жой олади. Шунинг учун бугун ҳар бир оила етти пуштининг билиши зарурлиги айтилмоқда. Бундан буён авлод-аждодларимизни махсус дафтарга қайд этиб ёзиб боришимиз лозим. Бу ҳар бир ўзбекнинг ўзлигини англашига, қадриятларимиз илдизини таҳлил қилишига имконият туғдиради. Буюк ҳазрат Алишер Навоий жуда тўғри таъкид этганларидай:

*Эл нечук топгай мениким,
Мен ўзимни топмасам.*

Ҳар қандай нарса, ҳатти-ҳаракатнинг меъёри бўлади. Одобли ёки одобсизликнинг ҳам чегараси мавжуд. «Одобни беодобдан урган» мақолининг заминида беадабнинг қилганини қилмасанг, одобли бўласан, деган мазмун ётади.

Ҳаётдаги самимий кулгу дилга ором беради, кишига куч-қувват бағишлайди, саломатликни мустаҳкамлайди. «Бир кулгу икки тухумнинг қувватини беради», деб ҳам бежиз айтилмаган.

Бугун АҚШлик тиббиёт мутахассислари кулгуни инсоннинг соғайишига ёрдам берадиган муҳим омиллардан бири деб қарайдлар. Шунинг учун шифохона ва клиникаларда масхарабозлар, махсус кулдирувчи шахслар касаллар билан ишлашга жалб қилинади. Касалликнинг турига қараб улар томонидан сокин ёки жозибали кулгу ижро этилади. Шу туфайли касаллар яхши кайфият ва руҳий мадад олиб, тезроқ тузалар, яралари ҳам тезроқ битар экан. Кулгунинг касалларнинг кўнглига ғашлик келтирувчи, кўпол, ёқимсиз, зерикарли бўлмаслигига жиддий эътибор қаратар эканлар. Аслида бўлар-бўлмасга кулиш, кулгуга ружу қўйиш одобсизлик саналади. Кўпни кўрган қариялар қаттиқ ва ноўрин кулувчиларнинг келгусида бошига ташвиш, ғам-андуҳ тушиб қолиши мумкинлиги, бир кулгунинг бир йиғиси бўлишини таъкидлайдилар. Ҳақиқатан ҳам, каклик қаҳқаҳа солиб кулгани учун бошига бало келади. Овчилар унинг кулгусидан сезиб, отиб оладилар.

Умуман олганда, бировнинг устидан, хусусан, унинг табиий-жисмоний камчиликлари устидан кулиш ақли расо кишиларнинг иши эмас. Инсонлар ўртасида самимий, ўринли, беозор, кишиларга завқ улашувчи кулгу ҳамиша бор бўлсин.

МАЪРИФАТ – ОЛИЙ ФАЗИЛАТ

«Парвардигори олам буюк зотларни ўзи азиз этган жойлардагина дунёга келтиради», - деган эди Президент И.А.Каримов. Ҳақиқатан ҳам ўтмишда Ватанимиздан етишиб чиққан буюк алломалар улкан илмий кашфиётлар, башоратлар қилганлар, маърифатни улуғлаганлар. Абу Райҳон Беруний Колумбдан 500 йил аввал океан ортида бизга маълум бўлмаган йирик қитъа борлигини илмий асослаб берган. У ўзининг «Ҳиндистон» номли китобида «...Баҳримухит ортида буюк рўйи замин бор», деб хабар берган эди. Бу ҳозирги Америка қитъасидир. Забардаст шоир Абдулла Ориповнинг «Колумбда бор аламиним маним, Ўзбекистон, Ватаним, маним» деган сатрларида катта ҳақиқат тараннум этилган. Ал-Хоразмий алгебра фанининг пойдеворини қўйган улуғ олимдир. Мирзо Улуғбек Самарқандда расадхона қуриб, 1119 та юлдузни тасвирлаб берган. У юлдузлар тўғрисидаги илмининг буюк ижодкори, XIV асрдаёқ одамнинг фазога парвоз қилишини орзу қилган улкан тафаккур соҳибидир.

Ҳамюртимиз Аҳмад ал-Фарғоний ер юзини ўлчаган, унинг харитасини чизган, глобус ва компасни ихтиро қилган. Ўша даврларда Нил дарёсининг кўтарилиб, тошиб туриши ва сувнинг йиллик ҳажмини аниқлаш мумкин бўлмаган. Олимнинг бебаҳо муҳандислик қобилияти ила Нил дарёсига махсус сув ўлчагич ўрнатилган ва бу иншоот туфайли ўша пайтларда деҳқону соҳибкорларга солиқ ҳажми аниқ белгилаб берилган. Аҳмад Фарғонийнинг «Самовий ҳаракатлар ва умумий илми нужум» китоби XII асрда кўплаб хорижий тилларга таржима қилинган. Европа университетларида асосий дарслик вазифасини ўтаган экан. Абу Наср Форобий дунёда Арастудан сўнг демократия ва фуқаролик жамияти асослари илмини ривожлантириб, китоб ёзган буюк мутафаккирдир. У нотани, чолғу асбоби скрипкани нота асосида чалишни ихтиро қилган. Абу Наср Форобийнинг миллий давлатчилик, давлат раҳбарининг 12 ҳислатга эга бўлишлиги тўғрисидаги ғоя ва

кўрсатмалари ҳозир ҳам ўз аҳамиятини мутлақо йўқотган эмас. «Давлатнинг вазифаси, - деб таъкидлайди қомусий олим Форобий, - инсонларни бахту саодатга олиб боришдир, бунга илм ва яхши эзгу ахлоқ ёрдамида эришилади». Ўзининг машҳур «Ҳидоя» асарини ёзиши жараёнида 13 йил рўза тутган ва нафс устидан ғолиблик тимсоли бўлган буюк ватандошимиз Бурхониддин Марғиноний ҳуқуқ илмининг асосчиларидан бўлса, Имом Мотуридий илоҳиёт илмларини тўла шакллантириб, такомилга етказган пири комил бўлганлар. Имом Ат-Термизий ахлоқ одоб, инсофу диёнат, адолату инсонпарварлик ғояларини олға сурган буюк сиймолардандир. Абдуҳолиқ Ғиждувоний эса олти ёшида Қуръонни ёд олган У киши сўфийлик тариқати асосчиларидан ҳисобланади.

Америка Қўшма Штатларининг нуфузли кутубхоналаридан бирида Ибн Сино ҳаёти ва ижодига аталган махсус доимий кўргазма ташкил этилган. Унда шу буюк шифокор туфайли тиббиётдаги ютуқлар 400 йил илгарилаб кетган, деб ёзиб қўйилган. Зотан, «медицина» атамаси «Мадади Сино»дан келиб чиққан дейилиши ҳам бежиз эмас, шекилли. Дунё тиббиётига улкан ҳисса қўшган моҳир шифокор, олим ва файласуф ватандошимиз Абу Али Ибн Синога океан ортидаги энг қудратли давлат кишилари томонидан берилган бундай баҳо қалбларимизни фахр-ифтихор туйғулари билан тўлдиради.

Ҳайратли жойи шундаки, азиз ва улуғ ватандошларимиз дунёдаги анчайин халқлар дунё сирларини ҳали англаб етмаган, айримлари оёқларига чипта ковуш боғлаб юрган, ўн бармоқни мукамал санай олмаган даврда ўз кашфиётлари билан жаҳонни лол қолдирганлар. Мумтоз адабиётимизнинг атоқли вакили Ғафур Ғулом Шарқ цивилизациясини бежиз шундай таърифламаган:

*Не-не тарихларни бошдан ўтказиб,
Талай жафоларни тортган эски шарқ.
Не-не даҳоларни тарбият қилиб,
Офтобдай жаҳонни нурга этди гарқ.*

Бинобарин, «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз ва кам бўлмаймиз ҳам» деган сўзлар улуғ қадриятларимизнинг уша шонли ўтмишига бориб тақалади. Ёшларимиз бундай теран илдизларни қалбдан ҳис қилишлари, чуқур ўрганишлари, фахр-ифтихор туйғулари билан яшашлари керак.

Аллоҳнинг нигоҳи тушган диёримиз пири комилларнинг макони бўлган. Жумладан, Имом Бухорий ҳазратлари Аллоҳ инъом этган умрларини пайғамбаримиз Муҳаммад (С.А.В.) муборак ҳадисларини тўплашга ва тадқиқ қилишга бағишлаганлар, шу сабабли кўп йиллар Маккада истиқомат қилганлар. Шунингдек, 10 га яқин йирик шаҳарларда бўлиб, ҳадис тўплаганлар. 600 мингдан зиёд ҳадисни жамлаганлар, ундан 200 мингини ёд билганлар. Шулар ичидан 7225 тасини «Ал-Жомеъ-ас-Саҳиҳ» номи билан китоб ҳолига келтирганлар. Бу тўғрида ҳазратнинг ўзлари «Мен бу китобни олти юз минг ҳадис ичидан ажратиб олиб, 16 йилда тамомладим ва Аллоҳ билан ўртамизда уни ҳужжат қилиб қўйдим», деб қайд қилиб ўтганлар.

Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф манбаларга асосланиб таъкидлашича, «Имом Бухорий ҳазратлари ғусл қилиб, икки ракъат намоз ўқиб, уйқуга кетар, тушларида Пайғамбар (С.А.В) келиб «ушбу ҳадис мендан» десалар, туриб китобларига ёзар эканлар».

Аллоҳ инъом этган билимга чексиз чанқоқлик, зукколик туфайли Имом Бухорий амалларга қизиқмаганлар, тожу тахтни орзу қилмаганлар, вазирлик лавозимини расман рад қилганлар. Ниҳоятда камтарона ҳаёт кечирганлар. Иймон-этиқодларининг мустаҳкамлигини қарангки, у киши намоз ўқиётганларида кийимларига ари кириб олиб, 17 жойларини чақишга улгурган. Аммо у зот намоз ўқишни ниҳоясига етказган эканлар. Имом Бухорийнинг Ислондаги буюк хизматлари боис Бухоро «Кичик Макка» деган рамзий номга сазовор бўлган.

Шӯро тузумида, атеизм ҳукмрон ақидага айланган шароитда Ватанимиздаги кўп азизу авлиёларнинг зиёратгоҳлари, жумладан, Имом Бухорий қабрлари ҳам қаровсиз аҳволга келтириб қўйилди. Имом Бухорийнинг 1200 йиллик тўйлари нишонланганда ташриф буюрган Марокаш подшоси ул зотнинг қабрини зиёрат қилмоқчи бўлган. Ушанда Марокаш подшосига «Зиёратгоҳга элтувчи йўл жуда ёмон!» деб ваз қилинган бўлса-да, аммо подшоҳ «Агар эмаклаб бўлса-да бориб, ал-Бухорий ҳазратлари ҳоки пойини, албатта, тавоф қиламан», деб азм қилган. Ноилож қолган маъмурлар уч кеча ва кундуз харобани бир оз эпақага келтириб қўйишган. Имом Бухорий ҳазратлари қабрини 1968 йилда Индонезия Президенти Сукарно зиёрат қилиб, қабрни қучоқлаб йиғлаган, қаровсиз қабрни қучириб олиб кетишга ижозат сўраган. Эвазига қабр ҳажми оғирлигига тенг миқдорда олтин ваъда қилган. Табиийки, унга рухсат берилмаган.

Имом (Бухорийнинг 40 йиллик тўйларида Бағдод халифаси унинг елкасига тўн ёпаркан, Шайхулислом шундай лутф қилган:

*Имом Бухорийга тенг бўлар ким бор,
Унинг зар тўнига енг бўлар ким бор.*

Имом Бухорий устозларидан бири «Бухорийнинг кўкрагидаги туки бўлишга рози эдим», деб у кишига ҳурмат билдирган.

Фақат мустақиллик туфайлигина бу улуғ зотнинг башариятда тутган ўрни юқори баҳоланди, Самарқанддан икки чақирим наридаги Хартанг қишлоғида жойлашган қабрлари ва унинг атрофи гўзал ва мафтункор хиёбонга, аҳолининг табаррук қадамжосига айлантирилди. Бугун Имом Бухорийнинг номи ер юзидаги бир миллиарддан ортиқ мусулмон фарзандлари орасида маълум ва машҳурдир.

Турли манбалардан олиниб, диққат-эътиборингизга кенг ҳавола қилинаётган маълумотлардан кўриниб турибдики, биз улуғ сиймоларнинг авлодларимиз. Дунё бугун улар қошида

бош эгмоқда. Биз, яъни уларнинг юртдошлари бундай юксак эҳтиромни чуқур англашимиз ва умри қуёш умрига тенг ватандошларимизга муносиб бўлишимиз лозим.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Имом Бухорий ёдгорлик мажмуини асраб авайлаш ва янада ободонлаштириш, аллома меросини ўрганиш ва тарғиб қилиш ишларини такомиллаштириш тўғрисида»ги Фармони ислом оламининг беназир намоёндаси, буюк муҳаддис Имом Бухорийнинг дунё маданияти хазинаси ва муқаддаси динимиз ривожига қўшган улкан ҳиссасини ватандошларимиз, айниқса, ёш авлод қалби ва онгига сингдиришда, шубҳасиз, муҳим дастуриламал бўлиб хизмат қилади.

Шонли тарихимиздан маълумки, диёримиздан чиққан улуғ алломалар илм дурдоналарини излаб турли мамлакатларга кетишган, инсоният келажаги, унинг равнақи учун кўплаб кашфиётлар, буюк ижодкорлик намунасини намоён қилишган, ўзларидан улуғ ном, мўътабар эъзоз, катта савобли ишлар қолдиришган. Бугунги миннатдор авлодлар уларни катта фахрифтихор билан хотирасида сақламоқда. Лекин на илож, қисмат туфайли уларнинг азиз ҳокипоклари ўзга юртларда қолиб кетган. Халқимиз эъзозидаги буюк зотлар: Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро, Камолиддин Беҳзод қабрлари Ҳиротнинг Мусалло манзилида, Ғазнада Беруний ҳазратлари, Қобулда Бобур Мирзо, Балхда Бобораҳим Машраб ётибдилар. Форобий ҳазратларининг мангу қўним топган жойлари Дамашқ шаҳрида, Аҳмад ал-Фарғонийники Қоҳирада, Абу Али Ибн Сино қабри Хамадонда, Зокиржон Фурқатники эса Ёркент-дадир.

Президентимиз И.Каримовнинг таклифи, Олий Мажлис сессиясининг махсус қарори, жамоатчиликнинг, зиёлиларнинг ташаббуси билан улуғларимиз хоки ва мўътабар зиёратгоҳларини обод этиш йўлида бошлаган хайрли тадбирлар халқимизнинг буюк мутафаккирлар, алломалар, шоирлар,

давлат арбобларига бўлган чуқур ҳурмати, иззат-икромининг яққол белгисидир. Буюк аждодлар руҳини ҳамиша ёд этиш ҳар бир ўзбекнинг, ўзбекистонликнинг қалбидан мангу жой олиши лозим. Дарҳақиқат, «Тарихий хотирасиз келажак йўқ». Биз буюк сиймоларни эслаб, азиз тутсак, буни ёшлар кўради. Бу анъана ёшлар қалбидан жой олади, демак, қадриятларимизнинг давомийлиги барқарор бўлади.

Бобокалонларимиз илм олишга жуда катта меҳр қўйганлар, унга интиланлар, бошқаларни ҳам шунга даъват қилганлар. Компьютер, тафаккур, тараққиёт асри деб аталаётган XXI аср муаммоларини ҳам илм орқали ҳал қилинмоқда. Зотан, илм инсонни ғоявий, руҳий баркамолликка эриштиради, иймон-этиқодини шакллантиради, ўзидан жамият тараққийси учун савобли ишлар қолдириш каби олижаноб мақсадга йўналтиради. Қуръоним Каримда «илм» сўзи 750 марта, «ақл» сўзи эса 50 марта тилга олинган. Пайғамбаримиз ҳадисларида «Гарчи Хитойда бўлса ҳам илмга интилинлар, чунки илм талаб қилишга ҳаракат қилиш ҳар бир муслим ва муслима учун фарздир», дейилган. Дуне тан олган мутафаккир Аз-Замахшарийнинг «... ёки илмли бўл, ёки илмга таяниб иш тутадиган бўл, лоақал илмни тинглаб эшитадиган бўл», деган пурмаъно гаплари илмга интилувчи ёшларга ҳарорат ва илҳом бағишлайди.

Диёримиз тарихан буюк мутафаккирлар етишиб чиққан макон бўлганлиги, қонимизда улар қони оқаётганлиги боис XX асрда ҳам, Ватанимиздан юзларча олимлар, алломалар етишиб чиқиб, жаҳон илм-фанига катта ҳиссаларини қўшдилар, ноёб кашфиёт ва ихтиролар қилдилар. Жумладан, қадим-шуносликда Яҳё Ғуломов, фалсафа ва ҳуқуқ соҳасида Иброҳим Мўминов ва Отабой Эшонов, геология соҳасида Ҳабиб Абдуллаев ва Иброҳим Ҳамробоев, биология ва тиббиёт соҳасида Ёлқин Тўрақулов, Восит Воҳидов, адабиётшуносликда Ойбек ва Шайхзода, математика соҳасида

Қори-Ниёзий, Тошмуҳаммад Саримсоқов, тўқимачиликда Мақсуда Ҳожинава, ядро физикаси соҳасида Содик Азимов, кимё соҳасида Обид Содиков ва шунга ўхшаш кўплаб фидойи ватандошларимиз номларини бу ўринда фахр билан тилга олсак арзийди. Номлари тарих саҳифасига зарҳал ҳарфлар билан ёзилган бундай улўғ инсонларни доимо ёдда тутиш ва энг муҳими, уларнинг анъаналарини давом эттириш барчамиз, ҳамма фан заҳматкашлари учун ҳам фарз, ҳам қарзидир.

Кўҳна тарих учун мустақилликка эришилган йилдан сўнг ўтган давр киприк қоқгудек фурсатдир, лекин у ўзбек халқи учун асрларга татиғулик муддатга айланмоқда. Ота-боболаримиз орзу қилган мустақилликка эришганимиз туфайли диёримизда жуда кўп жаҳоншумул аҳамиятга молик ишлар қилинди, қилинмоқда. Шулардан бири бутун дунёга донг таратган аллома-мутафаккирларимизнинг, азизу анбиёларимизнинг жаҳон цивилизациясидаги ўрни ва аҳамиятини халқаро миқёсда юзага чиқаришимиз, уларнинг ҳурматини ўрнига қўйишимиз бўлди. Энди гап улўғ боболаримизнинг буюк кашфиётларидан руҳий қувват олиб, уларнинг оламшумул ишларини давом эттиришда, яъни замон тафаккуридан илгарилаб кетган даврни, оламни олға ҳаракат қилдирадиган ақл эгаларини етиштириб беришда қолмоқда. Элимизнинг суюкли шоири Эркин Воҳидов бу тўғрида қуйидаги мисраларни битган:

*Қуллик қил демасман, юрт тупроғин ўп,
Унга қуллар эмас, фидолар керак.
Унинг сену мендек шоирлари кўп,
Буюк элга энди даҳолар керак.*

«Таълим тўғрисида»ги Қонун, «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» вазифаларини изчил амалга оширилиши, ўзбек ёшларининг чет элларга бориб, муваффақиятли ўқиб-ўрганиб келишлари, иқтидорли ёшларимизнинг катта кашфиётлар қилиб, юлдуз янглиғ порлаб туришлари, уларнинг жаҳондаги нуфузли олимлар томонидан тан олиниши ва

фанимиз тараққиётидаги янги-янги ижобий жараёнлар, иншо-аллоҳ, ана шундай даҳоларнинг диёримизда етишиб чиқишини кафолатлайди.

Ерга, сувга, ҳавога муҳаббат халқимизнинг азалий қарор топган қадриятларидандир. Инсоният пайдо бўлибдики, атроф-муҳит туғрисида қайғуради, ўйлайди. Масалан, эрамиздан 500 минг йиллар илгари Афинада «Ахлатни кўчага ташламаслик» ҳақида қонун қабул қилинган экан.

Буюк аллома Абу Али Ибн Сино: «Агар ҳавода чангу губор бўлмаса, инсон минг йил яшар эди», деган. Инсон умри ҳақидаги бундай башорат ҳозирча ўз қийматини йўқотмайди. Чунки умримиз, соғ-омонлигимиз, бизни ўраб турадиган табиатга ва унга бўлган муносабатимиз, муомала маданияти-мизга боғлиқ. Табиат бойлиги тўкин дастурхон бўлса, инсон ундан ўз насибасини олувчи меҳмонга ўхшайди. Бунга у самарали меҳнат орқали, табиат неъматларидан оқилона фойдаланиш ва унинг гузалликларидан баҳраманд бўлиш орқали эришади. Шунини таъкидлаш керакки, Шўро тузумида пахта яккаҳокимлиги авж олиб, она табиатга даҳшатли зиён етказилди. Табиатга нисбатан куч ишлатиш, уни мажбурлаш меъёридан ортиқ номутаносибликни вужудга келтирди. «Ғалаба қўрбонсиз бўлмайди» шиори остида турли захарли химикатлар ишлатилиб, аҳолини ҳар хил касалликларга дучор қилинди. Маълумки, халқимиз табиатни асраш-авайлаш, озодаликни таъминлашда бой анъаналарга эга.

Ўзбекларда табиатни севиш бешиқдан, она алласидан бошланган. Гарчанд алла ёдида қолмаса-да, унинг мазмуни боланинг руҳиятига сингган. Ўзбек хонадони ҳамиша сарам-жон-саришта, тозалиги ва озодалигидан ёғ тушса ялагудек ҳолатда бўлган. Ахлат учун, мағзава тукиш учун махсус чуқур тайёрланган. Хонадон соҳибалари ҳар тонг тегишли ҳовли-жойларни, кўча-атрофни супуриб, сувлар сепганлар. Келинлар, бўйи етган қизлар эса яхши орзулар қилиб гўё ўзларининг

меҳрларини сепганлар. Каттадир-кичикдир - ҳар бир ҳовли гулзорга, боғига эга бўлиб, улар ҳамиша меҳр билан парвариш қилинган.

Ижодкор япон халқи ноқулай табиий иқлим шароитларида яшаб, япон мўъжизасини яратиб, дунёга таратмоқда. Айни пайтда матбуот хабарларига қараганда, японияликлар ўзлари истиқомат қиладиган кўп қаватли уйлар томига дарахтлар экиб, гулзорлар бунёд қилмоқдалар. Шу уйларда яшовчи кишилар у ерда сайр қилиб, ҳордик чиқармоқда эканлар.

Лекин, умуман олганда, бугун она-табиатга, унинг мусаффо бўлишига лоқайдлик, бепарволик мавжуд. Она табиатга муносабат, энг аввало, инсонийликка боғлиқ. Ахир, ақли расо одам ўзи ўлтирган жойни ўзи булғамайди-ку ёки ўзи ўстирган дарахт шохини ўзи кесмайди-ку, ўзи ичадиган сувга ўзи тупурмайди-ку! Айрим жойларда ёш болалар, ноинсоф кимсалар томонидан дарахт шохлари синдирилмоқда ёки аёвсиз кесиб ташланмоқда. Қайси бир фидойи киши халқ дастурхонини нозу неъмат билан тўлдираман деб дарахт кўкартирса, кимдир фойда кўраман деб уни кўпориб олиб кетмоқда. Ёки гуркираб турган гулларни сўғуриб, йўл четига улоқтириб кетиш ёвузлик эмасми?

Кўҳна тарихдан маълумки, азал-азалдан аждодлар кўчат экиб, уни асраб-авайлаганлар. «Авесто» китобида ёзилишича, дарахтни синдирган шахсни бир йўла 25 дарра уриш билан жазоланар экан. Ҳозир ҳам қатор давлатларда озодалик, уй-жойни ободонлаштиришга эътибор давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Англиянинг Дерби шаҳрида, масалан, шахсий боғида тозаликни сақламагани учун Грэхем исмли фуқаро 4 ой муддатга қамоқ жазосига ҳукм этилган.

Бугун ахлат, чиқинди буюмлари табиатни мажруҳ қилмоқда. Мутахассис олимлар фикрича, атроф-муҳит ифлослиги ўз моҳияти жиҳатидан ер юзидаги очлик ва қашшоқлик офати билан баробар турар экан. Беш кунлик дунёда ҳар бир инсон тинч-тотув, сарамжон-саришта, тўқ

яшаб, тоза ҳаводан нафас олиши, умрини узайтиришнинг барча воситаларидан фойдаланиши муҳимдир. Бинобарин, боқадиган еримизни, ичадиган сувимизни, нафас оладиган ҳавомизни авайлаб-асраш инсонийлик тамойилига айланиши даркор.

Халқимизда «Яхшидан боғ қолади», деган ибратли нақл бор. Дарҳақиқат, ота-боболаримиз қўлларидан келганича, боғ яратишган. Табиатни бойитиш, атроф-муҳитни кўкаламзорлаштириш ишларига ҳамиша эътибор билан қараб келишган. Ҳатто умри поёнига етиб қолган кексалар ҳам кўчат экиб, боғ қилиб, ёшларга ибрат бўлишган. Биламизки, аксарият мевалар кўплаб касалликларга даводир. Меваларда инсон танаси учун зарур барча моддалар мавжудлигидан уларни кўп истеъмол қилган кишининг, одатда, табибга иши ҳам тушмайди. Боғ яратиш меҳнатсеварлик, саховатпешалик, келгуси авлод учун эзгу ишлар қилиш белгиларидан ҳисобланади. Шунинг учун бобокалонимиз Амир Темур қуйидаги нақлни қаттиқ ушлаганлар:

*Хон бўлсанг-да боғ ярат,
Гадой бўлсанг-да боғ ярат,
Бир кун эмас – бир кун,
Мевасини татирсан, -*

Соҳибқирон Амир Темур боғ яратиш ҳаракатига муҳим давлат иши сифатида қараганлар. У зот «қай бир жойдан бир туп дарахт кестирсам, ўрнига ўнта кўчат эктирдим», деб айтганларида минг бора ҳақ эдилар. Масалан, машҳур «Боғи Шамол» боғ-қасрининг бунёд этилишига ўзлари бош бўлганлар. Унга хилма-хил, сара мевали, шунингдек, хушбўй ҳид таратувчи соя-салқин берувчи манзарали дарахтлар эктирганлар. Боғларда меъморий санъатнинг ноёб намунаси сифатида қасрлар ҳам қурдирганлар.

Амир Темурнинг боғ яратишдек фаол ҳаракати боис Самарқанд атрофида Боғи Шамолдан ташқари Боғи Дилкушо, Боғи Беҳишт, Боғи Баланд, Боғи Чинор каби 12 та боғ-сарой барпо этилган. Бу боғларда туриб, у давлат ишларини бошқарган. Шунинг таъкидлаш керакки, Амир Темур сафарда бўлган пайтлари бу боғлар оддий фуқаролар ихтиёрига берилган. Шаҳар аҳолиси қариндош-уруғлар, яқинлари билан биргаликда боғларда эркин ҳордиқ чиқаришган. Дам олувчилар боғларда пишиб ётган мевалардан, бемалол, баҳраманд бўлганлар. Амир Темурнинг боғ яратишга бўлган иштиёқи келажакда Темурийлар авлоди (хусусан, Бобурийлар сулоласи) томонидан янги бир урфга айлантирилган эди.

Сувга муносабат миллий қадриятларимиз тамойилларидан биридир. Сув табиат мўъжизаси, муқаддас неъматдир. Унинг ўрнини босадиган манба йўқ. У инсоният, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси яшаши ва ривожланиши учун абадул-абад ўзига хос ҳаётий зарурият ҳисобланади. Лекин бугун Ер юзи аҳолисининг 40 фоизга яқини ичимлик сув тақчиллиги муаммоси билан дуч келмоқда. Чунки Ер юзининг тўртдан уч қисми сув бўлса-да, унинг 97,5 фоизи шўр сувдир.

Мутахассислар таъкидлашича, бир кеча-кундузда дунёдаги барча дарё ва кўлларга 6 миллион тонна ифлосланган сув оқавалари қуйилмоқда экан. Сувнинг ифлосланиши натижасида ҳар йили 500 миллиондан ортиқ киши турли касалликларга чалинмоқда. Бинобарин, сув танқислиги глобал муаммога айланиб қолди.

БМТ маълумотларига қараганда, 2025 йилда сувга бўлган талаб 1995 йилдагига нисбатан 1,5 баробар кўпаяди. Шу туфайли ҳар йили камида 130 млн. тонна озиқ-овқат маҳсулоти етишмовчилиги юзага келади. Бу ҳолатга Орол фожеаси ҳам ўз таъсирини ўтказар экан.

Орол денгизи XX асрнинг ўрталарида ички сув сизими бўйича дунёда тўртинчи ўринда турарди. Бироқ 1995 йилга

келиб, у ўзининг тўртдан уч қисмини йўқотди, сув сатҳи қарийб 20 метрга пасайиб кетди. Денгиз бурунги қирғоқларидан 100-150 километр ичкарилади. Денгизнинг қуриб кетишидан бутун Марказий Осиё ҳудуди ҳам азият чекмоқда. Шунинг таъкидлаш керакки, Оролни қутқариш юзасидан муайян чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Лекин улар ҳали етарли самара бермаётир.

Ота-боболаримиз қадим-қадимдан сувга алоҳида меҳр билан қарашган, ёшларга, «Ҳовлини супурганда ахлатни сувга супурма, оқар сувга турли нарсаларни ташлама, ариқдаги сувга тупурма, ифлослантирма, гуноҳ бўлади», деб насиҳат қилишган.

Тарихий манбалар гувоҳлик беришича, Жалолиддин Мангуберди Жайхун дарёсига кесак отгани учун ўз укаси Ўзлоқшоҳнинг юзига шапалоқ уриб: «Сув – муқаддас неъмат. Сен Жайхунни онамиздек азиз бил», деб танбеҳ берган экан.

Бинобарин, сув танқислиги бўлиши башорат қилинаётган бир шароитда томчиси зар бўлган бу табиат мўъжизасини асраб-авайлаш чин инсоний бурчимиз бўлиб қолмоғи лозим.

Маълумки, муздек зилол сувнинг бошқа истеъмол буюмлари сингари ранги ҳам, ҳиди ҳам йўқ, баҳоси ҳам йўқ. Инсоннинг қизиқ феъл-атвори бор: ўзи учун энг зарур нарсаларнинг қадрига етмай, уларни хор қилади. Охир-оқибат унинг увологи учрашини ўйлаб кўрмайди. «Олдиндан оққан сувнинг қадри йўқ», деган мақол ҳам борки, у бу фикрни тўлиқ ифода этади.

Бугун Ўзбекистонда аҳоли жон бошига сувни истеъмол қилиш даражаси ривожланган мамлакатларга қараганда икки маротаба юқори бўлмоқда. Ҳисоб-китобларга қараганда, ҳажми 15 миллиметрли бир дона носоз жумракдан бир кечакундузда беҳуда оққан сув билан 360 нафардан зиёд кишини кунлик эҳтиёжини қондириш мумкин бўлар экан. Ҳолбуки, жаҳон тажрибасида ичимлик сув баҳоси ортиб бормоқда. Сув қатраси дур қатрасига айланмоқда. Масалан, АҚШда фермерлар маккажўхори сув талаб бўлган пайтда об-ҳаво

маълумотини интиқлик билан кутишар, агар ёмғир ёғиш башорати бўлса, экинни тежамкорлик билан ёмғир сувида сугоришар экан. Кўряпмизки, фермер экин учун бекорга пул тўлашни лозим кўрмай, табиат инъомидан фойдаланади. Хитойнинг қатор вилоятларида махсус ҳавзалар қурилган бўлиб, уни ёмғир сувлари билан тўлдириб, мақсадга мувофиқ равишда ишлатилади. Исроилликлар сувни тежаш мақсадида анча мураккаб бўлган жараён – экинларни томчилатиб сугориш усулини жорий қилганлар.

Сувдан тежаб-тергаб фойдаланиш, исрофгарчиликка йўл қўймаслик маънавий юксаклик омилидир. Сув инсонларга ато этилган энг қадрли неъматлардан биридир. Қуръони Каримда «Биз сувни ҳаёт манбаи қилиб ва покловчи қилиб бердик» дейилган. Бинобарин, сувни тежамаслик суннатдан ва унинг савоб фазилатларидан бенасиб қолишга олиб келади.

Хуллас, сув ҳаётий эҳтиёж бўлиб, ундан оқилона фойдаланиш ҳар биримизнинг чин инсоний бурчимиздир. Сувни тежаш ғояси қон-қонимизга сингиб кетиши, уни асраш юрт тақдирини асраш даражасига кўтарилиши ва бу борада барча тарғибот-ташвиқот, тажриба ва ўғитларни ишга солиниши лозимдир.

Бозор иқтисодиётининг қондаси шуки, ишлаб чиқарувчи ўзини ҳўжайин деб ҳис қилиши, ўз меҳнатининг натижаларидан манфаатдор бўлиши керак. Кимнинг маҳсулоти яхшироқ ва арзонроқ бўлса, ўша маҳсулотга талаб ҳаммадан кўпроқ бўлади. Бу ерда ҳеч қандай сиёсат ёки мафкура ўз таъсирини ўтказа олмайди. Бундай жараённи ҳисобга олмаслик, иқтисодиётда инқироз ва халқнинг турмуш даражасининг кескин пасайишига олиб келади. Аравани отдан олдин қўйилмагани каби сиёсатни иқтисоддан олдин қўйиб бўлмайди. Халқимизнинг «Аввал таом, баъдаз калом» деган нақли бежиз айтилмаган. Айтишларича, афанди меҳмонга чақирилган, лекин унинг олдига анча вақт ўтганлигига қарамай, ҳеч қандай егулик

қуйилмаган. Оч ҳолда қолдирилган афандидан мезбон «Кўнглингиз қайси мусиқани тусайди», деб сўраганида, у қозонга капгир урилганда чиққан овоз – мусиқани жон-жони билан тинглашини билдирган. Бу, албатта, ҳазил-мутойиба, лекин унинг тагида муайян ҳақиқат ётибди.

Президент И.А.Каримов таъкидлаб ўтганидек: «Аввал одамларнинг қорнини тўқ, устини бут қилайлик, оч одам мусиқани ҳам қорни билан эшитади. Қулоғига гап кирмайди».

Ҳа, иқтисодиёт ҳар қандай макон ва замонда устувор бўлиб қолади. Бугун республикамызда иқтисодиётни эркинлаштириш ва ислохотларни чуқурлаштириш сиёсий вазифаларни ҳал қилишнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Инсоният пайдо бўлибдики, фаровонлик томон ҳаракат қилади, фаровонлик учун курашади. Одам моддий неъмат ишлаб чиқарувчи ва шу билан бирга уларни истеъмол қилувчидир. Унинг табиати қизиқ: дастурхони тезгина тўкин бўлса, мисоли лифт ҳаракат тезлигида... Аслида аҳоли фаровонлиги секин-асталик билан, гўёки зинама-зина юқорига кўтарилиб боради. Фаровонлик чекланган ресурслар шароитида чексиз эҳтиёжларни қондириб бориш даражасини билдиради. Бугун мамлакат иқтисодиётининг қудрати ва фаровонлиги кўрсаткичи ялпи ички маҳсулотнинг аҳоли жон бошига тўғри келишига кўра ҳисобланади. Дунё бўйича у турлича миқдорни ташкил этади. Қатор мамлакатлар унинг юқори даражасига эришганлар. Бундай фаровонликка меҳнатсиз эришиб бўлмайди, у осмондан ташланмайди, ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди. Фаровонликнинг юксаклигига эришиш учун ҳар бир ўзбекистонлик кечагига қараганда бугун, эртага эса бугундан ҳам зиёд меҳнат қилиши, иш сифатини ошириб бориши керак. Юксак фаровонлик калити меҳнатдир. Бозор иқтисодиёти боқимандаликка чек қўяди, меҳнат қилмасдан «олма пиш-оғзимга туш» қабилида иш тутаетганлар юқори турмуш фаровонлигига эга бўла олмайдилар.

Ҳассос шоиримиз Эркин Воҳидовнинг бундан анча йиллар илгари деҳқон тилидан ёзилган қуйидаги шеърӣ сатрлари бугун ҳам ўз мазмун ва моҳиятини йўқотмаган:

*Тириклик деганнинг ўзи бўлмайди,
Ризқ осмондан тушмас чекиб ётсанг нос.
Озроқ жон койитса одам ўлмайди,
Бизлар ишляпмиз,
Бу меҳнат, холос.*

Президент И.А.Каримов таъкидлаб ўтганидек: «Мустақиллик йилларида одамларимизнинг тафаккури, дунёқараши, ҳаётга бўлган муносабати ҳам тубдан ўзгарди. Турмуш даражаси, оиласининг фаровонлиги, энг аввало, ўзига боғлиқ эканлигини тушуниб етаётган одамлар тобора кўпайиб бормоқда».

Бозор иқтисодиёти оилада иқтисодий тарбия масалалари билан изчил шуғулланишини тақозо этади. Оилада фарзандни ёшлигиданоқ иқтисод ва тежамкорликка ўргатиш, касб-ҳунарга йўналтириш керак, токи у оила бюджети қандай шаклланишини билиб борсин. Оила аъзолари бир бурда нон қандай воситалар билан ризқ бўлиб дастурхонга келишини ҳис этсин. Оилага тегишли уй-рўзғор, бисот буюмларини асраб-авайласин. У сувдан, газдан, электрдан ва бошқа ашёлардан оқилона фойдаланилса, оилага қандай наф келтиришини идрок қилиши, улардан тежаб-тергаб фойдаланиши лозим. Шунингдек, бугун тўла-тўқис таъминланган боланинг гердаишига, аксинча, кам таъминланганнинг унга ҳасад қилишига ҳам йўл қўймаслик зарур. Турмуш фаровонлиги яхшиланиб боришига умид билан яшаш керак. Ҳар бир бола ота-онаси қандай ҳалол меҳнатлар эвазига маблағ топаётганлигини сезсин, таҳлил қилиб кўрсин. Мана, бир мисол. Японияда узоқ вақт сафарда бўлган бир зиёли менга қуйидаги воқеани ҳикоя қилиб берган эди: «Бир ёш ота-она фарзандини сайр, қилдириб, музқаймоқ сотадиган дўкон олдидан ўтаётганида бола музқаймоққа бир қараб кўяди-да, йўлида давом этаверади. Уни тўхтатиб, «Сен музқаймоқни ёмон кўрасанми?»,

деб сўраганларида «Мен-ку яхши кўраман, бироқ оила бюджетимиз бугун шунга имкон бермайди», деб жавоб қайтарган».

Япония мактабларида янги ўқув йили бошидаги машғулотларнинг бири «Бизнинг ҳаётий мақсадимиз иқтисод ва тежамкорликдир» деган мавзуга бағишланиб, бу ўлканинг табиий иқлим шароитлари ноқулайлиги (мунтазам вулқон отилиши, zilzilalar содир бўлиши), ресурсларнинг чекланганлиги (оз миқдорда кўмир ва мис захиралари борлиги)га ишора қилинар экан.

Мустақилликни қўлга киритган, бепоён имкониятлар мамлакати ҳисобланган ўлкамиздаги ҳар оилада иқтисодий таълимни изчил йўлга қўйиш, аниқса, иқтисод ва тежамкорликни яшаш мезонига айлантириш лозим.

Буюк маърифатпарвар ёзувчи Абдулла Авлоний «Иқтисод деб пул ва мол каби неъматларнинг қадрини билмакка айтилу... Аллоҳ таоло исроф қилувчиларни суймас, иқтисодиётга риоя қилган кишилар ҳамма вақт тинч ва роҳатда яшарлар», деб кўрсатган эди.

Оилаларда иқтисодий тарбиянинг шаклланишига, энг аввало, мактабгача болалар муассасалари, мактаблар катта ёрдам бермоқлари лозим. Бу ўринда ўқувчиларга «Иқтисод алифбоси» ўқитилиши самарадорлигини, таъсирчанлигини таъминлаш керак. Унда меҳнат, оила, ишлаб чиқариш, савдо, бозор, баҳо, бошқариш муносабатлари содда, равон тилда тушунтириб берилиши жуда муҳимдир.

Инсоният шундай бир мўъжизаки, кези келганда чумолига ҳам озор бермайди, компьютерларни ўйлаб топади, космосга чиқади, ер қаъридан маъданлар олади, саҳроларга сув чиқариб, уни бўстонга айлантиради, кўплаб эзгу ишлар қилиб, халқ меҳрини қозонади. Лекин шундай бағритош, ёвуз инсонлар ҳам борки, улар ўз ҳатти-ҳаракатлари билан жаҳон аҳлига қайғу-азоб келтирадилар, бунёдкорлик ишларига болта урадилар. Улар инсон деган улўғ номга нолойиқдирлар. Аслида яхшилар туфайли дунёда мувозанат сақланиб, осуда ҳаёт ва фаровонлик таъминланмоқда. йўқса, худо кўрсатмасин,

кунимиз ёмонларга қолган тақдирда, дунё остин-устун бўлиб кетиши ҳам мумкин эди.

Терроризм – энг мудҳиш ёвузликлардан биридир. У XXI аср вабоси бўлиб қолди. Террор миллат ва чегара билмайди. АҚШда 2001 йил 11 сентябрдаги террор туфайли 91 миллатга мансуб 3 мингга яқин киши санокли дақиқаларда қурбон бўлди. Москвадаги маданият саройларидан бирида 2002 йил октябр ойи охирларида содир этилган террорчилик ҳаракати ҳам юзлаб бегуноҳ кишиларнинг ёстиғини қуритди. Айни пайтда террорчиларнинг аянчли қисмати билан тугади. Дунё мусулмонларининг нигоҳи қадалган, Аллоҳнинг уйи аталмиш муқаддас Каъба жойлашган ҳудуд – Саудия Арабистонида «Ал-Қоида» террорчилик гуруҳи томонидан содир этилган ёвузлик улардан ҳақиқий диний эътиқод ҳам ҳазар қилишини исботлаб берди. Террорчилик ҳаракати бизни ҳам четлаб ўтмади. 1999 йилнинг 16 феввалида юз берган фожиа нафақат Президентимизга, балки мустақиллигимизга, диёримиз келажагига қаратилган суиқасд эди. Шунингдек, турли йилларда террорчилик ҳаракати мамлакатимиз қатор ҳудудларида ватангадолар томонидан содир этилди. Шукурлар бўлсинким, уларнинг ёвуз ниятлари амалга ошмади.

Афғонистонда дунёдаги тинчликсевар кучлар томонидан терроризм уруғини йўқ қилиш, сиёсий бошбодокликни бартараф этиш соҳасида катта ишлар амалга оширилмоқда. Бу ерда тотув, демократик ҳаёт изга тушади, деб умид қилинмоқда.

Америка Қўшма Штатлари ва Буюк Британия бирлашган қуролли кучларининг Ироқда Саддам Ҳусайн истибдодини афдариш бўйича олиб борган уруши аксарият жаҳон жамоатчилиги томонидан терроризм илдизларига қарши қаратилган жиддий ҳаракат деб баҳоланмоқда. «Хизб ут-таҳрир» айирмачилик, ақидапарастлик ҳаракати дунёдаги кўпгина мамлакатларда, барча араб давлатларида ноқонуний деб эълон қилинди.

Республикаимизда террорчилик ҳаракатининг бели синдирилган, асосий манбалари йўқ қилинган бўлса-да Президентииз И.Каримов «Ҳушёрлик, огоҳ бўлиб яшаш – бу бир

кунлик ёки бир ойлик мавсумий масала эмас, балки кундалик амалий ҳаракат бўлиши лозим», деб даъват этмоқда.

Ароқхўрлик, унга ружу қўйиш оилага, жамоага ва умуман, жамиятга ҳеч қайси замонда наф келтирмайди.

Тиббиёт ходимларининг таҳлилига кўра, ароқхўр оилаларда ақли заиф, жисмоний камчиликларга эга, тутқаноқ касалига дучор бўладиган, ошқозони тез жароҳатланадиган фарзандлар дунёга келар экан. Ароқхўр ота-оналарнинг ҳар иккидан бири юрак-қон томир, учдан бири жигар, тўртдан бири ўсма, бешдан бири буйрак хасталигига чалинарган. Бугун ёшларга тегишли қонунбузарлик ҳолатларининг 88 фоизи ароқ туфайли содир этилмоқда. Қарангки, 75 грамм ароқ автоулов ҳайдовчисининг ҳушёрлигини 30-40 фоизга пасайтириб юборар экан.

Ароқ ичиш авлод келажагига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Соҳибқирон Амир Темур бу жараёнга жиддий эътибор қаратганлар: «Ўғилларим, набираларим ва яқинларимга бирон томчи шароб ичиб, хотинларига яқинлашишни маън этдим. Зеро, шаробнинг таъсирида бунёдга келган фарзанд насл-насабининг бузилишига таъсир этгай, деб шу покиза йўлни тутдим», - деб буюк бобомиз сабоқ берганлар. Ароқ инсонлар ўртасига адоват ва нафрат солувчи, тубанликка етакловчи воситадир. Донишмандлар айтганидай «шароб савобни ейди». Айрим кексалар, ҳатто аёлларнинг ароқ ичиши ахлоқ-одобга тўғри келмайдиган фожеадир. Шу ичкилик туфайли дунё бўйича кўплаб нохуш воқеалар, фожеалар, ҳатто урушлар содир бўлганлиги тарихимиздан аёндыр. Подшоҳ Ҳусайн Бойқаронинг севимли невараси Мўминмирзонинг ўлдирилиши ҳам шу касофат туфайли содир этилди ва ўтмишимизнинг «қора доғлари»дан бири бўлиб қолди.

Буюк шоҳ ва шоир Мирзо Бобур ҳам май ичишга одатланиб қолганлигини ўзининг «Бобурнома» асарида баён қилган. Лекин таҳсинга лойиқ жойи шундаки, май унинг кўнглидаги ғубор эканлигини, тавба зарурлигини ўз вақтида

англаб етган, нафсга тобе бўлиш умрга зое бўлиши мазмунида махсус шеър битган. Май учун керак бўлган олтун-кумуш идишлар ҳаммаси синдириб тишланган, ўзи ва уч юзга яқин беклар, сарой ходимлари ичмасликка сўз бериб, тавба қилганлар.

Ичмаслик жуда катта ижтимоий-иқтисодий, маънавий-маърифий аҳамиятга молик жараёндир.

Таниқли донишманд Б.Франклин тўғри кўрсатиб ўтганидек: «Ичмаслик учоққа ўтин, қозонга гўшт, дастурхонга нон, давлатга маблағ, ҳамёнга пул, баданга қувват, танага кийим-кечак, каллага ақл, оилага фаровонлик бахш этади».

Ичкиликбозлик оғир, лекин бедаво дард эмас. Уни бартараф этиш, энг аввало, инсон иродасига боғлиқ. Аммо бу иродани тарбиялашда жамиятнинг, жамоанинг, муҳитнинг, оиланинг, ёру биродарларнинг сидқидилдан кумаги бўлиши зарур.

Гиёҳвандлик - «оқ ажал» соғлом турмуш тарзи ва тараққиётга акс таъсир кўрсатиши жиҳатидан умуминсоний қадриятларга зид мудҳиш ҳодисадир. Дунёда содир этилаётган жиноятларнинг 57 фоизини бевосита ёки билвосита гиёҳвандлик билан шуғулладиганлар амалга оширмоқда. БМТ маълумотларига қараганда, дунёда гиёҳвандлар сони 200 миллионга етди. Гиёҳвандларнинг 62 фоизи ОИТС касали билан оғришга мойил бўлар экан. Гиёҳвандлик давлатларнинг ички ва ташқи сиёсатига, уларнинг иқтисодий мустақиллигига ва барқрорликка таҳдид қилмоқда. Наркомания янгидан-янги қурбонларни домига тортмоқда, терроризм каби иллатларни озиқлантирмоқда. 140 миллион аҳолиси бор Россияда, масалан, кейинги 5 йил ичида наркоманлар 3 марта ошиб, қарийб 4 миллион киши атрофида Уларнинг ичида болалар ва ўсмирлар 400 минг нафарни ташкил этади. Бошқа жиҳатдан олганда, 126 миллионли Японияда атиги... 159 нафар ўқувчи-ёшлар гиёҳвандлик билан шуғулланиши, уларнинг алоҳида назоратга олиниши бу «оқ ажал»га қарши курашиш мумкинлигидан далолат беради.

Шуни айтиш керакки, гиёҳвандлик бутун дунёда тарқалиб бораётган офатдир. У Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмади.

Расмий маълумотларга қараганда, бугун Ўзбекистонда 30 минг гиёҳванд бор. Шунинг 50 фоизини вояга етмаган ёшлар ташкил қилади. Келинг, таҳлилни давом эттирайлик. Ҳар бир гиёҳванд бир кунда 0,5 граммдан героин истеъиол қилса, бир йилда 180 грамм офатни ўз организмига қабул қилади. Барча гиёҳвандлар учун бу рақам йилига 5,4 тоннани ташкил этади. «Қора бозор»да 1 кг героин қиймати 15 минг доллар экан. Демак, бир йилда бу дардга чалинганларга 810 миллион доллар пул сарф этилади. Бу ҳолат оила ҳаётини издан чиқаради, фаровонлигига жиддий путур етказади, фарзанд тарбиясини бузади, меҳр-оқибатни кўтаради, ор-номусни ерга уради. Гиёҳвандликнинг инсониятга солаётган хавфи долзарб муаммо бўлиб қолмоқда. Масаланинг яна бошқа томони бор. 2000 йилда Ўзбекистонда 6 мингга яқин наркоманлар, жумладан, 700 дан зиёд аёллар тиббиёт муассасаларида даволатилди. Тиббий мутахассислар маълумотларга кўра, ҳар бир ҳисобга олинган гиёҳвандни йилда бир неча бор мажбурий даволаниши назарда тутилса, унга давлат томонидан сарфланаётган маблағ бир миллион сўмга тўғри келмоқда. Бинобарин, гиёҳванд ҳам ўзига, оиласига, жамоаси ва давлатга катта иқтисодий ва маънавий зарар келтирмоқда. Ҳа, гиёҳвандлик – умумбашарий муаммо. Унга қарши кураш инсон ҳаёти учун, унинг келажаги учун курашдир. Демак, бу кураш инсонпарварлик, ватанпарварлик ҳаракатига айланмоғи керак.

Оммавий спортнинг тўла йўлга қўйилиши, бу соҳада эришилган муваффақиятлар жаҳондаги мамлакатлар ичида миллатимиз нуфузини оширувчи восита ҳисобланади. Зотан, Президент И.Каримов таъкидлаганидек: «Ҳеч бир нарса мамлакатни спорт каби тезликда дунёга машҳур қила олмайди». Мамлакатимизда спортни кўпгина турлари бўйича жаҳон, Осиё, республикамиз чемпионлари етишиб чиқмоқда. Спорт саломатлик, қанчадан-қанча касалликларни олдини олиш, соғлом насл қолдиришдир. Руҳан, ақлан, жисмонан

чиниқиш - мана шу уч жиҳат мужассам бўлгандагина ёшлар аср муаамолари устидан ғолиб чиқадилар. Зотан, жисмонан чиниқиш руҳий, ақлий фаолликка йўл очади. Танадаги қон меъёрида айланиб, миждода муътадиллик кузатилса, ақл ва рух етарли озуқа олади. Абу Али Ибн Сино: «Жисмоний тарбия билан оқилона шуғулланган киши дори-дармонга ҳам, табибга ҳам эҳтиёж сезмайди», - деб таъкидлаган.

Спорт ҳамкорлик, ҳамнафасликдир, демак, катта жамоатчилик ҳаракати тмисолидир. Бугун республикамизда болалар спортини ривожлантириш юзасидан кенг қамровли умумхалқ ҳаракати бошланди. Наманган шаҳар марказида 14 гектар майдонда 12 иншоотдан иборат, жаҳон андозалари талабларига жавоб берадиган ёшлар спорт мажмуасининг ишга туширилиши бундай саховатли ҳаракатнинг дебочасидир. Республикамизда уч босқичли узлуксиз спорт тизимининг изчил амалга оширилиши «Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз, ҳеч кимдан кам бўлмаймиз» деган эзгу шиоримизнинг ҳаётий ифодасидир.

Тадбиркорликни, кичик ва ўрта бизнесни ҳамма жойда, ҳар томонлама ривожлантириш тараққиётимизнинг муҳим омили ҳисобланади. Шу билан бирга кичик ва ўрта бизнес Ўзбекистон шароитида миллатимиз табиати, қадриятларини ҳисобга олган ҳолда жорий этилиши лозим. Зотан, ўзбек меҳнатсевар, жамоани қадрлайдиган, бир-бирига ишончли ҳамкор, ориятли, инсофли ва андишали халқдир.

Маълумки, тадбиркорлик савобли ва масъулиятли касбдир. Тадбиркорлар тарихан ростгўй ва покдомон кишилар сифатида табаррук инсонлар қаторига қўшилган. Аксарият тадбиркор-бойлар миллат равнақи учун курашганлар. Ўзининг ҳалол меҳнати, саъй-ҳаракатлари билан халқ назарига тушган, эл-юрт ишига камарбаста бўлаётган тадбиркорларнинг катта авлоди вужудга келмоқда. Лекин айрим субъектлар томонидан мавжуд қонун ва қоидаларга тўла риоя қилинмаяпти. Натижада сохта тадбиркорлик ҳам ривожланиб бормоқда. Савдо қоидаларини бузиш, тушум миқдорини яшириш, пировард

натижада даромад солиғини тўламаслик билан боғлиқ қонунбузарлик ҳолатлари учрамоқда. Бундай «тадбиркорлар» фақат ўзи бўлса, ўзи бойиса бас. Уларда иқтисодий худбинлик кучлидир. Эл-юрт тинчлиги ва фаровонлиги уларни қизиқтирмайди. Бугун тадбиркорлар, энг аввало, иқтисод илмини чуқур эгаллаган, маънавий жиҳатдан етук, иймон-эътиқодли, муомала маданиятида, ахлоқ-одоб бобида намуна кўрсатадиган, инсонпарвар ва ватанпарвар бўлиши лозим. Ахир, ҳадисларда «Аллоҳ севган бандасини унга бошқаларнинг иши тушадиган қилиб қўяди», дейилган.

Мамлакатимизда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантириш фуқароларнинг маданияти ва камолоти даражасига, тарбияси ва интеллектуал ривожига муайян таъсир кўрсатади. Бинобарин, улар ўртасида маънавий-маърифий тарбияни изчил йўлга қўйиш керак бўлади. Токи ҳар бир фуқаро юқори маданиятли, ахлоқ-одобли, билимли бўлсин.

Тадбиркорлик қонуний фойда олишга қаратилган фаолиятдир. Тадбиркорлар мақсадга мувофиқ меҳнат қилиб, ишлаб чиқаришни йўлга қўйиб, истеъмол бозорини тўлдирадилар. Солиқ тўлаш йўли билан Ватанимиз равнақига ҳисса қўшадилар. Демак, тадбиркорлик хайрли ва фахрли, савоб ишдир. Аммо чайқовчиликни, олиб сотарликни тадбиркорликдан фарқламоқ даркор. Чайқовчи ҳам тошдан, ҳам тарозидан, ҳам бўйидан, ҳам энидан уриб қоладиган, бирни ўнга пуллаб, халқни алдаб, ҳаром йўлдан боровчи шахсдир. Пайғамбаримиз Муҳаммад (С.А.В.) ҳадисларида: «Савдода на иллат, на хиёнат, на ўғирлик бўлмаслиги лозим», дейилган. Агар чуқур мулоҳаза юритилса, чайқовчи давлатимиз сиёсатини хаспўшлаб, халқни бу сиёсатга қарши қўйиб, норозилик туғдирадиган, мустақилликнинг асл моҳиятига қора бўёқ чаплайдиган ноинсоф кимсадир. Ҳақиқатан ҳам, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Тоҳир Малик киноя ва афсус билан ёзганидек, «Бозорда хандон писта харидорга қараб, гўё кулиб туради, лекин нархи айтилганидан сўнг чўнтак сотувчига қараб йиғлаб юборади».

Бизнингча, эндиликда чайқовчиликка қарши том маънода курашиш тўғри йўлга қўйилмоқда. Аммо айрим мутасадди раҳбарларнинг бепарволиги, бозорни ва ундаги нарх сиёсатининг ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги аҳоли норозиликка сабаб бўлмоқда. Ўтмишда чайқовчилик ва қаллоблик қадриятимизга зид ғайри иқтисодий ҳодиса деб қаралган ва унга қарши барча воситаларни ишга солиб, жиддий курашилган. Бундай жараён қайта тикланиши лозим ва даркордир. 2002 йилнинг 1 октябридан эътиборан амалга оширилаётган иқтисодий сиёсат кишига умид бағишламоқда.

Биз нафақат ўтмишдаги буюк аллома – фузалоларимиз билан, айти пайтда осмонўпар қадимий обидаларимиз билан, нодир китобу қўлёзмаларимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз. Шу билан бирга истеъмолга тегишли анчагина уй-рузгор буюмларимиз борки, улар ҳам бой меросимизни ифода этади. Машҳур ёзувчимиз А.Қаҳҳор «Грузинларда маданият тарихига оид бўлса, ўлган отнинг тақасини ҳам гиламнинг устига илиб қўядилар» деган. Бинобарин, бошқа миллат қадриятларини камситмаган ҳолда, ўз халқимизнинг азалий урф-одатларини сақлашимиз ва бойитишимиз лозим. Кўплаб қадимий сўзлар, буюмлар борки, улар бизнинг диёримизда яратилган. Лоақал «утюг» – «дазмол» сўзини олиб кўрайлик, у «ўтлуғ» маъносини билдиради. «Чемодан» эса туркча бўлиб «жомадон» сўзидан олингандир. «Дача» сўзини «дала чайла» сўзидан олинган деб тахмин қилиш мумкин. Музқаймоқ, макароннинг асл ватани қадимий Самарқанд экан. Уни Европага XIV асрда Испания элчиси Клавихо олиб келган. Шўро тузуми, миллатларнинг ўтмиш осори атиқалари ва унинг тарихини ҳаспўшлади, умумиттифоқ турмуш тарзига эътиборни қаратди. Режа асосида иш юритиш тамойили ишлаб чиқарилган маҳсулотларнинг сифатини ошириш эмас, балки миқдорини кўпайтиришни тақозо этади. Социалистик тузум шароитида ишлаб чиқарилган ҳар қандай маҳсулот ижтимоий жиҳатдан фойдалидир, деган сунъий тасаввур ҳосил қилинди, бу эса ишлаб чиқарувчиларнинг иқтисодий масъулиятсизлигини

келтириб чиқарди. Буларнинг ҳаммаси аҳолининг чет эл молларига эътибори ва интилишларини кучайтириб юборди. Онгимиз, шууримизда «чет элникими, демак, «аъло» деган тасаввур пайдо бўлди. Қисқаси, Ўзбекистон Қаҳрамони Саид Аҳмаднинг «Келинлар кўзғолони» пьесасидаги Фармонбиби таъбири билан айтганда, «Хўрозқанд чет элники экан деса, ётволиб ялаймиз», деган ҳолатга келинди. Яна бир мисол. Айтишларича, бир дўконда шим сотиладиган бўлибди. Кўплаб кишилар уни сотиб олиш учун катта қизиқиш билан навбатда турганлар. Чунки шимнинг «СШАда ишлаб чиқарилган» деган белгиси бор экан. Аслида у «Самарқанд шим артели»да тайёрланган буюм бўлиб чиққан. Бугун диёримизда жаҳон стандартларига мос келадиган кенг истеъмол буюмларини ишлаб чиқариш вазифаси қўйилган ва у изчил амалга оширилмоқда. халқимизда «Тоққа чиққан чўққини кўзлайди», деган нақл бор. Ҳозирданоқ кўпгина моллар истеъмол бозорини тўлдирмоқдаки, улар чет элникидан қолишмайди, ҳатто муҳим афзалликларига эгадир.

Шуни айтиш керакки, ўз товарларимизни элга манзур қилиб ишлаб чиқариб, уни ўзимиз истеъмол қилишимиз бу оддий истеъмолчининг мавқеи эмас, балки ватанпарварликнинг бир белгисидир. Кореяликлар, масалан, фақат юртида ишлаб чиқарилган машинани минар, кийим-кечакларни кияр эканлар. Японияда маҳсулотни долларга эмас (гарчи у қимматроқ баҳоланса ҳам) ўз пул бирлиги – иенага сотар эканлар. Бундай мисолларни араб давлатлари ҳаётидан ҳам келтириш мумкин.

Президентимиз И.А.Каримов Наманганда бўлганларида уйчиликларга савол бериб: «Пахта ўзимизники. Хўш, қачонгача ундан тайёрланадиган кийим-кечакларни хориждан сотиб оламиз? Нима учун «Уйчи» номли эркаклар кўйлаги тикишни кенг йўлга қўймаслигимиз керак?», деб куюнчаклик билан таъкидладилар. Бинобарин, мавжуд хом ашёларимиздан юқори сифатли, рақобатбардош тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш юртимиз бойлигининг кўпайишига, ишсизликнинг камайишига, халқимиз фаровонлиги юксалишига хизмат қилади. Шунингдек, у миллий гурур ва фахр-ифтихор ишига айланади.

Баъзан кишиларда «Сўзнинг баҳоси борми? У талаб ва таклиф қонуниятларига бўйсунадими?» деган савол туғилади. Унга «Ҳа» деб жавоб бериш мумкин. Сўзланса, шундай сўз айтиш керакки, унга ҳамиша харидор топилсин! Кенг қамровли, чуқур мазмунли сўзларнинг қадр-қиймати ниҳоятда баланд бўлади. Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов «Одамнинг сўзамоллиги, чечанлигидан ҳам йўлларида гуллар унади, қалбларни гўзаллик туйғуси чулғайди» деб таъкидлайди. Салоҳиятли тингловчилар сўзларни бутун вужудлари билан эшитадилар, уларнинг қулоғи мисоли дурга тўлади. Ўз вақтида топиб айтилган сўзлар инсонни эзгу ишларга сафарбар қилади. «Яхши сўз – жон озиғи» дейилиши шундан.

Буюк шоиримиз Алишер Навоий сўзнинг инсон ҳаётидаги катта аҳамиятига урғу бериб, қуйидаги мисраларни битган эдилар:

*Маъдани инсон гавҳари сўз дурур,
Гулшани олам самари сўз дурур.
Ҳам сўз ила элга ўлимдан нажот,
Ҳам сўз ила топиб ўлик тан ҳаёт.*

Элга, жамоага манзур бўладиган нутқ ирод қилиш осон эмас. Айтилган сўз гўёки отилган ўқ ҳисобланади. Ҳудабехудага шошма-шошарлик билан далилларни қалаштириб ташлаш яхши маърузачининг тамойили эмас. Нутқ санъати ва инсонларнинг ўзаро муносабати бўйича америкалик йирик мутахассис Дейл Карнеги бу ҳақда гапириб: «Нутқ бу 30 минутда пишадиган сомса эмас», деб таъкидлайди. Унинг фикрича: «Маърузачига қисмат лимон ҳадя этган бўлса, уни лимонадга айлантириш керак бўлади». Бинобарин, шундай нутқ сўзлаш керакки, одамлар ундан маънавий завқ олсин, нутқ уларнинг қалбига кириб борсин, бунёдкорлик ишларига ундасин. Таъсирчан нутқлар инсоннинг тафаккур қилиш имкониятларини 10 фоизгача оширар экан.

XXI асрга қадам қўйган миллатимиз имкониятларининг пойдевори билим ва маърифат, инсонларнинг интеллектуал ва маънавий салоҳияти ҳисобланади. Юсак марраларга эришишда замонавий билим ва тажриба соҳиби бўлган, янгича фикрлайдиган ёшлар асосий таянчимиз ва суянчимиз бўлади.

Президент И.А.Каримов таъкидлаганидай: “Бугун Ватанимизга нафақат юқори малакали мутахассислар, балки умумбашарий мерос ва қадриятларни замонавий билим ва тафаккур билан бойитишга қодир баркамол ёшлар керак”. Демак, ёшларимиз юрагида Ватан туйғуси, миллий ғурур шаклланиши лозим. Қатрада қуёш акс этганидек, шу азиз Ватанимизнинг бир қарич ери, бир қултум суви, бир нафас оларлик ҳавоси, бир шингил меваси, истарали инсонларнинг айтилган бир оғиз ширин сўзи, беғубор тонглари, сўлим шомлари, дунё халқлари ҳавас қилаётган тинчлигимиз – ҳамма-ҳаммаси ёшларимиз учун жондек азиз, қудратли ва муқаддас бўлиши зарур. Бунинг учун уларда комилликка интилиб яшаш, Ватанга, касбга, билим олишга муҳаббат ва садоқат туйғуси жўш уриши даркор. Шу билан бирга ишсиз, тайинли бир касбнинг бошини тутмай, ҳаётини мазмунсиз, умрини зое ўтказаётган, айтиб гуллаган ёшида жиноят оламига ва бошқа нопок йўлларга кириб қолган айрим ёшларимиз ўкинч ва ташвиш туғдирмоқдалар. Уларни бу йўлдан қайтариш, иродасини мустаҳкамлашга ёрдамлашиш, қийинчиликларни бартараф этишга ўргатиш ҳар биримизнинг хайрли ишимиз ва инсоний бурчимиздир.

Буюк мақсадлар учун яшаб, ёшларга илм ва ҳунар беришдек шарафли ва масъулиятли вазифаларни бажариб, юрт келажаги учун ўз ҳиссамизни қўшаётганлигимиздан фахрланайлик. Ота-боболаримизнинг маънавият, ахлоқ-одоб, маърифат соҳасидаги буюк қадриятларини ёш авлодга сингдириш, уларни янги ва умуминсоний қадриятлар билан бойитиш озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон ҳаёт барпо этиш йўлидаги улуг мақсадимизнинг узвий бўлагидир.

МУНДАРИЖА

Эзгуликка ташна қалб.....	3
Муқаддима.....	5
Маънавият - тараққиёт омили.....	8
Ахлоқ-одоб - инсон беағи.....	49
Маърифат - олий фазилат.....	78

Ҳамидхон Набиев

КАДРИЯТЛАРИМИЗ БЎСТОНИ

Маънавий-маърифий мушоҳадалар

Масъул муҳаррир: **Исматулла Абдуллаев**,
*Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати,
филология фанлари доктори, профессор.*

Муҳаррир: **Муҳаммад Вали**
Мусаввир: **Аҳадхон Дадабоев**
Техмуҳаррир: **Юсуфжон Самадов**
Бадий муҳаррир ва
мусахҳиҳ: **Нозимжон Жабборов**

Теришга 2003 йил 10 октябрда берилди. Босишга 2004 йил 12 январда рухсат этилди. Бичими 60х84 1-32. 6,5 босма табоқ. Офсет усулида газета қоғозига босилди. Адади 1000 нусха. 99-бўйртма. Баҳоси келишилган нархда.

*"Наманган" нашриёти (Наманган шаҳри, Навоий кўчаси, 36.)
компьютер марказида терилди ва саҳифаланди.*

*Ибрат номли вилоят босмахонаси (Наманган ш. Навоий
кўчаси, 36.)да босилди ва муқоваланди.*

